

MEĐUNARODNI PROBLEMI INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXXII

Beograd

No. 4/2020.

Bogdan STOJANOVIĆ

*Američke svemirske snage u geopolitičkom kontekstu:
miroljubiv razvoj ili naoružavanje svemira?*

Marina T. KOSTIĆ

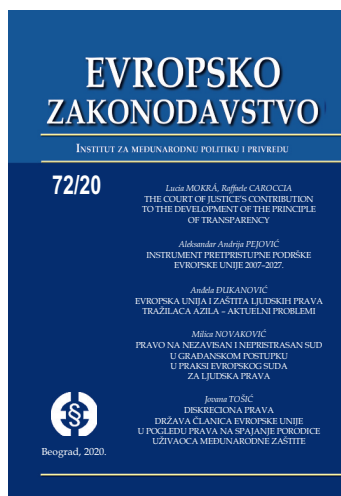
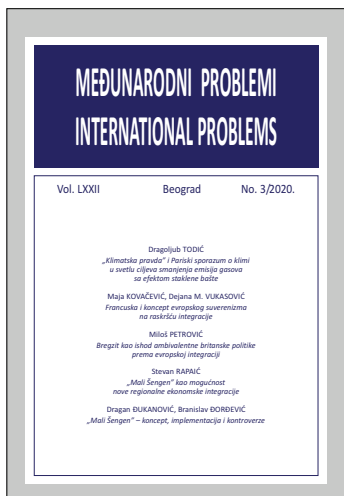
*Strateška stabilnost i mogućnosti uključivanja Kine
u pregovore o kontroli strateškog naoružanja*

Filip OTOVIĆ VIŠNJIĆ

*Terorizam kao vid političkog komuniciranja:
upotreba propagande nasilnom akcijom
u borbi oko hegemonije*

Ivan DUJIĆ

Politička (ne)stabilnost država Srednje Amerike

Časopisi Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 3373 633, fax: 3373 835, E- mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

UDK 327

MP, 72, (2020), br. 4, str. 647–818

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd, Makedonska 25

Za izdavača

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ
direktor

Glavni i odgovorni urednik

Dr Srđan KORAC

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Ivona LAĐEVAC

Sekretar

Dr Marina KOSTIĆ

IZDAVAČKI SAVET

Prof. dr Dragan SIMIĆ, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Dejan JOVIĆ, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Prof. dr Demetrius Andreas FLOUDAS, Hjuž Hol koledž, Univerzitet u Kembridžu

Dr Robert HEJDEN, Centar za ruske i istočnoevropske studije, Pitsburg

Prof. dr Irena KIKERKOVA, Ekonomski fakultet Univerziteta Sv. Ćirilo i Metodije, Skoplje

Dr Natalia VLADIMIROVNA KULIKOVA, Ekonomski institut Ruske akademije nauka, Moskva

Dr Aleksandar LUKIN, Moskovski državni institut za međunarodne odnose, Moskva

Dr Čaran VODVA, Centar za istraživanje politike, Nju Delhi

Prof. dr Dražen DERADO, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu

Dr Sandro KNEZOVIĆ, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb

Prof. dr Vladan JONČIĆ, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Vladimir CVETKOVIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Zoran JEFTIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Milenko DŽELETOVIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Jelena KOZOMARA, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Vatroslav VEKARIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Miroslav ANTEVSKI, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

INTERNATIONAL PROBLEMS

UREĐIVAČKI ODBOR

Prof. dr Slobodan MILAČIĆ, Univerzitet za pravo, političke studije i ekonomiju, Bordo
Prof. dr Dejan GUZINA, Univerzitet Vilfrid Lorier, Vaterlo
Prof. dr Biljana VANKOVSKA, Filozofski fakultet, Institut za odbranu, Skoplje
Prof. dr Radmila NAKARADA, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Miša ĐURKOVIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Dr Aleksandar FATIĆ, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd
Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Dragan ĐUKANOVIĆ, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Vanja ROKVIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
Doc. dr Vladimir AJZENHAMER, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Ivana POPOVIĆ-PETROVIĆ, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Dr Dejana VUKASOVIĆ, Institut za političke studije, Beograd
Dr Milan IGRUTINOVIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Dr Dušan PROROKOVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Stevan RAPAĆ, Institut za političke studije, Beograd

Kompjuterska obrada

Sanja BALOVIĆ

Lektorka za engleski jezik

Maja NIKOLIĆ

Štampa

DonatGraf doo, Mike Alasa 52, Beograd

Internet prezentacija:

<https://www.diplomacy.bg.ac.rs/casopisi/medjunarodni-problemi/>

Pretplata

Zahteve za pretplatu za Srbiju slati na adresu:

Međunarodni problemi, Makedonska 25,
11000 Beograd, Poštanski fah 413, Uplata na račun 205-142866-36,
Komerijalna banka Beograd, Makedonska 32

Zahteve za pretplatu za inostranstvo slati na adresu:

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel/fax +381 11 20 84 229, E-mail: bfsbooks@sezampro.rs

U izdavanju časopisa učestvuje:
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXXII

BEOGRAD

BROJ 4/2020.

SADRŽAJ

Bogdan STOJANOVIĆ	
<i>Američke svemirske snage u geopolitičkom kontekstu: miroljubiv razvoj ili naoružavanje svemira?</i>	653
Marina T. KOSTIĆ	
<i>Strateška stabilnost i mogućnosti uključivanja Kine u pregovore o kontroli strateškog naoružanja</i>	678
Filip OTOVIĆ VIŠNJIĆ	
<i>Terorizam kao vid političkog komuniciranja: upotreba propagande nasilnom akcijom u borbi oko hegemonije</i>	709
Ivan DUJIĆ	
<i>Politička (ne)stabilnost država Srednje Amerike</i>	733
PRIKAZI	753

INTERNATIONAL PROBLEMS

A JOURNAL PUBLISHED BY THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

VOL. LXXII

BELGRADE

No. 4/2020

CONTENTS

Bogdan STOJANOVIĆ	
<i>U.S. Space Force in a geopolitical context: Peaceful development or arming the Outerspace?</i>	653
Marina T. KOSTIĆ	
<i>Strategic stability and the possibilities of China's involvement in the strategic arms control negotiations</i>	678
Filip OTOVIĆ VISNJIĆ	
<i>Terrorism as a type of political communication: The use of propaganda of the deed in hegemonic struggles</i>	709
Ivan DUJIĆ	
<i>The political (in)stability of Central American countries</i>	733
BOOK REVIEWS	753

UDK: 355.02:629.76/.78(73)
Biblid: 0025-8555, 72(2020)
Vol. LXXII, br. 4, str. 653–677

Originalan naučni rad
Primljen 23. oktobra 2020.
Odobren 23. novembra 2020.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2004653S>

Američke svemirske snage u geopolitičkom kontekstu: miroljubiv razvoj ili naoružavanje svemira?

Bogdan STOJANOVIĆ¹

Apstrakt: U radu se istražuje koliko je osnivanje Svemirskih snaga SAD uticalo na druge države da ubrzaju svoje svemirske aktivnosti i da li će budući tehnološki razvoj u svemiru biti miroljubiv. Novoosnovane Svemirske snage SAD posledica su novog geopolitičkog promišljanja o značaju svemira kao nove vrste borbene arene između država. Međunarodne norme zabranjuju oružje za masovno uništenje u svemiru, ali ne i konvencionalno naoružanje, pa zbog toga autor ispituje opravdanost i mogućnost uspostavljanja međunarodnog režima koji bi ograničio buduće svemirske ambicije nekolicine sposobnih država. U radu se uporednom metodom i analizom praksi država ispituje ko bi mogao da bude najozbiljniji konkurent SAD u borbi za dominaciju svemirom. Autor zaključuje da svemirski nacionalizam dominira u praksama država i njihovim težnjama da uvećaju sopstvenu moć. Iako je suviše rano za odbacivanje klasičnih geopolitičkih stavova, geopolitika mora da uvaži svemir kao novu arenu nadmetanja. Autor takođe prognozira da će u toj areni biti mesta i za privatne aktere, ali uz strogi nadzor države. Glavni zaključak i odgovor na istraživačko pitanje je da će američke aktivnosti uvesti trku za pokoravanjem svemira u novu brzinu, uključujući naoružavanje i militarizaciju svemira.

Ključne reči: Svemirske snage SAD, svemir, geopolitika, SAD, Rusija, Kina, Japan, EU, svemirsko oružje, militarizacija.

---

¹ Autor je istraživač saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: bogdan.stojanovic@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2020. godine”, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2020. godine.

Kratka istorija američkih svemirskih snaga

Pionirski poduhvati osvajanja svemira proizvod su geopolitičkih i ideoloških tenzija dva suprotstavljena politička i vojna bloka tokom ere poznate kao Hladni rat. Supersile su u tom domenu imale najniži stepen napetosti jer je cilj bio prestiž i demonstracija moći, s obzirom da su takvi poduhvati bili neisplativi sa aspekta racionalne kalkulacije. Mada su suprotstavljene strane vodile brojne ratove preko posrednika, u par navrata i na ivici direktnog sukoba – iako je postojala potpuna ideološka, politička i ekonomska napetost – u domenu svemirskih aktivnosti tenzije su bile svedene na minimum. Vrhunac saradnje u ovom domenu bilo je simbolično rukovanje u svemiru 1975. godine unutar zajedničkog projekta *Apollo–Soyuz*.² Krajem Hladnog rata pojavljuju se neke nove svemirske državne agencije, a promenjeni geopolitički kontekst svemirski aktivizam uvodi u eru multipolarnosti. Tokom devedesetih godina 20. veka, Evropska unija, Japan, Kina i još neke države razvijaju specijalizovane agencije za svemirske aktivnosti.³ Mnoge države su danas prisutne u svemiru, ali samo SAD, Kina i Rusija imaju kapacitet za razvoj ofanzivnog svemirskog naoružanja.⁴

SAD su dostigle najviši nivo razvoja kada je u pitanju istraživanje i osvajanje svemira. Kao i većina drugih inovativnih tehnologija i svemirska je prvenstveno razvijana u vojnim institucijama, ali je umnožavanje broja aktera posle Hladnog rata dovelo do pojave privatnih aktera u domenu koji je bio isključivo rezervisan za države. SAD su prva država sveta koja je tehnološki razvoj i geopolitičke ambicije poduprla organizacionim promenama u oružanim snagama stvaranjem posebnog vida oružanih snaga, postavljajući osnov za stvaranje buduće svemirske armije.⁵ Stoga se nameće pitanje da li geopolitički kontekst brojnih svemirskih aktera i iskorak koji su napravile SAD mogu dovesti do neke nove trke u naoružanju i militarizacije svemira, ili će svemir kao prostor nastaviti da bude relativno miroljubivo područje ljudskog delovanja. Da bismo izveli određene zaključke, potrebno je analizirati namere i aktivnosti SAD, mogućnosti da one izazovu domino efekat kod drugih država, dominantne škole mišljenja u geopolitici svemira, kao i važeće norme međunarodnog prava koje podstiču saradnju i inhibiraju militarizaciju svemira.

---

² Nicolas Peter, "The Changing geopolitics of space activities", *Space Policy*, No. 37, 2016, p. 146.

³ Ibid.

⁴ Margaret Race, "A US Space Force? It's Complicated", *Theology and Science*, Vol. 16, No. 4, 2018, p. 383.

⁵ Neke druge države unutar vojske imaju formacijske delove koji su zaduženi za aktivnosti u svemiru, ali su SAD prva država sveta koja je formirala poseban vid oružanih snaga za svemirske aktivnosti.

Nedugo posle preuzimanja predsedničke pozicije i uspostavljanja nove američke administracije, Donald Tramp (Donald Trump) je već početkom 2017. godine u svoju političku agendu uvrstio svemir kao potencijalnu ratnu arenu (*warfighting domain*).⁶ Navodeći neophodnost osposobljavanja nacije za vođenje rata u svemiru, nova administracija pripremala je formiranje šestog po redu vida oružanih snaga (*military branch*), koji bi nosio ime Svemirske snage SAD (*US Space Force*). U ispunjenju tog cilja, bilo je ključno dobiti podršku struke, što je garantovao izveštaj pred Komitetom vojnih službi Senata (*Senate Armed Services Committee*), kada su Heder Vilson (Heather Wilson), američka sekretarka za vazduhoplovstvo (*Secretary of the Air Force*), komandant Vazduhoplovstva SAD (*US Air Force*) general Dejvid Goldfejn (David L. Goldfein), komandant tada postojeće Vazduhoplovne svemirske komande (*Air Force Space Command*) general Džon Rejmmond (John Raymond), i komandant Centra raketnih sistema vazduhoplovstva (*Air Force Space and Missiles Systems Center*) general Semjuel Grivs (Samuel Greaves), istakli kako je sada „svemir ratna arena, slična ratnim arenama vazdušnog prostora, kopna i mora”.⁷ U decembru 2019. godine, američki predsednik Tramp formalizuje stvaranje novog vida oružanih snaga potpisivanjem Akta o autorizaciji nacionalne odbrane (*National Defense Authorization Act*), čime Svemirske snage SAD bivaju rođene kao nezavisan vid oružanih snaga.⁸

O tome koliko je ova odluka značajna ne samo u organizacionom već u suštinskom smislu za buduće poimanje ratnih sukoba, najbolje govori činjenica da je to prvi novoformirani vid još od 1947. godine, kada je formirano Vazduhoplovstvo SAD.⁹ Posmatrajući kompleksnu organizacionu strukturu američkih oružanih snaga (*US Armed Forces*), jasno je da su već postojale jedinice koje su bile zadužene za potencijalne vojne aktivnosti u svemiru. Još od 1982. godine postojala je Vazduhoplovna svemirska komanda pri Američkom vazduhoplovstvu, koja je od decembra 2019. godine zapravo prestala da postoji čineći osnov novog vojnog vida – Svemirskih snaga. Takođe, u funkcionalnom smislu, još u vreme trajanja Hladnog rata, formirana je 1985. godine Svemirska komanda zadužena za konkretne vojne poduhvate u svemiru. Svemirska komanda je ugašena 2002. godine, kada je obaveze sprovođenja operativnih aktivnosti u svemiru preuzela Strateška komanda (*US Strategic Command*), da bi 17 godina kasnije, u avgustu 2019. godine,

---

⁶ Linda Billings, “A US Space Force? A Very Bad Idea!”, *Theology and Science*, Vol. 16, No. 4, 2018, p. 385.

⁷ Ibid.

⁸ Ryan Browne, “With a signature, Trump brings Space Force into being”, *CNN*, 21 December 2019, <https://edition.cnn.com/2019/12/20/politics/trump-creates-space-force/index.html>, 11/08/2020.

⁹ Ibid.

Svemirska komanda bila ponovo reaktivirana, a sve kao posledica novog vojnog promišljanja Trampove administracije.¹⁰ Formiranje ujedinjene borbene komande (*unified combatant command*) u vidu reaktiviranja Svemirske komande, bilo je uvertira za kreiranje šestog vida oružanih snaga SAD u formi Svemirskih snaga. Iako sličnih oblasti delovanja, potrebno je naglasiti razlike između ujedinjene borbene komande (Svemirske komande) i posebnog vojnog vida (Svemirske snage), kako bi se dodatno istakao značaj formiranja nezavisnih Svemirskih snaga. Vid oružanih snaga ima zadatak osposobljavanja za celokupno buduće delovanje u određenom domenu (svemiru), dok funkcionalne komande rukovode konkretnim operativnim zadacima. Zvanični zadaci Svemirske komande svode se na četiri osnovne aktivnosti i to: 1) odvratanje agresije, 2) pobjeda nad neprijateljem, 3) projektovanje vojne moći u svemiru i 4) odbrana saveznika.¹¹ General Džon Hajten (John Hyten), koji je duže od tri godine bio na čelu Strateške komande SAD pokušao je da objasni razliku između usluga vidova oružanih snaga specijalizovanih za određene domene ratovanja i geografskih ili funkcionalnih borbenih komandi kreiranih da upravljaju borbenim operacijama.¹² Vidovi oružanih snaga pripremaju i snabdevaju vojnike i službe za njihove uloge u ratnom aparatu, dok borbene komande sprovode zadatke na terenu. Na primer, Vazduhoplovstvo SAD trenira i snabdeva pilotsko osoblje koje pritom deluje na terenu i učestvuje u operacijama pod različitim komandama kao što su npr. Evropska komanda (*European Command*), Afrička komanda (*Africa Command*), Komanda za specijalne operacije (*Special Operations Command*) itd.¹³

Međutim, pitanje formiranja Svemirskih snaga SAD postavljeno je mnogo pre ulaska Trampa u Belu kuću. Senator Bob Smit (Bob Smith) agitovao je još 1999. godine za odvajanje i stvaranje posebnog vida oružanih snaga zaduženog za svemir.¹⁴ U januaru 2001. godine, predlog je odbijen uz argumentaciju da troškovi nadilaze potencijalne koristi.¹⁵ Davanje na značaju svemirskim aktivnostima pojačava se 2004. godine kada projekat robotske svemirske letelice „Boing X-37”

---

¹⁰ Sandra Erwin, “Five things to know about U.S. Space Command”, *Space News*, 23 October 2019, <https://spacenews.com/five-things-to-know-about-u-s-space-command/>, 13/08/2020.

¹¹ United States Space Command, „Mission”, <https://www.spacecom.mil/Mission/>, 15/08/2020.

¹² Alex Hollings, “What’s the Difference Between the US Space Force and the US Space Command?”, *Sofrep*, 15 April 2019, <https://sofrep.com/news/whats-the-difference-between-the-us-space-force-and-the-us-space-command/>, 18/08/2020.

¹³ Ibid.

¹⁴ James Hasik, “The U.S. Needs a Space Force (To Win the Wars of the Future)”, *The National Interest*, 14 February 2017, <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-us-needs-space-force-win-the-wars-the-future-19432>, 21/08/2020.

¹⁵ Ibid.

prelazi iz domena civilne agencije NASA (*National Aeronautics Space Administration*) u nadležnost ministarstva odbrane SAD i to DARPA-e (*Defense Advanced Research Projects Agency*), poznatog odeljka koji se bavi razvojem naprednih vojnih tehnologija.¹⁶ Prvi test ove misteriozne svemirske letelice sproveden je 2010. godine, od kada je izvršeno čak šest probnih letova, a poslednji u maju 2020. godine.¹⁷

Decenijama je poznat rivalitet između različitih vidova američkih oružanih snaga, posebno između vojske, mornarice i, najmlađeg, vazduhoplovstva. Ogroman rivalitet postoji čak i između službi unutar vojnih vidova. Primera radi, unutar Vazduhoplovstva SAD postoji favorizovanje pilota u odnosu na raketaše i „svemirsko“ osoblje. Zanimljiv podatak u prilog ovoj tezi je da se nikada u istoriji Vazduhoplovstva SAD nije desilo da načelnik štaba bude neko ko prethodno nije bio pilot.¹⁸ General Goldfin, koji je gotovo čitav Trampov mandat bio komandant Vazduhoplovstva SAD, odigrao je značajnu ulogu u formiranju Svemirskih snaga. Goldfin je u kontinuitetu naglašavao značaj prvenstveno preuzimanja svih svemirskih aktivnosti od strane vazduhoplovstva, pa u drugom koraku izdvajanje nezavisnog vida oružanih snaga.¹⁹ Ističući nemogućnost vojske ili mornarice da se nose sa svemirskim izazovima, Goldfin je izvršio snažan uticaj na konačno donošenje političke odluke. Nezavisne Svemirske snage trebalo bi da inkorporiraju vojne satelite, Nacionalnu kancelariju za izviđanje (*National Reconnaissance Office*), balističke rakete pod kontrolom Vazduhoplovstva SAD, Agenciju za raketnu odbranu (*Missile Defence Agency*) i antibalističke rakete koje trenutno kontroliše vid Vojska SAD.²⁰ Time će nove Svemirske snage biti orijentisane isključivo na svemir i vojna polja u bliskoj vezi, dok će Vojska SAD moći da se fokusira isključivo na „zemaljske“ probleme i fokusira na izgradnju kopnene vojne sile.²¹ Svemirske snage su još uvek u fazi ulaska u operativno delovanje i trenutno su najmalobrojniji vid oružanih snaga sa „samo“ 30.000 ljudi u sastavu.²²

Ako se analizira organizacija američkih oružanih snaga, može se izvesti zaključak da organizacione promene prate novonastale potrebe i promenjene koncepte

---

¹⁶ Mike Wall, “X-37B: The Air Force’s Mysterious Space Plane”, *Space*, 15 May 2020, <https://www.space.com/25275-x37b-space-plane.html>, 23/08/2020.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ James Hasik, “The U.S. Needs a Space Force (To Win the Wars of the Future)”, op. cit.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Linda Billings, “A US Space Force? A Very Bad Idea!”, op. cit., p. 385.

vojnog rezonovanja. Evidentne su ambicije u svemiru drugih vojnih sila, posebno Kine i Rusije, ali SAD su prva država sveta sa formalno posebnim vidom oružanih snaga, zaduženim isključivo za ratna dejstva u svemiru. Svemirske snage SAD su dizajnirane tako da štite američke interese u svemiru, odvrćaju agresora u tom prostoru i sprovode blagovremene i održive kosmičke operacije.²³ Iako su SAD prve pokrenule potencijalni domino efekat „svemirizacije” vojnih snaga drugih država, američki političari često naglašavaju da su ih drugi primorali na takav potez. Tako američki ministar odbrane Mark Esper (Mark Esper) navodi da su Kina i Rusija izvršile pritisak na SAD u toj meri da svemir postane ratna arena.²⁴ Vrlo eksplicitno zapažanje Espera kaže da su SAD uspostavile Svemirsku komandu i Svemirske snage iz sledećih razloga:

To je značajno, ne samo zbog naše bezbednosti, već zbog naše ekonomije, našeg načina života, našeg razumevanja planete, vremena, kako god nazvali. Stoga je veoma važno da to tretiramo na takav način i osiguramo spremnost da se odbranimo i očuvamo svemir.²⁵

Stvaranje Svemirskih snaga implicira potencijalnu upotrebu vojne sile u svemiru ili iz svemira. Scenarij iz filmske franšize *Ratovi zvezda* postaje realan u budućem periodu, a koji uključuje osim raznih vrsta svemirskog oružja i potencijalne baze na Mesecu i drugim nebeskim telima, daleko naprednije satelite, lasere, crpljenje resursa planeta i asteroida i mnoge druge akcije iz domena naučne fantastike. Mnogo je nepoznatih varijabli kako bi se procenjivao dalji razvoj u budućnosti. Svemir je domen u kome deluju komercijalni i privatni akteri, a pravna neodređenost dozvoljava nezavisne interpretacije miroljubivih i nevojnih aktivnosti.

Jedno je sigurno, da će od sada Zduženi generalštab SAD (*Joint Chiefs of Staff*) brojiti osam članova i to pored načelnika Zduženog generalštaba, njegovog zamenika, načelnika štabova vojske, marinaca, mornarice, vazduhoplovstva, nacionalne garde i načelnika štaba Svemirskih snaga.²⁶ Pionirski poduhvat SAD u tom maniru činiće izuzetno težak institucionalni i organizacioni poduhvat. Donald Tramp će pokušati da ostavi lični pečat u reorganizaciji oružanih snaga SAD. Svemirske snage, osim što će imati zadatak da štite američke interese u svemiru, nesumnjivo će uticati na promenu u geopolitičkom promišljanju međunarodnih odnosa i vojno-strateškom rezonovanju uopšte. Svemir će postati neizbežna arena

---

²³ Leonard David, “Space Force: What will the new military branch actually do?”, *Space*, 9 February 2020, <https://www.space.com/united-states-space-force-next-steps.html>, 28/08/2020.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ James Hasik, “The U.S. Needs a Space Force (To Win the Wars of the Future)”, op. cit.

vojnih nadmetanja najmoćnijih država sveta, što će biti praćeno organizacionim i vojno-doktrinarnim promenama. Može se reći da su obrisi svemirske trke već vidljivi, što ćemo argumentovati u nastavku rada.

Priroda svemirskog prostora

Svemir je pojam koji nije lako definisati i zato kao predmet proučavanja može biti problematičan. Postoje nesumnjive činjenice kada je u pitanju prostor svemira, ali i pitanja o kojima naučno-stručna zajednica nema bazični konsenzus. Ono što je potrebno naglasiti je kvalitativna razlika svemirskih uslova od atmosferskih. Vazdušni prostor u kojem operišu vazduhoplovi i svemir, potpuno su različiti tipovi okruženja koji zahtevaju različita tehnološka i kadrovska rešenja. Za granicu se obično uzima visina od 100km od nivoa mora, tzv. Karmanova linija iza koje se prostire svemir.²⁷ Značaj precizne lokacije prostora koji nazivamo „svemir” nije samo naučno, vojno ili društveno pitanje, već pre svega pravno i političko. Prema važećim normama međunarodnog prava, vazdušni prostor potpada pod jurisdikciju država i njihovog suvereniteta, za razliku od svemira. Država svoj vazdušni prostor može da štiti i vojno ako zatreba i to joj garantuju norme međunarodnog prava, dok bi let iznad neke države u prostoru svemira letelicu ostavio netaknutom sa aspekta međunarodnih normi. U prevodu, niko ne bi mogao da zabrani let iznad bilo koje zemaljske države na granici iznad Karmanove linije. Međutim, ova granica još uvek nije jasno utvrđena iako je konvencionalno mišljenje da je ona na liniji od 100 km. Prvi veštački objekat koji je prebacio ovu liniju i ušao u svemir bila je nemačka balistička raketa „V-2” krajem Drugog svetskog rata.²⁸ Godine 1957. sovjetski veštački satelit „Sputnik-1” poslat je u Zemljinu orbitu, iste godine prvo biće pas Lajka prešlo je Karmanovu liniju, već 1961. prvi čovek, Jurij Gagarin ušao je u svemirski prostor, a 1969. američka misija „Apollo 11” iskrcala je ljude na Mesec.²⁹

Svemir kao izvanzemaljsko okruženje nosi daleko više izazova od tri zemaljska okruženja (voda, vazduh, zemlja) i veoma je neprijateljsko prema ljudskim bićima i tehnologiji. Iskorišćavanje svemira za vojne, ekonomske ili društvene potrebe nije lak zadatak. Osim omeđavanja svemira zamišljenom linijom postoji i tzv.

---

²⁷ U radu se pojam svemira odnosi na tzv. duboki svemir, tj. na prostor iznad Karmanove linije. Videti: Matt Bille and Erika Lishock, *The first space race: Launching the world's first satellites*, College Station: Texas A&M University Press, 2004, p. 59.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

funkcionalni pristup koji razlikuje vazdušni od svemirskog prostora po osnovu prirode okruženja, gde je u prvom moguć let po osnovu vazdušnog potiska, dok je u drugom neophodno orbitalno kretanje.³⁰ Ovakav pristup predviđa međuprostor kao „sivu zonu” u kojoj nije moguće niti jedno od dva navedena kretanja (manje-više između 21 i 96 km).³¹ S obzirom na povezanost Zemlje i svemira, potrebno je pratiti pravila koja postavlja taj odnos između naše planete i ostatka univerzuma. Na primer, lokacija za lansiranje raketa i drugih objekata u svemir najbolje je da bude blizu ekvatora uz lansiranje ka istoku zbog rotacije Zemlje.³² U suprotnom, lansiranje ka Zapadu bilo bi otežano, jer bi to značilo nešto poput plivanja uzvodno uz brzu reku. Kada se uspešno lansira objekat on može napustiti Zemljinu orbitu ili se ukrcati u „besplatan” put oko Zemlje koristeći se silom gravitacije. Nauka je utvrdila postojanje tzv. Lagrandžovih tačaka gde je sila gravitacije između Zemlje i poslatog objekta toliko jaka da ne dozvoli „bežanje” u svemir, ali istovremeno toliko slaba da objekat ne privuče ka tlu.³³ Najpoznatiji ljudski objekti koji kruže oko planete jesu veštački sateliti različitih namena, ali Lagrandžove tačke poseduju potencijal za stacioniranje neke buduće svemirske vojne baze.³⁴

Prepreke koje čovek i tehnologija moraju prevazići pre nego što žele da podrede svemir svojim aktivnostima jesu nedostatak gravitacije, vakuum, opasni objekti, sunčeva i galaktička radijacija. Upravljanje objekata u takvom okruženju zahteva visok nivo znanja, najsofisticiraniju tehnologiju i ogromne svote novca. Stoga bi neka potencijalna trka u svemirskom naoružanju bila rezervisana za mali broj država koje raspolazu resursnim kapacitetima za takve poduhvate. Danas, na desetine država sveta ima određenu aktivnost u svemiru, ali uglavnom u naučnom i komercijalnom domenu, dok u vojnom smislu za sada svemir ostaje relativno netaknut.

To ne znači da svemir nije prepun veštačkih objekata, pre svega satelita. U Zemljinoj orbiti za sada funkcioniše čak 1100 aktivnih sistema i čak 21.000 komada neaktivnih delova, koji se kategorišu kao svemirski otpad.³⁵ Svemirski prostor već nudi usluge bez kojih bi danas bilo teško zamisliti svakodnevni život. Osim naučnog

---

³⁰ Jason Beery, “Unearthing global natures: Outer space and scalar politics”, *Political Geography*, Vol. 55, November 2016, p. 96.

³¹ Ibid.

³² Ajey Lele, *Asian space race: Rhetoric or reality?*, Springer India, Heidelberg, 2013, pp. 36–38.

³³ Everett Dolman, *Astropolitik: Classical geopolitics in the space age*, Frank Cass, London, 2002, pp. 65–66.

³⁴ Ibid.

³⁵ Nayef R. F. Al-Rodhan, *Meta-Geopolitics of Outer Space: An Analysis of Space Power, Security and Governance*, Palgrave Macmillan, New York, 2012, p. 2.

značaja za analizu klimatskih promena, deforestizacije, promena u atmosferskim uslovima ili merenja nivoa radijacije, svemir je mesto razvoja globalnog komunikacionog sistema, precizne prognoze vremenskih prilika, navigacionih i vojnih sistema za rano upozorenje.³⁶ Nagli razvoj tehnologije, snižavanje cene pristupa svemiru i sve veća komercijalizacija izvanzemljskog prostora, čini da svemir na neki način postaje sve više uobičajeno mesto ljudskih aktivnosti.

Na neki način, čovek je danas postao zavisn od svemira u smislu komunikacije, navigacije i nadgledanja na Zemlji. Pitanje koje se sve više nameće jeste potencijalno naoružavanje svemira i početak neke nove trke u naoružanju između malog broja za to sposobnih država.

Geopolitika svemira

Mnogo stranica je ispisano o geopolitici, različitim teorijskim koncepcijama, dometima i ograničenjima pojedinih geopolitičkih škola, ali ne i o svemiru kao novom geopolitičkom prostoru. Izbegavajući determinizam kome je geopolitika sklona, Harvi Star (Harvey Starr) ističe da geografija utiče na ljudske aktivnosti kreirajući „prilike“ (*opportunities*) za pojedine izbore i „voljnost“ (*willingness*) da se ti izbori načine.³⁷ To znači da potencijal ne mora nužno preći u realnost jer je za njega potreban voljni moment aktera. Razlog malog broja naučno-stručnih analiza geopolitike svemira leži u činjenici da je tokom pedesetih i šezdesetih godina 20. veka samo šačica država imala neku vrstu svemirskih aktivnosti. Danas se može reći da je čak 60 država sveta prisutno u svemiru, bilo da se radi o satelitu za prognozu vremena ili astronautima u Međunarodnoj svemirskoj stanici (*International Space Station*).³⁸ Geopolitika teži da bude „ravan diskurs“, zabrinut pretežno za dešavanja u horizontalnoj osi prostora (Zemljina površina), dok vertikalna osa (svemir) ostaje relativno zanemarena.³⁹ Razvijanje kontrafaktualnih scenarija može da posluži ali teško je izvesti zaključak „šta bi bilo kad bi“ čovek mogao da pokori svemir. U

---

³⁶ Ibid., p. 3.

³⁷ Harvey Starr, *On Geopolitics: Space, Place and International relations*, Boulder, CO, 2013, p. 42.

³⁸ Jack Moore, „Crowded Cosmos Calls for National Security Space Strategy“, *Executive Gov*, 8 April 2011, Internet, <https://www.executivegov.com/2011/04/crowded-cosmos-calls-for-national-security-space-strategy/>, 4/10/2020.

³⁹ Videti: Stephen Graham, „Vertical Geopolitics: Baghdad and after“, *Antipode*, Vol. 1, No. 36, 2004, pp. 12-23.

poslednje vreme na tom polju pojavljuju se znaci moguće borbe država za parče suverenosti svemira.

Klasična geopolitika uključuje studije na koji način geografija, ekonomija i demografija utiču na politiku, posebno na političke odnose između država.⁴⁰ Geopolitika je od nastanka kontroverzan predmet proučavanja, još daleke 1899. godine kada je Rudolf Kjelen (Rudolf Kjellen) skovao termin „geopolitika” i otvorio analizu kompleksnog odnosa geografije i politike.⁴¹ Pola veka kasnije nacistički geopolitičar Karl Haushofer (Karl Haushofer) ostavlja pečat negativne konotacije geografskog determinizma i imperijalističkih težnji.⁴² Poznati teoretičari Hans Morgentau (Hans Morgenthau) i Nikolas Spajkman (Nicholas Spykman) stavljaju naglasak na spoljnopolitičko delovanje država u skladu sa geografskim faktorima.⁴³ Zajedničko za sve klasične geopolitičke mislioce jeste priznavanje uticaja geografije tj. prostora na političko i vojno delovanje države. Prostor kao takav vremenom je dobijao nove forme, pa je od kopna, preko mora i vazdušnog prostora, svemir postao novi činilac prostora u kome će se voditi geopolitičko nadmetanje. Kada su Sovjeti 1957. godine lansirali Sputnjik, tadašnji senator, a kasniji predsednik SAD Lindon Džonson (Lyndon Johnson) rekao je da „ko kontroliše svemir kontroliše svet”.⁴⁴ Ne postoji sistematična teorija geopolitike svemira, ali možemo izdvojiti nekoliko različitih pravaca mišljenja.

Prvo shvatanje se naslanja na realističku tradiciju međunarodnih odnosa i popularisao ga je Everet Dolman (Everett Dolman) u sada već kultnoj knjizi o „astropolitici”.⁴⁵ Dolman prihvata osnovne postavke realizma i primenjuje ih na prostor svemira razvijajući „determinističku političku teoriju koja analizira odnos između moći države i kontrole svemira u cilju održavanja dominacije države nad planetom”.⁴⁶ Države teže istraživanju i kontroli svemira da bi ostvarile dominaciju na Zemlji, a svaki vid saradnje u svemiru proizvod je straha ili snižavanja troškova.⁴⁷ Dolmanov teorijski model svemir vidi kao jedan od prostora koji je isključivo

---

⁴⁰ Nayef R. F. Al-Rodhan, *Neo-Statecraft and Meta-Geopolitics*, LIT Verlag, Berlin, 2009, p. 33.

⁴¹ Nayef R. F. Al-Rodhan, *Meta-Geopolitics of Outer Space: An Analysis of Space Power, Security and Governance*, op.cit., p.5.

⁴² Jakub Grygiel, *Great Powers and Geopolitical Change*, John Hopkins University, Baltimore, 2006, p. 5.

⁴³ Ibid., p. 7.

⁴⁴ „Q&A: Sputnjik“, *BBC News*, 3 October 2007, Internet, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/6937964.stm>, 4/10/2020.

⁴⁵ Videti: Everett Dolman, *Astropolitik: Classical Geopolitics in the Space Age*, Frank Cass, London, 2002.

⁴⁶ Ibid., p. 15.

⁴⁷ Ibid.

povezan sa težnjom država za moći i ni po čemu nije drugačiji od drugih „zemljaskih” poprišta međusobnih geopolitičkih i strateških sukobljavanja. Ovu školu mišljenja nazivamo „svemirskim nacionalizmom”, jer odriče mogućnost ograničavanja militarizacije svemira i svaki pokušaj limitiranja naoružavanja svemira vidi kao uzaludan.⁴⁸ Stoga Dolman predlaže i konkretno delovanje SAD smatrajući napuštanje Svemirskog sporazuma (*The Outer Space Treaty*) kao prvi korak u stvaranju novog svemirskog režima zasnovanog na potpunoj slobodi delovanja za države, ali i privatne aktere.⁴⁹ Takođe, Dolman predviđa izgradnju štita od balističkih raketa unutar svemira koji bi američke oružane snage kontrolisale iz niske Zemljine orbite.⁵⁰ Na kraju, Dolman preporučuje stvaranje posebne američke agencije za koordinaciju svemirskih aktivnosti.⁵¹ Analizirajući ovu verovatno najuticajniju knjigu u domenu geopolitike svemira, možemo postaviti pitanje da li su skorašnje aktivnosti SAD u reorganizaciji oružanih snaga i stvaranje specijalizovanih snaga za svemirske aktivnosti znak da je Donald Tramp usvojio Dolmanove preporuke?

Druga škola mišljenja u domenu geopolitike svemira bazira se na liberalnim teorijama međunarodnih odnosa. Ova škola razlikuje stanje rata od stanja mira kada se države drugačije ponašaju u međunarodnim odnosima, pa i u svemiru. Institucije garantuju određena prava jer države ne vole nepredvidivost i nesigurnost. Međunarodni svemirski režim čiji se obrisi naziru sasvim je realan. Najpoznatije shvatanje ove škole izneo je Daniel Dudni (Daniel Deudney) koji prihvata Dolmanovu tezu da vojna kontrola jedne države u svemiru može voditi do kontrole čitavog poznatog sveta.⁵² Naslov rada čini njegovu osnovnu tezu, a to je „geopolitika mira”, u ovom slučaju saradnje u svemiru što potvrđuje nekim zajedničkim akcijama država u svemirskim lansiranjima.⁵³ Ovakav stav nije bez osnova ako analiziramo saradnju država u pokretanju Međunarodne svemirske stanice, koja prilično dobro funkcioniše duže od dve decenije. Verovatno jedan od najvećih projekata međunarodne saradnje uopšte, Međunarodna svemirska stanica je počela sa radom 1998. godine i to kao zajednički projekat SAD, Rusije, Kine, Japana i Evropske unije, a posetili su je astronauti iz čak 18 država sveta.⁵⁴ Ako smo

---

⁴⁸ Ibid., p. 8.

⁴⁹ Ibid., pp. 111–144.

⁵⁰ Ibid., p. 165.

⁵¹ Ibid.

⁵² Videti: Daniel Deudney, “Whole Earth Security: A Geopolitics of Peace”, *World Watch Paper*, No. 55, Worldwatch Institute, Washington, D.C., 1983.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Podaci sa zvanične veb prezentacije: “International Cooperation”, International Space Station, https://www.nasa.gov/mission_pages/station/cooperation/index.html, 06/10/2020.

prethodni pravac mišljenja označili kao „svemirski nacionalizam“, onda bismo ovaj mogli da imenujemo kao „svemirski liberalni institucionalizam“. Iako zanemaruje vojnu komponentu, ovaj pravac mišljenja nudi drugačiji pristup problematici.

Treća škola u promišljanju geopolitike svemira može se svrstati u kategoriju socijalnog konstruktivizma. Osnovno stanovište ovog teorijskog pravca jeste da će politike država prema svemiru zavisiti isključivo od pogleda i uverenja o tom prostoru, šta on predstavlja i šta može da ponudi. Ova škola mišljenja dekonstruiše realizam i liberalni institucionalizam u shvatanju svemirskih politika država i stoga je ispravno nazvati je „kritičkom astropolitikom“.⁵⁵ Iako ne nudi sistematsku teorijsku platformu, kritička astropolitika odbacuje Dolmanovu perspektivu kao pogrešnu, jer daje preporuke za izgradnju „svemirske imperije“ (*space-based empire*) od strane SAD kao tehnološki najnaprednije države sveta.⁵⁶ Hegemonija u prostoru svemira prema zastupnicima kritičke astropolitike dovela bi do deprivacije suverenosti država koje ne bi bile sposobne da odbrane sopstveno stanovništvo u slučaju suočavanja sa svemirskim oružjem.⁵⁷ Nedostatak mehanizama protivteže u slučaju svemirske hegemonije SAD, doveo bi do potpune kontrole Zemlje iz svemira. Dekonstruišući postojeće paradigme, kritička astropolitika izlazi iz državo-centričnog geopolitičkog okvira, bazirajući se na idejama kosmopolitizma i sveplanetarnog zajedničkog interesa oličenog u sprečavanju naoružavanja svemira.

Dominantni pravci mišljenja o geopolitici svemira tj. astropolitici kao terminu koji je popularizovao Dolman, značajni su za razumevanje prošlih i prognoziranje budućih događaja u novom polju nadmetanja. Saradnja u svemiru nije nemoguća, ali je limitiranog karaktera i svodi se na civilni sektor. Bazični konsenzus postoji u kalkulaciji isključivanja oružja za masovno uništenje. Svemirski nacionalizam uz sve mane, daje najobjektivniju sliku aktuelnih i potencijalnih nastojanja država u svemiru. Sve ove teorije još uvek su logično vezane za poimanje međunarodnih odnosa i bezbednosti u okviru Zemlje, a svemir doživljavaju isključivo kao novu arenu zemaljskog nadmetanja, nikako kao *sui generis*. Dejvid Lonsdejl (David Lonsdale) je ispravno zaključio da geopolitika danas mora uključiti pet strateških polja u kojem se države bore za moć i to: kopno, vazduh, zemlju, sajber prostor i svemir.⁵⁸ Napredak

⁵⁵ Raymond Duvall and Jonathan Havercroft, “Critical Astropolitics: The Geopolitics of Space and the Transformation of State Sovereignty”, in: Natalie Bormann and Michael Sheehan (eds), *Securing Outer Space: International Relations Theory and the Politics of Space*, Routledge, Tyler&Francis Group, New York, 2009, pp. 42–58.

⁵⁶ Ibid., p. 57.

⁵⁷ Ibid., p. 56.

⁵⁸ David Lonsdale, “Information power: Strategy, geopolitics, and the fifth dimension”, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 22, No. 2–3, 1999, pp. 137–157.

čovečanstva u oblasti tehnologije, posebno transporta i komunikacije, učinio je uticaj geografije slabijim, ali nije uspeo da ga izbriše. Državni suverenitet je „napadnut” odozdo od strane nedržavnih organizacija i odozgo od strane naddržavnih aranžmana, proces privatizacije prelio se na neka polja prethodno rezervisana za države. Ipak, država je i danas dominantna jedinica analize međunarodnih odnosa, a zemaljski odnosi determinišu sve što se dešava u svemiru. Tako će verovatno ostati dok u nekoj daljoj budućnosti ne nastanu prve ljudske kolonije na drugim planetama. Koncept svemirskih snaga praktično uveden od strane SAD za sada ne urušava klasičnu geopolitičku misao, već zahteva dodatnu rekonceptualizaciju. Svemir se kao novi vid prostora u potpunosti uklapa u tradicionalna geopolitička shvatanja. Pompezni termin „astropolitika” prema našem stanovištu nije prikladan s obzirom da ne postoji nezavisna politika u svemiru, jer države svoje svemirske kapacitete regrutuju za jačanje dominacije na Zemlji.⁵⁹

Nedostatak pravnih normi i različita tumačenja

Pitanje militarizacije i naoružavanja svemira u svom jezgru nosi pitanje suverenosti. Koliki su dometi i ograničenja delovanja država u svemiru? Prvi i do danas najznačajniji međunarodni sporazum iz ove oblasti usvojen je 1967. godine pod zvaničnim nazivom Sporazum o principima upravljanja aktivnostima država u istraživanju i korišćenju svemira, uključujući Mesec i druga nebeska tela (*Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*), kolokvijalno poznat kao Sporazum o svemiru (*The Outer Space Treaty*).⁶⁰ Ovaj sporazum proistekao je iz neophodnosti regulisanja prostora koji se tek nazirao kao arena nadmetanja između hladnoratovskih supersila. Sporazum o svemiru promovisao je nesuveren status tog prostora koji ne može biti vlasništvo pojedinih država. Istorijski gledano, ako se izuzme za to vreme ambiciozni projekat Inicijativa strateške odbrane (*Strategic Defense Initiative*), lansiran od strane američkog predsednika Ronalda Regana (Ronald Reagan), svemir je bio relativno miroljubivo poprište.⁶¹

⁵⁹ Više o samom konceptu „astropolitike” videti u: Bohumil Doboš, „Astropolitics: Yes, That is Really a Thing”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXXII, No. 1, 2020, pp. 236–253.

⁶⁰ „Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies”, United Nations Office for Disarmament Affairs, 10 October 1967, http://disarmament.un.org/treaties/t/outer_space/text, 11/09/2020.

⁶¹ Alison Williams, „Beyond the Sovereign Realm: The Geopolitics and Power Relations in and of Outer Space”, *Geopolitics*, Vol. 15, Issue 4, 2010, p. 785.

Principi koji važe danas, proizvod su Hladnog rata, pre svega pomenuti Sporazum o svemiru koji se uzima kao baza svemirskog prava. Interkontinentalne balističke rakete i one lansirane sa podmornice prelaze zamišljenu Karmanovu liniju i na neki način se mogu tretirati kao svemirsko oružje, iako se lansiraju sa Zemlje i završavaju na tlu. Značajno je pomenuti Ugovor o zabrani nuklearnih testova u atmosferi, svemiru i pod vodom (*Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water* ili skr. *Partial Test Ban Treaty*) od avgusta 1963. godine kao još jedan značajan akt svemirskog prava.⁶² Važnost ovog sporazuma leži u eksplicitnoj zabrani testiranja nuklearnog oružja u svemirskom prostoru. Potrebno je pomenuti još i Sporazum o spašavanju astronauta (*Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts, and the Return of Objects Launched into Outer Space*) potpisan 1968. godine, Konvenciju o odgovornosti (*Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects*) od 1972. i Konvenciju o registraciji (*Convention on Registration of Object Launched into Outer Space*) od 1975. godine.⁶³

Takođe, na papiru važan Sporazum o Mesecu (*Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies*) od 1979. godine, koji pravno zabranjuje komercijalne aktivnosti na Mesecu i drugim nebeskim telima.⁶⁴ Sporazum o Mesecu nosi veoma značajne odredbe, ali je u praksi neprimenljiv jer ga nije potpisala nijedna država koja samostalno izvodi svemirska lansiranja – pre svega SAD, Rusija, Kina, Japan i Indija. Posredno možemo zaključiti da države koje imaju potencijal da u budućnosti ubiraju komercijalne plodove kroz crpljenje resursa drugih nebeskih tela, nisu želele da se odreknu takve mogućnosti nekim međunarodnim sporazumom.

Najznačajniji međunarodni sporazum ostaje više od pola veka star Sporazum o svemiru od 1967. godine i nudi mogućnosti za različita pravna tumačenja. U vojnom kontekstu suštinske odredbe sadržane su u članu 4, u kome se kaže da su

---

⁶² "Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water", United Nations, 5 August 1963, <https://treaties.un.org/doc/publication/UNTS/Volume%20480/v480.pdf>, 12/09/2020.

⁶³ Za pune tekstove sporazuma videti: "Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts, and the Return of Objects Launched into Outer Space", United Nations, 16 December 1967, https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_22_2345E.pdf; "Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects", United Nations, 29 November 1971, https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_26_2777E.pdf; "Convention on Registration of Object Launched into Outer Space", United Nations, 12 November 1974, https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_29_3235E.pdf, 16/09/2020.

⁶⁴ "Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies", United Nations, 5 December 1979, https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf, 17/09/2020.

„potpisnice obavezne da ne postavljaju u orbitu bilo kakve objekte koje nose nuklearno oružje ili drugu vrstu oružja za masovno uništenje, da ne instaliraju takva oružja na nebeska tela ili ih stacioniraju na bilo koji način u dubokom svemiru”.⁶⁵ To znači da je međunarodnim pravnim normama zabranjeno samo naoružavanje svemira oružjem za masovno uništenje, dok za konvencionalno naoružavanje takva zabrana ne postoji. U istom članu se navodi da će „Mesec i druga nebeska tela biti korišćen isključivo u miroljubive svrhe”.⁶⁶ Isti član ne zabranjuje upotrebu opreme (pa i vojne) i personala (vojnog) na Mesecu i drugim nebeskim telima.⁶⁷ Ovdje je takođe ostavljena mogućnost za široko tumačenje odredbe „miroljubive svrhe”. Da li bi to značilo i zabranu nekih defanzivnih sistema ili formalno civilnih postrojenja koja lako mogu imati vojnu ulogu? Izvesno je da ne bi i da su potpisnice ostavile mogućnost za buduće naoružavanje svemira i instalaciju oružja, kao i iskorišćavanje resursa drugih planeta. Nešto poput vojnih nuklearnih programa, koji mogu otpočeti kao civilni i naučni, mistifikujući vojnu namenu, tako i buduća svemirska istraživanja mogu pod izgovorom civilne svrhe u pozadini razvijati svemirsko naoružanje. Osim toga, miroljubiva upotreba svemirskih postrojenja može značiti i instalaciju defanzivne vojne opreme pod izgovorom održavanja mira.

Ambivalentnost normi svemirskog prava nije jedini problematičan element, već i mogući gubitak monopolističke pozicije države u svemiru, s obzirom na najnovije aktivnosti civilnih korporacija. Ako su jedini važeći međunarodni sporazumi iz ovog domena relikv Hladnog rata, posle raspada bipolarnog sistema ipak se desila značajna promena koja bi u hladnoratovskoj eri bila nezamisliva. Država je izgubila kontrolu nad svemirskim aktivnostima, pa su firme poput *SpaceX* ili *Virgin Galactic* realnost u današnjim međunarodnim odnosima. Popularan je novi koncept tzv. *NewSpace* koji naglašava preduzetnički pristup svemiru, zalažući se za privatizaciju svemirskog letenja i komercijalizaciju svemira uopšte.⁶⁸ Iako države i dalje regulišu pravila poput lansiranja objekata, načina registracije, procedura, poreza i dr, ipak je domen nekada rezervisan za rigidne državne institucije postao dostupan nedržavnim akterima.

Pravna nesigurnost postoji i u domenu ekstrakcije sirovina i vlasništva nad nekim budućim postrojenjima za eksploataciju ruda i drugih resursa na nebeskim

---

⁶⁵ “Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies”, op. cit., Article IV.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Više o konceptu *NewSpace* u: Deganit Paikowski, “What is new space? The changing ecosystem of global space activity”, *New Space*, Vol. 5, No. 2, pp. 84–88.

telima. Važeće norme u najopštijim terminima govore o dobrobiti čovečanstva i miroljubivoj upotrebi svemira, bez jasno određenih pravila kada je reč o crpljenju sirovina. Rudnici na Mesecu, asteroidima i drugim planetama, mogli bi da budu najprofitabilniji biznis ikada. Američki senator Ted Kruz (Ted Cruz) izjavio je da će prvi bilioner biti neko ko razvije biznis u svemiru.⁶⁹ Primera radi, NASA procenjuje vrednost trenutno dostupnih asteroida na 700 kvintiliona, što je ugrubo 95 milijardi po glavi stanovnika Zemlje.⁷⁰ Dragoceni elementi poput litijuma, kobalta, nikla, bakra, cinka, lantanijuma, zlata i drugih, nalaze se u izobilju na Mesecu, Marsu i asteroidima.⁷¹ Prva država koja je sopstvenim propisima legalizovala istraživanje i kopanje ruda u svemiru jesu SAD aktom od 2015. godine (*US Commercial Space Launch Competitiveness Act*), a jedina država koja je ispratila korak u tom smeru donevši isti akt jeste Luksemburg dve godine kasnije.⁷²

Iz do sada kazanog, jasno je da norme međunarodnog prava imaju limitirani efekat na buduće ljudske aktivnosti u svemiru. Vojne aktivnosti nisu zabranjene iako je postojala ideja za usvajanje međunarodnog sporazuma koji bi ograničio vojne aktivnosti. Debata o sporazumu o prevenciji trke u naoružanju u svemiru (*Prevention of an Arms Race in Outer Space – PAROS*) počela je još 1985. godine uspostavljanjem komiteta koji je trebalo da predloži sporazum na međunarodnoj konferenciji o naoružanju u okviru Ujedinjenih nacija.⁷³ SAD su bile jedina država, uz uzdržani Izrael, koja se protivila usvajanju takve rezolucije naglašavajući nepotrebnost normiranja prevencije nečega što ne postoji, aludirajući na oružje u svemiru.⁷⁴ Kina i Rusija su 2008. godine predložile sporazum koji bi zabranio bilo kakvu vrstu oružja u Zemljinoj orbiti, instalaciju oružja na nebeskim telima ili pretnju silom u svemiru.⁷⁵ Ovaj sporazum teško da će ikada biti usvojen jer države, poput SAD, koje su najviše odmakle u istraživanju i iskorišćavanju svemira, ne žele da se ograničavaju ni milimetar više od onoga što propisuje Sporazum o svemiru od 1967.

---

⁶⁹ Senjuti Mallick and Rajeswari Pillai Rajagopalan, "If space is 'the province of mankind', who owns its resources?", *Occasional Paper*, Observer Research Foundation, 24 January 2019, <https://www.orfonline.org/research/if-space-is-the-province-of-mankind-who-owns-its-resources-47561/>, 02/10/2020.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ "Prevention of an Arms Race in Outer Space", Federation of American Scientists, https://fas.org/programs/ssp/nukes/ArmsControl_NEW/nonproliferation/NFZ/NP-NFZ-PAROS.html, 05/10/2020.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

godine. Nepostojanje želje za sveobuhvatnim međunarodnim sporazumom koji bi zabranio naoružavanje svemira i vojne aktivnosti bilo koje vrste, jasan je indikator da su SAD prva država koja razvija kapacitete u cilju militarizacije izvanzemaljskog prostora. Vojne aktivnosti u svemiru nisu zabranjene, uz izuzetak nuklearnog i drugog oružja za masovno uništenje, čime ne postoje pravne prepreke za neku novu trku u naoružanju, koja bi se ovoga puta odigravala daleko od Zemlje. Svemirska politika SAD primarno je definisana s ciljem da održi nezavisnost i dominantnu stratešku poziciju u svemiru, uz dozvoljenu ali kontrolisanu komercijalizaciju tog prostora.

Izazivači i projekcije

Uzimajući u obzir slabu pravnu regulisanost pitanja ljudskih (posebno vojnih) aktivnosti u svemiru, stanje u tom domenu zavisice isključivo od političkih odnosa najnaprednijih država u svemirskoj tehnologiji (*space-faring nations*). Džonson-Fris (Joan Johnson-Freese) ne deli Dolmanov stav da su SAD budući hegemon u svemiru, smatrajući da su SAD izgubile primat u „izazivanju sveta”.⁷⁶ Prema tome, SAD bi trebalo da shvate da bi naoružavanje svemira dovelo do dodatnog slabljenja njenog globalnog uticaja.⁷⁷ Kritikujući unilateralan pristup svemirskim aktivnostima tadašnjeg američkog predsednika Džordža Buša ml. (George W. Bush) i predviđajući Kinu kao novog izazivača u svemiru, Džonson-Fris je videla multilateralizam kao jedini izlaz iz nove trke u naoružanju. Za sada ipak ne postoje razvijeni mehanizmi svemirske diplomatije, jer postoji različit pogled na problematiku SAD sa jedne i Rusije i Kine kao glavnih izazivača sa druge strane. Ne postoji ni minimalni međunarodni režim, nalik na onaj uspostavljen 1968. godine usvajanjem Sporazuma o neširenju nuklearnog naoružanja (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*) kao „izražaj akumuliranih interesa”.⁷⁸ Takva akumulacija interesa za kreiranje međunarodnog svemirskog režima ne postoji, a najnovije aktivnosti ne samo SAD već i drugih država, ne ulivaju optimizam da će se situacija promeniti. Možda razlog leži u još uvek nedovoljno razvijenim sistemima kojim bi se naoružao svemir. Analogno kreiranju nuklearnog neproliferacionog režima, moguće je da bi se neki režim uspostavio kada

---

⁷⁶ Joan Johnson-Freese, *Heavenly Ambitions: America's Quest to Dominate Space*, University of Pennsylvania, Philadelphia, 2013, p. 95.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Zachary S. Davis, "The Realist Nuclear Regime", *Security Studies*, Vol. 2, No. 3–4, 1993, p. 82.

tehnologija postane dovoljno dostupna i opasna da ugrozi interese država. Svemirski rat, koji bi se vrlo lako prelio na korišćenje svih drugih sredstava, pa i nuklearnih, nije u strateškom interesu nijedne države. Ukoliko bi SAD ili neka druga država postala prva „svemirska vojna sila”, moguće je da bi time ostvarila ogromnu prednost u nekom potencijalnom sukobu. Za sada, u tehnološkom smislu, čini se da bi svaka vrsta oružja instaliranog u Zemljinj orbiti bila ranjiva na zemaljske raketne sisteme. Stoprocentno efikasni antiraketni sistemi ne postoje trenutno ni na Zemlji, gde je tehnologija već dostigla visok nivo sofisticiranosti, pa bi bilo teško zamisliti efikasne sisteme odbrane svemirskih instalacija.

Istoriju svemirskog nadmetanja možemo podeliti u dve ere koje gotovo da prate istorijski razvoj političkih odnosa u vreme i posle Hladnog rata. Tako razlikujemo bipolarnu eru svemirskog nadmetanja koja je trajala od lansiranja ruskog satelita „Sputnik-1” pa do kraha Sovjetskog Saveza. Druga era jeste multipolarna kada se pojavljuju neki novi svemirski igrači, poput Kine, Japana, Indije i Evropske unije. O borbi za osvajanje svemira između SAD i SSSR napisano je mnogo stranica, a poduhvati poput prvog čovekovog leta u svemir 1961. ili koračanje po Mesecu osam godina kasnije, napravili su neverovatan tehnološki proboj koji je nedostižan čak i danas za skoro sve države sveta.⁷⁹ Primera radi, čovek je poslednji put hodao Mesecom 1972. godine i od tada više nikada, jer bi toliko finansijsko i tehnološko prenaprezanje bilo preteško i za današnje uslove.

Druga svemirska era koja počinje raspadom bipolarnosti nosi sa sobom dva procesa. Prvi, proces privatizacije svemirskih aktivnosti pojavljivanjem nedržavnih aktera koji učestvuju u istraživanju, obukama, inovacijama, lansiranju i drugim svemirskim aktivnostima. Drugi, širenje broja državnih aktera u svemiru. Osim SAD i Rusije kao naslednice nekadašnjeg Sovjetskog Saveza, postoje i druge države koje ulažu značajne napore u osvajanju svemirskog prostora. Japan je još 1990. godine poslao prvu letelicu na Mesec i prvu uopšte od 1976. godine.⁸⁰ Vodeći svemirski akter u Aziji, a prema mnogim kalkulacijama i najozbiljniji izazivač SAD jeste Kina. Iako se u nekim segmentima još uvek oslanja na ruska tehnološka rešenja, Kina je 2003. godine napravila veliki iskorak slanjem prvog astronauta u svemir.⁸¹ Indija koja je sposobna da samostalno i jeftino razvija najnaprednije tehnologije takođe iskazuje interes za osvajanje svemira. Tokom 2019. godine indijski premijer

---

⁷⁹ Matt Bille and Erika Lishock, *The first space race: Launching the world's first satellites*, op. cit., p. 59.

⁸⁰ Arlin Crotts, *The new Moon: Water, exploration and future habitation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, p. 128.

⁸¹ Roger Handberg, "China's space strategy and policy evaluation", in: Eligar Sadeh (ed.), *Space strategy in the 21st century: Theory and policy*, Routledge, Abingdon, 2013, p. 256.

Narendra Modi (Narendra Modi) objavio je uspešnu probu antisatelitskog oružja „Prithvi Mark-11” kao i prvu uspešnu simulaciju svemirskih borbi pod nazivom „IndSpaceX”, kojom rukovodi novoformirana svemirska odbrambena agencija.⁸² U aprilu 2020. godine, Rusija je sprovedla test najsavremenijeg antisatelitskog oružja koje sa lakoćom obara satelite u niskoj Zemljinoj orbiti.⁸³ Nakon testa, Svemirska komanda SAD izdala je zvanično saopštenje da najnovije svemirske aktivnosti Rusije direktno prete američkim interesima.⁸⁴ Evropska unija za razliku od navedenih država ima multilateralan pristup svemirskim pitanjima, pa je još 2017. godine na konferenciji o razoružanju predložila multilateralni instrument (doduše pravno neobavezujući) sprečavanja trke u svemirskom naoružanju.⁸⁵ Evropska unija kao naddržavna organizacija, promoter mira i miroljubive upotrebe tehnologije zagovara multilateralizam radi sprečavanja svemirske trke u naoružanju, iako joj francuska raketna tehnologija i industrijski potencijal Nemačke garantuje učešće u svemirskoj trci. SAD su najviše odmakle u osvajanju svemira i organizacionoj pripremljenosti za novu vrstu potencijalnog sukoba u vidu svemirskog rata. Svemirske snage imaju vrlo ambiciozne namere poput programa „Artemis” koji bi do kraja dekade trebalo da obezbedi dugotrajno i održivo prisustvo astronauta na Mesecu, a tokom tridesetih godina ovog veka da pošalje ljude na Mars.⁸⁶

Zemaljski geopolitički odnosi i dalje dominantno utiču na odnose država u svemiru. Ključno pitanje jeste da li ćemo u budućnosti imati trku u svemirskom naoružanju? Prvo je potrebno definisati termin „svemirskog oružja”. Opravdano je napraviti razliku između „militarizacije” i „naoružavanja” svemira. Militarizacija bi značila operacije u svemiru koje imaju za cilj uvećanje vojne moći države, ali bez direktnog napada na protivnikova svemirska postrojenja.⁸⁷ Naoružavanje bi značilo upotrebu koja uključuje uništenje protivnikovih ciljeva poput satelita, oružja svemir-zemlja, ali i oružja zemlja-svemir.⁸⁸ Treći tip naoružanja koji deluje sa Zemlje prema svemiru postoji decenijama i uključuje najrazličitije vrste balističkih i antisatelitskih

---

⁸² “Proposed prevention of an arms race in space (PAROS) treaty”, Nuclear Threat Initiative, 23 April 2020, <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/proposed-prevention-arms-race-space-paros-treaty/>, 10/10/2020.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Mike Wall, „US Space Force plans to launch astronauts someday”, SPACE, 2 October 2020, Internet, <https://www.space.com/space-force-launch-astronauts-someday>, 15/10/2020.

⁸⁷ Ajey Lele, *Asian space race: Rhetoric or reality?*, op.cit., p. 182.

⁸⁸ Ibid.

raketa. Čak bismo i satelite koji se mogu koristiti u vojne svrhe mogli svrstati u neki tip „svemirskog oružja“, mada ih najzastupljenije definicije ne uključuju u tu kategoriju. Najadekvatniju definiciju „svemirskog oružja“, a koja isključuje satelite, dala je Džonson-Fris definišući svemirsko oružje kao „sistem koji ima direktan cilj uništenja svemirskih postrojenja sa kopna ili iz svemira ili sistem koji iz svemira targetira neprijateljska postrojenja na Zemlji“.⁸⁹

Veliko je pitanje da li svemirsko oružje može biti isplativo s obzirom da bi svako postrojenje postavljeno u Zemljinjnoj orbiti bilo laka meta za ofanzivne raketne sisteme. Ako se vratimo u istoriju hladnoratovskog gomilanja nuklearnog oružja i trijade sistema isporuke do mete, videćemo da iracionalnost u ponašanju država nije izuzetak.⁹⁰ Svemir već igra značajnu ulogu podrške u svim savremenim ratovima, još od američke vojne intervencije u Iraku 1991. godine kada se prvi put u istoriji ratovanja koristilo navigaciono satelitsko navođenje ključno za brzi vojni uspeh.⁹¹ Operacija „Pustinjska oluja“ (*Desert Storm*) stoga se navodi kao prvi istorijski primer rata iz svemira. Kao podrška iz svemira tu su danas i sistemi za rano upozorenje, komunikacione mreže, sistemi za snimanje i nadzor, navigacioni sistemi i ostala tehnologija koja iako ne pripada kategoriji „svemirskog oružja“ prema definiciji, *de facto* deluje iz svemirskog prostora. Kada govorimo o mogućem svemirskom oružju budućnosti, maštovitost holivudskih filmova može postati realnost sa testiranjem energetskog naoružanja, raznih vrsta lasera, kinetičkih raketa iz svemira ili elektromagnetnog oružja. Država se nikada u istoriji nije odrekla moćnog oružja, već je naprotiv težila da održi monopol i učini ga još efikasnijim. Teško je zamisliti da bi se države odrekle aktivnih tehnoloških rešenja kojima uvećavaju efikasnost u ratu.

Zaključak

Iz do sada rečenog, možemo izvesti nekoliko osnovnih zaključaka koji se tiču eventualne trke u izgradnji svemirskog oružja i izazivača SAD kao najnaprednijoj

---

⁸⁹ Joan Johnson-Freese, *Space warfare in the 21st century: Arming the heavens*, Routledge, Abingdon, 2016, p. 67.

⁹⁰ Više o ravnoteži nuklearne moći i „uzajamnom osiguranom uništenju“ u: Драган Петровић и Богдан Стојановић, *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, Пешић и синови, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2012.

⁹¹ Clayton Chun, *Defending space: US anti-satellite warfare and space weaponry*, Osprey Publishing Ltd, New York, 2006, pp. 44-45.

državi danas u tehnološkom domenu. Prvo, tehnološke inovacije, testovi i misije u svemiru će se nastaviti u budućnosti. Drugo, s obzirom da ne postoje legalne prepreke za instalaciju naoružanja u svemiru (osim oružja za masovno uništenje), ne smemo isključiti testove raznih tipova svemirskog oružja, kao i dalji nastavak militarizacije. Treće, posmatrajući aktuelni tehnološki razvoj najrealnije je da će jedina vrsta „svemirskog oružja” u bliskoj budućnosti biti antisatelitsko oružje koje su već uspešno testirale SAD, Kina i Rusija. Četvrto, razvoj svemirskog naoružanja pratiće mali broj država koje će teško ostvariti konsenzus za usvajanje multilateralnog sporazuma o ograničavanju ili zabrani svemirske vojne trke.

SAD su formiranjem Svemirskih snaga kao posebnog vida oružanih snaga napravile iskorak u skladu sa novim shvatanjem svemirskog prostora kao neizbežne arene vojnog nadmetanja. One su tim činom dale podsticaj drugim državama da organizaciono i tehnološki isprate proces davanja većeg značaja prostoru svemira. Dosadašnja miroljubivost prilikom osvajanja svemira može biti zamenjena trkom u svemirskom naoružanju, u kojoj će biti mesta za mali broj učesnika. Obrisi trke u svemirskom vojnom nadmetanju jasno se vide jer Rusija, Kina i Indija takođe ulažu značajna sredstva u razvoj svemirskog oružja. Geopolitička koncepcija koja najbolje objašnjava aktuelne tendencije i aktivnosti država u izvanzemaljskom prostoru jeste svemirski nacionalizam. Npoverenje i želja za moći država ostavlja međunarodno pravo nesposobnim da ograniči militarizaciju i naoružavanje svemira. Osim moguće vojne prednosti, svemir pruža i neverovatne ekonomske mogućnosti crpljenjem resursa nebeskih tela, što će u bliskoj budućnosti ostati u domenu teorije.

Svemir kao novi geopolitički prostor daleko je nepristupačniji i stoga će tehnološki razvoj biti sporiji. Ekskluzivitet u „svemirskom klubu” može biti daleko veći od „nuklearnog” ili „raketnog”. SAD su u blagoj tehnološkoj i organizacionoj prednosti, ali će Kina, Rusija, Indija, Japan i Evropska unija pokušati da uhvate korak u borbi za osvajanje novog prostora. Osvajanje neće biti isključivo miroljubivog karaktera i možemo očekivati naoružavanje svemira u meri u kojoj dozvoljavaju aktuelna tehnološka znanja.

Bibliografija

Monografije i članci

Beery Jason Beery, „Unearthing global natures: Outer space and scalar politics“, *Political Geography*, Vol. 55, November 2016, pp. 92-101.

- Bille Matt and Erika Lishock, *The first space race: Launching the world's first satellites*, College Station: Texas A&M Univers, 2004.
- Billings Linda, „A US Space Force? A Very Bad Idea!“, *Theology and Science*, Vol. 16, No. 4, 2018, pp. 385-387.
- Chun Clayton, *Defending space: US anti-satellite warfare and space weaponry*, Osprey Publishing Ltd, New York, 2006.
- Crotts Arlin, *The new Moon: Water, exploration and future habitation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014.
- Davis S. Zachary, „The Realist Nuclear Regime“, *Security Studies*, Vol. 2, No. 3-4, 1993, pp. 79-99.
- Deudney Daniel, „Whole Earth Security: A Geopolitics of Peace“, *World Watch Paper*, No. 55, Worldwatch Institute, Washington, D.C., 1983.
- Doboš Bohumil, „Astropolitics: Yes, That is Really a Thing“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXXII, No. 1, 2020, pp. 236–253.
- Dolman Everett, *Astropolitik: Classical Geopolitics in the Space Age*, Frank Cass, London, 2002.
- Duvall Raymond and Jonathan Havercroft, „Critical Astropolitics: The Geopolitics of Space and the Transformation of State Sovereignty“, in: Natalie Bormann and Michael Sheehan (Eds.), *Securing Outer Space: International Relations Theory and the Politics of Space*, 2009, Routledge, pp. 42-58.
- Graham Stephen, „Vertical Geopolitics: Baghdad and after“, *Antipode*, Vol. 1, No. 36, 2004, pp. 12-23.
- Grygel Jakub, *Great Powers and Geopolitical Change*, John Hopkins University, Baltimore, 2006.
- Handberg Roger, „China's space strategy and policy evaluation“, in: Eligar Sadeh (ed.), *Space strategy in the 21st century: Theory and policy*, Routledge, Abingdon, 2013, pp. 249-262
- Johnson-Freese Joan, *Heavenly Ambitions: America's Quest to dominate Space*, University of Pennsylvania, Philadelphia, 2013.
- Johnson-Freese Joan, *Space warfare in the 21st century: Arming the heavens*, Routledge, Abingdon, 2016.
- Lele Ajey, *Asian space race: Rhetoric or reality?*, Springer India, Heidelberg, 2013.
- Lonsdale David, „Information power: Strategy, geopolitics, and the fifth dimension“, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 22, No. 2-3, 1999, pp. 137-157.
- Nayef R. F. Al-Rodhan, *Meta-Geopolitics of Outer Space: An Analysis of Space Power, Security and Governance*, Palgrave Macmillan, New York, 2012.

Nayef R. F. Al-Rodhan, *Neo-Statecraft and Meta-Geopolitics*, LIT Verlag, Berlin, 2009
Paikowski Deganit, „What is new space? The changing ecosystem of global space activity.“, *New Space*, Vol. 5, No. 2, pp. 84-88.

Peter Nicolas, „The Changing geopolitics of space activities“, *Space Policy*, No. 37, 2016, pp. 145-153.

Race Margaret, „A US Space Force? It’s Complicated“, *Theology and Science*, Vol. 16, No. 4, 2018, pp. 382-384.

Starr Harvey, *On Geopolitics: Space, Place and International relations*, Boulder, CO, 2013.

Station: Texas A&M University Press, 2004.

Williams Alison, „Beyond the Sovereign Realm: The Geopolitics and Power Relations in and of Outer Space“, *Geopolitics*, No. 15, 2010, pp. 785-793.

Петровић Драган и Богдан Стојановић, *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, Пешић и синови, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2012.

Dokumenti

„Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies“, United Nations, 5 December 1979, Internet, https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf, 17/9/2020.

„Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts, and the Return of Objects Launched into Outer Space“, United Nations, 16 December 1967, Internet, https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_22_2345E.pdf, 6/10/2020.

„Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects“, United Nations, 29 November 1971, Internet, https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_26_2777E.pdf, 6/10/2020.

„Convention on Registration of Object Launched into Outer Space“, United Nations, 12 November 1974, Internet, https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_29_3235E.pdf, 16/9/2020.

„Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water“, Moscow, United Nations, 5 August 1963, Internet, <https://treaties.un.org/doc/publication/UNTS/Volume%20480/v480.pdf>, 12/9/2020.

„Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies“, United Nations

Office for Disarmament Affairs, 10 October 1967, full text, Internet, http://disarmament.un.org/treaties/t/outer_space/text, 11/9/2020.

Internet izvori

„International Cooperation“, International Space Station, Internet, https://www.nasa.gov/mission_pages/station/cooperation/index.html, 6/10/2020

„Prevention of an Arms Race in Outer Space“, Federation of American Scientists, Internet, https://fas.org/programs/ssp/nukes/ArmsControl_NEW/nonproliferation/NFZ/NP-NFZ-PAROS.html, 5/10/2020.

„Proposed prevention of an arms race in space (PAROS) treaty“, Nuclear Treat Initiative, 23 April 2020, Internet, <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/proposed-prevention-arms-race-space-paros-treaty/>, 10/10/2020.

„Q&A: Sputnik“, *BBC News*, 3 October 2007, Internet, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/6937964.stm>, 4/10/2020.

Browne Ryan, „With a signature, Trump brings Space Force into being“, *CNN*, 21 December 2019, Internet, <https://edition.cnn.com/2019/12/20/politics/trump-creates-space-force/index.html>, 11/8/2020.

Erwin Sandra, „Five things to know about U.S. Space Command“, *Space News*, 23 October 2019, Internet, <https://spacenews.com/five-things-to-know-about-u-s-space-command/>, 13/8/2020

Hasik James, „The U.S. Needs a Space Force (To Win the Wars of the Future)“, *The National Interest*, 14 February 2017, Internet, <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/the-us-needs-space-force-win-the-wars-the-future-19432>, 21/8/2020.

Hollings Alex, „What’s the Difference Between the US Space Force and the US Space Command?“, *Sofrep*, 15 April 2019, Internet, <https://sofrep.com/news/whats-the-difference-between-the-us-space-force-and-the-us-space-command/>, 18/8/2020

Leonard David, „Space Force: What will the new military branch actually do?“, *Space*, 9 February 2020, Internet, <https://www.space.com/united-states-space-force-next-steps.html>, 28/8/2020.

Mallick Senjuti and Rajeswari Pillai Rajagopalan, „If space is ‘the province of mankind’, who owns its resources?“, *Occasional Paper*, Observer Research Foundation, 24 January 2019, Internet, <https://www.orfonline.org/research/if-space-is-the-province-of-mankind-who-owns-its-resources-47561/>, 2/10/2020.

Moore Jack, „Crowded Cosmos Calls for National Security Space Strategy“, *Executive Gov*, 8 April 2011, Internet, <https://www.executivegov.com/2011/04/crowded-cosmos-calls-for-national-security-space-strategy/>, 4/10/2020.

United States Space Command, „Mission“, Internet, <https://www.spacecom.mil/Mission/>, 15/8/2020.

Wall Mike, „US Space Force plans to launch astronauts someday“, *SPACE*, 2 October 2020, Internet, <https://www.space.com/space-force-launch-astronauts-someday>, 15/10/2020.

Wall Mike, „X-37B: The Air Force’s Mysterious Space Plane“, *Space*, 15 May 2020, Internet, <https://www.space.com/25275-x37b-space-plane.html>, 23/8/2020.

Bogdan STOJANOVIĆ

**THE U.S. SPACE FORCE IN A GEOPOLITICAL CONTEXT:
PEACEFUL DEVELOPMENT OR ARMING OF OUTER SPACE?**

Abstract: The main research question in this article is how much the establishment of the U.S. Space Force has influenced other countries to accelerate their space activities and whether future technological development in space will be peaceful. The newly formed U.S. Space Force is the result of new geopolitical reflections on the importance of outer space as a new type of battlefield between states. International norms forbid weapons of mass destruction in outer space, but not conventional weapons. The author examines the justification and the possibility of establishing an international regime that would limit the future space ambitions of a few capable states. The author uses a comparative method and analysis of state practices to examine who could be the most serious competitor of the United States in the struggle for space domination. The author concludes that space nationalism dominates the practices of states and their aspirations to increase their own power. Although it is too early to reject classical geopolitical views, geopolitics must respect outer space as a new arena of competition. The author also predicts that there will be a place for private actors in that arena, but with strict state supervision. The main conclusion and answer to the research question are that American activities will introduce the race to conquer space to a new speed, including the armament and militarization of outer space.

Keywords: U.S. Space Force, outer space, geopolitics, USA, Russia, China, Japan, EU, space weapons, militarization.

UDK: 355.014:355.43(510)
355.56(510)
Biblid: 0025-8555, 72(2020)
Vol. LXXII, br. 4, str. 678–708

Originalan naučni rad
Primljen 1. oktobra 2020.
Odobren 23. novembra 2020.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2004678K>

Strateška stabilnost i mogućnosti uključivanja Kine u pregovore o kontroli strateškog naoružanja

Marina T. KOSTIĆ¹

Apstrakt: U radu se istražuje kakve su uopšteno mogućnosti i ograničenja multilateralizacije pregovora o kontroli strateškog naoružanja i posebno uključivanja Kine u iste, budući da su SAD tokom 2019. i početkom 2020. godine uslovile produžetak Ugovora između SAD i Ruske Federacije o merama za dalje smanjenje i ograničenje strateškog ofanzivnog naoružanja (Novi START) uključivanjem Kine u trilateralne pregovore o kontroli strateškog naoružanja. Osnovna hipoteza je da ograničenja i dalje nadilaze mogućnosti u pogledu multilateralizacije kontrole strateškog naoružanja i da su mogućnosti za uključivanje samo Kine minimalne. Osnovna hipoteza je proverena teorijskim razmatranjem pojma strateške stabilnosti i njegove transformacije od Hladnog rata do danas, kao i kroz četiri indikatora ili preduslova kineskog učešća u kontroli strateškog naoružanja: 1) kvantitativno smanjenje broja nuklearnog naoružanja SAD i Rusije do nivoa koji ima Kina, 2) umanjjenje uloge koju nuklearno oružje ima u vojnim i bezbednosnim strategijama velikih sila, 3) umanjjenje uloge nuklearnog naoružanja kao statusnog simbola supersile ili velike sile i 4) postizanje multilateralnog međunarodnog sporazuma (a ne trilateralnog) o ograničavanju upotrebe nuklearnog naoružanja. Autorka koristi pre svega komparativni metod, analizu sadržaja dokumenata i analizu diskursa. Autorka zaključuje da nepostojanje namere SAD i Rusije da dalje redukuju strateške snage i umanje ulogu nuklearnog naoružanja u svojim odbrambenim strategijama, ne postojanje saglasnosti oko toga ko sve treba da bude uključen u buduće pregovore o kontroli naoružanja i kinesko generalno nepoverenje u transparentnost i delotvornost kontrole naoružanja, utiču na to da Kina i u narednom periodu ostane van bilo kog vida kontrole strateškog, uključujući i nuklearnog naoružanja.

Cljučne reči: strateška stabilnost, Novi START, kontrola naoružanja, Kina, SAD, međunarodna bezbednost.

¹ Autorka je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: marina@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2020. godine”, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2020. godine.

Mogućnosti i ograničenja multilateralizacije kontrole strateškog naoružanja

Nastanak koncepta strateške stabilnosti dobar je primer kako se jedan pojam društveno konstruiše u uslovima interakcije i deljenih značenja, koja tada nastaju kako bi se oblikovalo ponašanje međunarodnih aktera. Nastanak koncepta strateške stabilnosti vezan je za prvu upotrebu nuklearnog oružja i razvijanje svesti aktera o posledicama njegove upotrebe, kao i potrebe da nijedna od strana ne bude žrtva ovakvog napada. Koncept strateške stabilnosti izvorno je bilateralnog karaktera i formirao se oko tri „stabilnosti”: 1) stabilnosti krize, uz odsustvo motivacije za bilo koju od strana – SAD i SSSR – da veruje da bi imala koristi od započinjanja rata u kriznoj situaciji; 2) stabilnosti prvog udara, što uključuje i osiguravanje da nijedna od strana ne veruje da bi zadobila prednost time što bi prva upotrebila nuklearno oružje; i 3) stabilnosti trke u naoružanju, tj. odsustvo bilo kakvog razloga za verovanje da će izgradnja dodatnog ili drugačijeg strateškog naoružanja promeniti ovu situaciju.² Kako, međutim, osigurati postojanje ovakvih uverenja i verovanja koje se nalaze u srži koncepta stabilnosti?

Tri su instrumenta koja su se tokom više decenija formirala u tom cilju: najpre odvracanje koje podrazumeva postojanje efektivnih nuklearnih snaga, zatim uviđanje značaja uspostavljanja odnosa pariteta između dveju nuklearnih supersila i dispariteta između njih i ostalih država sa nuklearnim naoružanjem, kao i pregovaranje i sporazumi o kontroli naoružanja. U tom smislu odvracanje, odnos paritet/disparitet i sporazumi o kontroli naoružanja su do sada predstavljali glavne instrumente održavanja strateške stabilnosti. Uočljivo je da je pojam strateške stabilnosti relacioni i da se odnosi na države koje poseduju nuklearno naoružanje i koje su u odnosu potpune ili totalne uzajamne ranjivosti, rivalstva i konfliktnosti.

Odvraćanje se pre svega vrši jačanjem sopstvenih vojnih i odbrambenih sposobnosti i uvek vodi ka trci u naoružanju ukoliko nije vezano za kontrolu naoružanja. Da bi sa druge strane uopšte došlo do kontrole naoružanja, bilo je neophodno da se osigura određeni odnos strateških ofanzivnih snaga, tj. paritet između dve nuklearne supersile SAD i SSSR/Rusije, uz značajan disparitet u odnosu na druge nuklearne države poput Kine, Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva. Takođe, ovo se postiže u uslovima kada strateški defanzivni kapaciteti ostaju na istom nivou. Poremećaj nekog od ovih činioaca vodi ka narušavanju strateške stabilnosti, što onda dovodi do preispitivanja svih postojećih aranžmana i težnje da se kriza otkloni – a to je danas slučaj.

---

² “Report on the Nature of Multilateral Strategic Stability”, International Security Advisory Board, 27 April 2016, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/257667.pdf>, 05/05/2020, pp. 1–2.

Budući da tokom Hladnog rata nijedna od strana nije mogla da ostvari prednost, kako bi se kroz nju zaštitila od nuklearnog udara, kao i da su obe strane posedovale sposobnost drugog udara, još u doba američkog predsednika Ajzenhauera (Dwight D. Eisenhower) usvaja se pristup pregovaranja i postizanja sporazuma o kontroli naoružanja.³ Međutim, to nije bilo moguće dok se nije najpre potpisao Sporazum o neširenju nuklearnog naoružanja (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons* – NPT, 1968) kako bi se sprečila dalja horizontalna proliferacija nuklearnog oružja. Tek potom stvorena je arhitektura zasnovana na ograničenju numeričkog rasta nuklearnog naoružanja (*Strategic Arms Limitation Talks* – SALT I, 1972, i SALT II, 1979), Ugovoru o protivraketnoj odbrani (*Anti-Ballistic Missile Treaty* – ABMT, 1972), Ugovoru o raketama srednjeg i malog dometa (*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty* – INFT, 1987), Ugovoru o konvencionalnim snagama u Evropi (*Conventional Forces in Europe Treaty* – CFE, 1990) i konačno Ugovoru o smanjenju strateškog naoružanja (*Strategic Arms Reduction Treaty* – START, 1991).

Među teoretičarima strateške stabilnosti ne postoji saglasnost oko toga koji elementi čine hladnoratovski koncept strateške stabilnosti. Prema Trenjinu (Dmitri Trenin), stratešku stabilnost tokom Hladnog rata odlikovali su bipolarni globalni sistem, uzajamna očekivanja da će bilo koji rat između dve supersile biti podignut na strateški nivo, uverenje da će uzajamno zagarantovano uništenje odvratiti dve supersile od napada, stalan strah da će protivnik naći način da izađe iz pakta o međusobnom uništenju i bilateralni sporazumi o kontroli naoružanja kao način ograničavanja trke u naoružanju.⁴ Po Stulbergu i Rubinu (Adam N. Stulberg, Lawrence Rubin) strateška stabilnost se odnosi na to kako nuklearno oružje utiče na globalni mir i bezbednost i, umesto da se posmatra kao destruktivan, ovaj pojam treba posmatrati kroz pozitivnu ulogu nuklearnog naoružanja kao temelja koegzistencije rivalskih država sa nuklearnim naoružanjem. Jezgro strateške stabilnosti, prema dvojici autora, leži u smanjivanju potrebe i motivacije za trkom u naoružanju ili preduzimanjem prvog udara, pri čemu postoji čvrsta uverenost jedne strane da druga može preduzeti odmazdu (drugi udar).⁵ Kolbi (Elbridge Colby), na primer, smatra da postojeću definiciju strateške stabilnosti treba proširiti

---

³ Michael S. Gerson, "The Origins of Strategic Stability: The United States and the Threat of Surprise Attack", in: Elbridge A. Colby, Michael S. Gerson (eds), *Strategic Stability: Contending Interpretations*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, Carlisle, 2013, p. 18.

⁴ Dmitri Trenin, "Mapping Global Strategic Stability in the Twenty-First Century", 1 November 2018, <https://carnegie.ru/commentary/77625>, 25/04/2020.

⁵ Adam N. Stulberg, Lawrence Rubin, "Introduction", in: Lawrence Rubin, Adam N. Stulberg (eds), *The End of Strategic Stability? Nuclear Weapons and the Challenge of Regional Rivalries*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 2018, pp. 2–3.

tako da obuhvati ne samo uklanjanje podsticaja za upotrebu nuklearnog oružja, već i definisanje uslova pod kojima se ono može upotrebiti.⁶ On proširuje postojeći koncept strateške stabilnosti kako bi se očuvala uloga odvratanja nuklearnog oružja i kako bi se legitimisala njegova upotreba u slučajevima ozbiljnog ugrožavanja vitalnih nacionalnih interesa onda kada ne postoji druga alternativa. Strateška stabilnost bi tada označavala situaciju u kojoj nijedna od strana nema podsticaja da upotrebi nuklearno oružje „osim za odbranu svojih vitalnih interesa u ekstremnim okolnostima”.⁷ Metju Kronig (Matthew Kroenig) smatra da su tokom Hladnog rata postojala dva modela strateške stabilnosti – jedan koji se zasnivao na odnosu uzajamne ranjivosti, osiguranih sposobnosti drugog udara i striktnog pariteta između nuklearnih snaga SAD i Sovjetskog Saveza i drugi zasnovan na velikoj asimetriji u nuklearnom naoružanju koja je postojala između SAD i SSSR, sa jedne strane, i ostalih nuklearnih sila, sa druge.⁸

Nakon Hladnog rata, procesi koji su se odvijali pre svega u Evropi povodom raspada Sovjetskog Saveza devedesetih godina 20. veka zahtevali su zajednički rad SAD i Rusije na otklanjanju opasnosti nuklearne proliferacije i asimetrične pretnje, posebno da terorističke grupe i „otpadnički” režimi ne dođu u posed nuklearnog naoružanja. Došlo je do premeštanja sovjetskog nuklearnog naoružanja iz Belorusije, Ukrajine i Kazahstana u Rusiju. Ove države su na insistiranje SAD i uz njene nuklearne bezbednosne garancije zatim potpisale Sporazum o neširenju nuklearnog naoružanja. Zbog toga slabljenje američkih garancija prema ovim državama može dovesti do težnje za proliferacijom nuklearnog naoružanja. Takođe, značajna pažnja je data očuvanju nuklearne sigurnosti u samim nuklearnim postrojenjima bivšeg Sovjetskog Saveza, kako ništa ne bi moglo da dođe u ruke terorista ili nekih drugih aktera i kako bi se njima na bezbedan način upravljalo.⁹ Imajući u vidu promenjenu stratešku klimu, brojni autori su pozvali i na promenu pojma strateška stabilnost tako da uključi nove aktere i domene ratovanja i u potpunosti napusti fokus na strateškom odnosu SAD–Rusija. Međutim, već od 2007. godine i govora predsednika Rusije Vladimira Putina (Владимир Владимирович Путин) na Minhenskoj

---

⁶ Elbridge Colby, “Defining Strategic Stability: Reconciling Stability and Deterrence”, in: Elbridge A. Colby, Michael S. Gerson (eds), *Strategic Stability: Contending Interpretations*, op. cit., p. 55.

⁷ Ibid.

⁸ Matthew Kroenig, “An American Perspective on a Framework for Strategic Stability in the Second Nuclear Age”, in: Rakesh Sood (ed.), *Nuclear Order in the Twenty-First Century*, Observer Research Foundation, New Delhi, 2019, pp. 92–93.

⁹ Više o tome u: Marina T. Kostić, „Isključiva priroda evropskih, evroatlantskih i evroazijskih integracija i previranja na evropskom postsovjetskom prostoru”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXXI, No. 4/2019, pp. 498–526.

bezbednosnoj konferenciji, a povodom velikog proširenja NATO na Istok, niza „obojenih revolucija” koje su se do tada desile u ruskom susedstvu i ubrzanog rasta Kine, može se govoriti o ponovnom fokusu koncepta strateške stabilnosti na konfrontaciji velikih sila, pre svega SAD i Rusije uz sve rastući rivalitet SAD i Kine. Zbog toga Trenjin, na primer, navodi da na stratešku stabilnost u 21. veku utiču nuklearna multipolarnost, oživljavanje strateškog rivaliteta između četiri svetske vojne sile, pojačana uloga velikih sila, mogućnost nuklearnog terorizma i lažnih napada, razvoj strateških nenuklearnih sistema sposobnih za izvršavanje zadataka koje su ranije imale samo nuklearne snage, bliska povezanost nuklearnih i nenuklearnih sistema (zbog čega ih je teško razlikovati), te razvoj naprednih tehnologija, posebno sajber sistema, koje mogu biti upotrebljene zajedno sa nuklearnim oružjem.¹⁰ Rubin i Stulberg izdvajaju nekoliko faktora koji utiču na stratešku stabilnost danas a to su: jake tenzije u odnosima SAD i Rusije, modernizacija kineskog nuklearnog arsenala i kinesko pojačano delovanje u Južnom kineskom moru, nuklearno testiranje i razvoj raketa Severne Koreje, tenzije između Indije i Pakistana, obnavljanje interesa za nuklearnom energijom posebno na Bliskom istoku i u Jugoistočnoj Aziji.¹¹ Takođe, Koblenc (Gregory D. Koblentz) navodi tri ključna izazova koji utiču na stratešku stabilnost u drugom nuklearnom dobu.¹² Prvo, bezbednosna dilema postaje bezbednosna trilema – kada mere preduzete od strane jedne države da se zaštiti od druge izazivaju strah treće države proizvodeći efekat domina ili lančane reakcije (na primer promena nuklearne politike Kine kako bi zadržala sposobnost odmazde u odnosu na SAD može izazvati dodatno naoružavanje Indije a posledično onda i Pakistana).¹³ Drugi izazov je razvoj nenuklearne tehnologije sa potencijalno strateškim efektima zbog čega treba povesti razgovore i o protivraketnoj odbrani, antisatelitskom oružju, konvencionalnim borbenim sistemima visoke preciznosti, dometa i brzine, sajberbezbednosti. Na kraju, treći izazov koji po Koblencu utiče na stratešku stabilnost u Drugom nuklearnom dobu je nestabilna ravnoteža između Indije i Pakistana u Južnoj Aziji.¹⁴

Uspon Kine i razvoj njenih vojnih i odbrambenih sposobnosti, posebno na netransparentan način u uslovima rivalskog ili konfliktnog odnosa sa SAD, predstavlja pretnju odnosu paritet/disparitet, zbog čega SAD insistiraju da Kina

---

¹⁰ Dmitri Trenin, “Mapping Global Strategic Stability in the Twenty-First Century”, op. cit.

¹¹ Adam N. Stulberg, Lawrence Rubin, “Introduction”, op. cit., p. 3.

¹² Gregory D. Koblentz, *Strategic Stability in the Second Nuclear Age*, Council Special Report No. 71, November 2014, p. 3.

¹³ Ibid., p. 29.

¹⁴ Ibid., pp. 3–4, 18–19.

bude uključena u pregovore o strateškom naoružanju i produžetku Novog START ugovora. Američko viđenje budućih trendova u ovom odnosu opisao je i izaslanik američkog predsednika Donalda Trampa za pregovore o kontroli strateškog naoružanja Maršal Bilingsli (Marshall Billingslea) nakon sastanka o strateškoj stabilnosti sa predstavnicima Rusije u Beču, održanom sredinom 2020. godine, na kome je bilo predviđeno i kinesko učešće, ali je ono izostalo, rečima „(m)omentalna slika nije tako važna kao brzina promena koje su u toku. SAD su u međuvremenu svoj nuklearni arsenal redukovale za 85 odsto, dok su Kinezi u ekspanziji”.¹⁵ Ruska pozicija povodom Novog START-a je od 2010. godine takođe bila da su

(...) bilo koje mogućnosti za dalje smanjenje i ograničenje strateškog ofanzivnog naoružanja na bilateralnoj osnovi (su) gotovo iscrpljene i dalji napredak u ovoj oblasti zahtevaće uključivanje drugih država sa vojnim nuklearnim sposobnostima.¹⁶

Pri tome, Rusija ne misli toliko na Kinu, niti želi da utiče na nju, koliko na dva američka saveznika u Evropi koje su i članice NATO a poseduju nuklearno naoružanje – Francusku i Ujedinjeno Kraljevstvo. U ovim zahtevima Rusija nastavlja tradiciju Sovjetskog Saveza i vidi američko taktičko naoružanje u Evropi, kao i francuske i britanske strateške arsenale kao deo američke ili zapadne strane protiv koje Rusija mora da održava paritet.¹⁷ Ukoliko se Kina na američko insistiranje uključi u pregovore o strateškom ofanzivnom naoružanju, Rusija je zahtevala i uključivanje Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva, ali i povlačenje američkog taktičkog naoružanja iz Evrope i njihovo razmeštanje tako da se na teritoriji jedne države može naći samo njeno sopstveno taktičko naoružanje. Sve ovo govori o rastućoj potrebi za multilateralnom kontrolom strateškog naoružanja, iako ni Francuska ni Ujedinjeno Kraljevstvo, kao uostalom ni Kina, nikada nisu pristale da budu deo ovih pregovora pozivajući se na veliki disparitet koji postoji između njihovih i nuklearnih arsenala velike dvojke.

U odnosu na multilateralnu kontrolu naoružanja Savetodavni odbor za međunarodnu bezbednost američkog Stejt dipartmenta navodi da je cilj ovakvog vida kontrole smanjivanje šanse da tenzije dovedu do nuklearnog sukoba bilo

---

¹⁵ „Могу ли Москва и Вашингтон да постану бизарни пријатељи и колико је нуклеарних бомби довољно”, *PTC*, 28. jun 2020, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/4000293/koronavirus-bec-pregovori-sergej-rjabkov-marsal-bilingsli.html>, 01/08/2020.

¹⁶ “Russia’s View on Nuclear Arms Control: An Interview With Ambassador Anatoly Antonov”, April 2020, <https://www.armscontrol.org/act/2020-04/interviews/russias-view-nuclear-arms-control-interview-ambassador-anatoly-antonov>, 26/04/2020.

¹⁷ Na osnovu bilateralnih sporazuma američke nuklearne snage u Evropi su raspoređene u Belgiji, Holandiji, Nemačkoj, Italiji i Turskoj.

namernom odlukom ili nenamernom eskalacijom.¹⁸ Ovo telo predlaže i da se više ne koristi termin „strateška stabilnost”, nego da se u skladu sa multilateralnom prirodom posjedovanja nuklearnog naoružanja ona zameni rečenicom „dogovorene karakteristike i prakse država koje poseduju nuklearno oružje u cilju smanjenja rizika od rata, posebno rata sa rizikom eskalacije do moguće upotrebe nuklearnog oružja”.¹⁹ Multilateralni vid kontrole naoružanja bi se po odboru formirao oko strateških stabilnosti dijada, zbog čega bi u suštini zadržao bilateralni karakter ali ne samo između SAD i Rusije. Strateška stabilnost bi u tom smislu predstavljala „sumu stabilnosti između mnogo parova država sa nuklearnim naoružanjem”, pri čemu se dve nuklearne sile moraju nalaziti u nekom stepenu suprotstavljenih odnosa (SAD–Rusija, Kina–Indija) uz izuzetak „trijade” Kina–Indija–Pakistan.²⁰ Postoji i format multilateralnog pregovaranja o strateškom naoružanju koji predlaže ruski predsednik Putin, a koji uključuje sve stalne članice Saveta bezbednosti (P5), budući da na određenom kvantitativnom nivou strateških ofanzivnih snaga SAD i Rusije dalja smanjenja i put ka razoružanju više nisu mogući bez uključivanja drugih sila sa nuklearnim naoružanjem.²¹ Ovo je ujedno i razlog zbog kojeg su dve zemlje 2007. godine podnele zajedničku rezoluciju Ujedinjenim nacijama sa predlogom da se Ugovor o raketama srednjeg i malog dometa učini multilateralnim i unele odredbu u Preambulu Novog START-a koja glasi:

Težeći da očuvaju kontinuitet i pruže novi podsticaj postepenom procesu smanjivanja i ograničavanja nuklearnog naoružanja uz održavanje sigurnosti i bezbednosti njihovih nuklearnih arsenala i sa pogledom ka proširivanju ovog procesa u budućnosti, uključujući multilateralni okvir.²²

¹⁸ “Report on the Nature of Multilateral Strategic Stability”, op. cit., p. 1. Pored SAD i Rusije, nuklearnu trijadu poseduje još i Kina, dok su Indija i Pakistan u procesu njenog stvaranja. Francuska poseduje dijadu (strateške avione i podmornice) a Ujedinjeno Kraljevstvo monadu (nuklearne podmornice) (“Enough is Enough: 2019 Global Nuclear Weapons Spending”, ICAN, May 2020, <https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/ican/pages/1549/attachments/original/1589365383/ICAN-Enough-is-Enough-Global-Nuclear-Weapons-Spending-2020-published-13052020.pdf?1589365383>, 11/06/2020).

¹⁹ “Report on the Nature of Multilateral Strategic Stability”, op. cit., p. 9.

²⁰ Ibid., pp. 2–3. Kina odbija da se posmatra u ovom trouglu, videti više u: Lora Saalman, “China’s detachment from the South Asian nuclear triangle”, SIPRI, 8 September 2020, <https://www.sipri.org/commentary/blog/2020/chinas-detachment-south-asian-nuclear-triangle>, 13/09/2020.

²¹ “Putin proposes 2020 summit with leaders of Russia, France, China, U.S. and UK”, *Reuters*, 23 January 2020, <https://www.reuters.com/article/us-israel-russia-netanyahu-putin-summit-idUSKBN1ZM1Y9>, 13/09/2020.

²² Preamble, “Treaty Between the United States of America and the Russian Federation on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms”, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/140035.pdf>, 17/09/2020.

Ukoliko se svet formuliše u nove blokove – sa jedne strane NATO, a sa druge strane Rusiju i Kinu – onda bi Kina u novoj strateškoj arhitekturi igrala ulogu koju Francuska igra u NATO, zbog čega se može razumeti pozicija Rusije da ne utiče na Kinu da učestvuje u pregovorima.²³ Pored toga, budući da se kontrola naoružanja vidi kao sredstvo za upravljanje konfliktnim odnosima tj. odnosima između rivala, Rusija svakako ne želi da eventualnim insistiranjem da Kina postane deo pregovora o kontroli naoružanja izazove sumnju u prijateljske namere i naruši gotovo savezničke odnose sa Kinom. Zbog toga su u ovom momentu SAD te koje insistiraju na multilateralizaciji, koja za njih znači trilateralizaciju Ugovora Novi START kroz uključivanje Kine. Rusija je spremna da ga bezuslovno produži za narednih pet godina i nastavi sa bilateralnim pristupom, ne želi da se meša u napore SAD da dovedu Kinu za pregovarački sto i predlaže uključivanje svih nuklearnih zemalja, posebno Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva.

Na kraju, koncept strateške stabilnosti nikada nije uključivao nuklearno razoružanje već samo upravljanje odnosima između dveju vodećih nuklearnih sila – SAD i SSSR/Rusije. Ipak, uvek sa jačanjem „nuklearne retorike” i sposobnosti jačali su i napori i pozivi za ispunjenjem obaveza iz Sporazuma o neširenju nuklearnog naoružanja i pokretani drugi mehanizmi koji bi unapredili dolaženje do cilja „nuklearne nule”. U sadašnje doba kao odgovor na razvijene programe i procese nuklearnih modernizacija svih država sa nuklearnim naoružanjem pokrenut je i proces potpune zabrane nuklearnog naoružanja kroz usvajanje na Generalnoj skupštini UN Ugovora o zabrani nuklearnog naoružanja od 2017. godine. Ovaj Ugovor su do septembra 2020. godine potpisale 84 zemlje, ratifikovalo 45, ali nijedna koja poseduje nuklearno oružje – uključujući i Kinu.²⁴ U nameri da kontroliše ovaj proces SAD su pokrenule sopstvenu inicijativu u vidu multinacionalnog dijaloga za nuklearno razoružanje – Stvaranje okruženja za nuklearno razoružanje (*Creating the Environment for Nuclear Disarmament* – CEND), iako postoji i UN Konferencija o razoružanju, ali je u blokadi.²⁵

---

²³ Ni Kina ni Francuska nisu želele da se nađu pod „nuklearnim kišobranom” supersila i obe su bile napadnute od strane najbližih suseda Japana odnosno Nemačke.

²⁴ “United Nations Treaty Collection, CHAPTER XXVI DISARMAMENT, 9. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons New York”, 7 July 2017, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-9&chapter=26&clang=_en, 25/8/2020. Samo je šest evropskih država potpisalo i ratifikovalo ovaj Ugovor – Austrija, Malta, Irska, Vatikan, Kazahstan i San Marino (Lihtenštajn potpisao ali nije još ratifikovao).

²⁵ Thomas Countryman, “Why Nuclear Arms Control Matters Today”, The American Foreign Service Association, May 2020, <http://www.afsa.org/why-nuclear-arms-control-matters-today>, 15/09/2020.

Budući da je iz navedenog jasno da se proces kontrole strateškog naoružanja nalazi u krizi i da samim tim pretili narušavanju strateške stabilnosti, stvarajući tako uslove za moguću novu kvantitativnu trku u nuklearnom naoružanju, neophodno je najpre sagledati sposobnosti i namere Kine, kako bi se dalje moglo zaključiti o izgledima za njeno uključivanje u kontrolu strateškog i nuklearnog naoružanja, što je kako se čini sada nezaobilazan činilac očuvanja strateške stabilnosti.

Kontradiktornosti kineske no-first use politike i održanja „malih ali delotvornih” nuklearnih snaga

Mogu li SAD i Kina biti u odnosu strateške stabilnosti?

Pitanje da li SAD treba da priznaju da se nalaze u odnosu strateške stabilnosti sa Kinom dugo je bilo predmet diskusije u SAD, pre svega u Obaminoj (Barack Obama) administraciji. Osnovni razlog je procena da priznanje tog odnosa znači da Kina može efektivno da odvraća SAD i da samim tim može da vodi slobodniju spoljnu, bezbednosnu i odbrambenu politiku, kao i da ulazi u domen odnosa pariteta iako ne striktno numeričkog poput Rusije. Međutim, ovakav ishod ne žele, pre svega, američki saveznici a kineski susedi poput Japana, Južne Koreje ili Vijetnama, jer bi to umanjilo sposobnosti SAD da ih zaštite. Bez američke prednosti u odnosu na Kinu, tj. uz postojanje odnosa strateške stabilnosti SAD i Kine, američki saveznici se plaše da može doći do takozvanog paradoksa stabilnost/nestabilnost. To znači da dok se ostvaruje stabilnost (izbegavanje nuklearnog rata) na generalnom, bilateralnom nivou između SAD i Kine, Kina može postati agresivnija na lokalnom regionalnom planu. Na primer, japanski ambasador Jukio Sato (Yukio Satoh) naveo je da japanska javnost može izgubiti poverenje u bezbednosne garancije SAD ukoliko strateško nuklearno naoružanje Kine i Rusije zajedno premaši brojčano isto takvo naoružanje SAD.²⁶ Japan je zahtevao i da se čak pojača značaj nuklearnog naoružanja u američkoj strategiji bezbednosti i odbrane zbog jačanja kineskih konvencionalnih sposobnosti i protivio se potpisivanju Ugovora o zabrani nuklearnog naoružanja.²⁷ Ipak, pored toga što podržava američku nuklearnu superiornost, Japan ne želi da dodatno stavlja

---

²⁶ Vince Manzo, *Nuclear Arms Control Without a Treaty? Risks and Options after New START*, CNA, Arlington, USA, 2019, pp. 107-108.

²⁷ Navedeno prema: Linton F. Brooks, "Perceptions of Sino-American Strategic Stability: A U.S. View", in: James L. Schoff and Li Bin (eds), *A Precarious Triangle: U.S.-China Strategic Stability and Japan*, Carnegie Endowment for International Peace, November 2017, pp. 38-39.

„metu na čelo” pa je tako, na primer, odbio da razmesti dva američka *Aegis Ashore* sistema protivbalističke odbrane (navodno protiv raketa iz Severne Koreje) „zbog rastućih finansijskih troškova, nerešenih tehničkih pitanja i lokalne opozicije”.²⁸ Postoji i velika opozicija u Japanu u pogledu razmeštanja američkog taktičkog nuklearnog naoružanja na njegovoj teritoriji.²⁹

Prirodu i ulogu prednosti SAD u strateškom naoružanju Li Bin (Li Bin) vidi u tome da odvraća nuklearne napade, pobjedi u nuklearnom ratu i održi američku hegemoniju.³⁰ Ovaj autor navodi da se ogromna razlika u nuklearnim arsenalima SAD i Kine ne može objasniti samo kroz odvratanje, već da je glavni razlog tolike razlike u tome što SAD vode politiku baziranu pre svega na superiornosti tj. pobjedi u nuklearnom ratu i održavanju hegemonije, dok se Kina pre svega rukovodi samo politikom odvratanja i drugog udara zbog čega ima značajno manji nuklearni arsenal.³¹ Takođe, Pan Žencijang (Pan Zhenqiang) navodi da je američka strategija nuklearnog odvratanja u stvari stub moći koji podupire američku hegemoniju.³² Po ovom autoru osnovna razlika između kineskog i američkog pristupa nuklearnom oružju je u tome što Kina ne koristi nuklearno oružje za vođenje međunarodnih odnosa i unapređenje sopstvenih nacionalnih interesa za razliku od SAD koje svoje nuklearno oružje koriste da kontrolišu saveznike kroz takozvani nuklearni kišobran, sprečavajući ih da „stvore sopstveno nuklearno oružje i istovremeno stvarajući globalni bezbednosni sistem vođen SAD-om”.³³ U suštini, američka zaštita kineskih suseda pogoduje i Kini jer sprečava proliferaciju nuklearnog naoružanja (pre svega Japana) u Istočnoj Aziji, slično kao što ima ulogu prevencije širenja nuklearnog naoružanja u Evropi tako da, na primer, uključi i Nemačku. Takođe, i SAD i Rusija, za razliku od Kine, prema Li Binu, imaju strategije zasnovane na preemtivnoj upotrebi nuklearnog oružja zbog čega nikada ne mogu da odrede koliki im je nuklearni arsenal dovoljan a nuklearne snage moraju uvek biti u stanju pripravnosti.³⁴

²⁸ “Japan Suspends Aegis Ashore Deployment”, July/August 2020, <https://www.armscontrol.org/act/2020-07/news-briefs/japan-suspends-aegis-ashore-deployment>, 8/7/2020.

²⁹ “Trump envisions a three-way nuclear pact. China has other ideas”, 2 Jun 2020, <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/06/02/asia-pacific/us-donald-trump-nuclear-weapons-arms-control-china/>, 8/7/2020.

³⁰ Li Bin, “Differences between Chinese and U.S. Nuclear Thinking and Their Origins”, in: Li Bin, Tong Zhao (eds), *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, USA, 2016, p. 11.

³¹ Ibid.

³² Pan Zhenqiang, “China’s No First Use of Nuclear Weapons”, in: Li Bin, Tong Zhao (eds), *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, op. cit., p. 57.

³³ Ibid., p. 62.

³⁴ Ibid., p. 63.

Pod ovakvim uticajima Obamina administracija odlučila je 2016. godine da ne prizna otvoreno odnos uzajamne ranjivosti i strateške stabilnosti sa Kinom i ne usvoji politiku da neće prva upotrebiti nuklearno naoružanje (u daljem tekstu, *no-first use* politika). Ovakva politika nastavila se i pod administracijom Donalda Trampa, gde Bilingsli navodi da se SAD „ne mogu složiti sa situacijom gde se Kina naoružava i postiže neki vid strogog nuklearnog pariteta sa Sjedinjenim Državama i Rusijom, i onda nastavi da koristi ova nuklearna oružja za ucene i prisilu”.³⁵

Nasuprot tome, Kina navodi da su njene nuklearne sposobnosti ključno sredstvo očuvanja nacionalne bezbednosti i suvereniteta, ali i sredstvo održavanja međunarodne strateške stabilnosti.³⁶ Smisao u kome se ovde navodi strateška stabilnost odnosi se na izbegavanje nuklearnog sukoba kroz očuvanje globalne ravnoteže snaga i sprečavanje SAD da ostvare dominaciju Istočnom Azijom ugrožavajući na taj način bezbednost Kine. U tom smislu, njena nuklearna modernizacija i prikrivenost ovih programa i procesa neophodan su deo efektivnog odvrćanja u uslovima velikog dispariteta nuklearnih snaga. SAD tvrde upravo suprotno – da Kina ovim i ovakvim razvojem onemogućava održanje strateške stabilnosti između SAD i Rusije, budući da njena modernizacija i uvećanje nuklearnog naoružanja narušava deo jednačine koji se odnosi na odnos paritet/disparitet i onemogućava ostanak na postojećem nivou snaga predviđenim Novim START-om ili dalju redukciju. Jedan od razloga je i to što se SAD u svojoj odbrani, kao i odbrani saveznika na Istoku Azije, oslanja pretežno na strateške nuklearne snage, koje su u ovom momentu ograničene na 1550 bojevih glava i 700 razmeštenih strateških balističkih raketa, dok Rusija ima značajniji broj taktičkog nuklearnog naoružanja.³⁷

Trenutna prednost koju SAD ostvaruju u pogledu strateškog naoružanja izazivala je i izaziva strah kod Kine, posebno razmeštanje protivraketnog štita SAD duž njene

---

³⁵ “Press Briefing with Ambassador Marshall Billingslea, U.S. Special Presidential Envoy for Arms Control and Lt. Gen. Thomas Bussiere, Deputy Commander of the U.S. Strategic Command”, U.S. Department of State, 18 August 2020, <https://www.state.gov/press-briefing-with-ambassador-marshall-billingslea-u-s-special-presidential-envoy-for-arms-control-and-lt-gen-thomas-bussiere-deputy-commander-of-the-u-s-strategic-command/>, 20/09/2020.

³⁶ “China’s National Defense in the New Era”, III. Fulfilling the Missions and Tasks of China’s Armed Forces in the New Era, The State Council Information Office of the People’s Republic of China, July 2019, <https://www.andrewerickson.com/2019/07/full-text-of-defense-white-paper-chinas-national-defense-in-the-new-era-english-chinese-versions/>, 15/09/2020.

³⁷ “Nuclear Posture Review”, U.S. Department of Defense, February 2018, <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>, 16/09/2020, p. 37.

istočne obale i aktivnosti NATO i SAD u Srednjoj Aziji. Bez obzira što Kina govori o održavanju „malih ali delotvornih“ nuklearnih snaga i navodi veliki disparitet u odnosu strateškog, pa i nuklearnog, naoružanja kao razlog da odbije Trampov predlog da se uključi u trilateralne pregovore o kontroli strateškog naoružanja i produžetku Novog START-a treba imati na umu da se u kineskoj Strategiji odbrane od 2019. godine navodi da „Kina teži da suzi jaz između svoje vojske i svetski vodećih vojski i nadoknadi nedostatke u vojnim sposobnostima u modernom ratovanju”.³⁸ Navodi se i da će „kineska nacionalna odbrana u novoj eri koračati napred svojim putem da izgradi jaku vojsku i nastojati da postigne veliki cilj razvoja snaga svetske klase na sveobuhvatan način”, što može da dovede u sumnju njene tvrdnje da neće ići u paritet i po pitanju nuklearnog naoružanja sa „vodećim državama” tj. SAD i Rusijom.³⁹

Kina, takođe, formira nuklearnu trijadu, što takođe daje razlog SAD-u da insistiraju na njenom uključivanju u pregovore o kontroli sveukupnog nuklearnog naoružanja (ako ne samo strateškog). Tokom 2017. godine vazdušne snage Kine dobile su i nuklearnu misiju i došlo je do razmeštanja bombardera sa nuklearnim naoružanjem.⁴⁰ Kina ima najaktivniji program razvoja balističkih raketa, modernizuje svoje interkontinentalne balističke rakete, uvećava njihov broj i unapređuje njihove sposobnosti – pre svega rukovođena potrebom da probije ili zaobiđe američku protivraketnu odbranu ali i da poveća mobilnost balističkih raketa kako bi imale veće šanse za „preživljavanje” – i razmešta novu flotu nuklearno naoružanih podmornica.⁴¹ Ipak, najveći broj njenih raketnih snaga čine rakete kratkog i srednjeg dometa. Cilj rukovodstva Kine je da se do 2050. godine razviju „oružane snage svetske klase u svakom pogledu”, što onda opet postavlja pitanje da li će Kina ići u paritet sa SAD i Rusijom i po pitanju strateškog nuklearnog naoružanja i kakve će to imati implikacije po stratešku stabilnost, pa i kontrolu strateškog naoružanja. Time je poverenje u kinesku politiku „malih ali delotvornih snaga” poljuljano posebno u uslovima netransparentnosti izgradnje takvih snaga „svetskog nivoa”, što dodatno izaziva zabrinutost suseda ali i dve najveće supersile,

---

³⁸ “China’s National Defense in the New Era”, V. Reasonable and Appropriate Defense Expenditure, op. cit.

³⁹ Ibid., Closing Remarks.

⁴⁰ Anthony H. Cordesman, Arleigh A. Burke, “Chinese Strategy, Military Forces, and Economics: The Metrics of Cooperation, Competition and/or Conflict”, Center for Strategic and International Studies, 18 September 2018, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/180919_China_Strategy_Metrics_Report.pdf?fbclid=IwAR32sNzbww8iwJHG4RP_91oQQDVdcraZx_22tMEbqka_Y_1J8JTIPkNmGxc, 25/07/2020, p. 79.

⁴¹ Ibid., p. 86.

ne toliko u pogledu trenutnih snaga već pre svega sveukupne kineske moći da proizvede dodatne snage koje bi bile na nivou SAD i Rusije. Zbog toga pitanje transparentnosti zaslužuje posebnu pažnju.

Problematika kineske (ne)transparentnosti povodom politike upotrebe nuklearnog naoružanja i nuklearnih sposobnosti

Sama reč transparentnost se u Kini vidi kao smišljen način SAD da podrije kineske sposobnosti i podrži američku suprematiju, te pojedini autori poput Lore Salman (Lora Saalman) predlažu da se ovaj termin uopšte i ne upotrebljava u odnosima SAD sa Kinom.⁴² Sveukupno, kineski pristup transparentnosti se može nazvati kontigentnom transparentnošću, jer Kina otkriva samo onoliko svojih sposobnosti koliko smatra da neće narušiti efektivno odvracanje.

Kontradiktornost kineske politike upotrebe nuklearnog naoružanja ogleda se u tome da, s jedne strane, Kina jasno izražava svoju *no-first use* politiku, ali da, sa druge strane, isto tako jasno navodi da je spremna da upotrebi sva sredstva u odbrani teritorijalnog integriteta. U Strategiji nacionalne odbrane sažeta je prva namera:

Kina je uvek privržena politici da neće prva upotrebiti nuklearno naoružanje u bilo koje vreme i pod bilo kojim okolnostima, i neće upotrebiti ili pretiti upotrebom nuklearnog oružja protiv država koje ne poseduju nuklearno naoružanje ili zona slobodnih od nuklearnog naoružanja (...) Kina se ne angažuje u bilo kakvoj formi trke u nuklearnom naoružanju sa bilo kojom drugom državom i drži svoje nuklearne sposobnosti na minimalnom potrebnom nivou za nacionalnu bezbednost.⁴³

Štaviše, Peking predlaže potpisivanje globalnog sporazuma kojim bi se države sa nuklearnim naoružanjem obavezale da neće prve upotrebiti ovo oružje.⁴⁴ U istoj Strategiji navodi se i da Kina

(...) ima čvrstu rešenost i sposobnost da očuva nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet i nikada neće dozvoliti nikome, bilo kojoj organizaciji ili političkoj partiji secesiju bilo kog dela svoje teritorije bilo kojim sredstvima u

---

⁴² Lora Saalman, "Placing a Renminbi Sign on Strategic Stability and Nuclear Reductions", in: Elbridge A. Colby, Michael S. Gerson (eds), *Strategic Stability: Contending Interpretations*, op. cit., pp. 345–346.

⁴³ "China's National Defense in the New Era", II. China's Defensive National Defense Policy in the New Era, op. cit.

⁴⁴ Fiona S. Cunningham and M. Taylor Fravel, "Assuring Assured Retaliation: China's Nuclear Posture and U.S.-China Strategic Stability", *International Security*, Vol. 40, No. 2, 2015, p. 46.

bilo koje vreme. Mi ne obećavamo da ćemo se odreći upotrebe sile i zadržavamo opciju preduzimanja svih potrebnih sredstava.⁴⁵

U „sva potrebna sredstva” svakako se može svrstati i nuklearno naoružanje što onda jasno u stvari govori o tome da u slučaju pretnje po teritorijalni integritet Kine ona može upotrebiti i nuklearno oružje, budući da ono nije izuzeto u ovakvoj formulaciji.

Povodom stalnog kineskog naglašavanja *no-first use* politike Arbatov (Alexi Arbatov) upozorava da ono može imati suprotan efekat od željenog i da može ukazivati na to da Kina u stvari nešto krije, budući da je jedina od pet stalnih članica Saveta bezbednosti UN koja ne dostavlja zvanične podatke o svojim nuklearnim snagama i razvojnim programima. Arbatov navodi da su druge sile tolerisale ovo stanje u periodu kada su BDP, vojni budžet i nuklearne snage Kine bili umereni, ali da danas s obzirom na kineski ekonomski razvoj i programe modernizacije nuklearnog i konvencionalnog naoružanja velikog obima, miroljubive deklaracije o *no-first use* politici imaju suprotan efekat, zato što će u velikoj meri biti interpretirane kao „pokušaji da se sakriju prave činjenice na terenu i zavaraju druge zemlje u lažan osećaj sigurnosti”.⁴⁶ Svesna ovakvih optužbi, Kina u svojoj Strategiji odbrane navodi da se 2007. godine pridružila Standardizovanom instrumentu za izveštavanje o vojnim troškovima UN i da podnosi redovne godišnje izveštaje, kao i da je samim tim kinesko izdvajanje za odbranu otvoreno i transparentno.⁴⁷

Pored kredibiliteta kineske *no-first use* politike, SAD dovode u pitanje i kinesku politiku održavanja minimalnih sposobnosti neophodnih za odvratanje. „Male ali delotvorne” sposobnosti su razlog zbog kojih Kina smatra da treba da bude samo delimično ili uopšte (ne)transparentna. Zbog toga što mora da zadrži kredibilnost i delotvornost minimalnih nuklearnih snaga za drugi udar, Kina mora da ima određeni stepen prikrivenosti nuklearnih snaga, smatra Žencijang.⁴⁸ Čuningem (Fiona S. Cunningham) zagovara tezu da je razumljivo i mudro što Kina ne pokazuje prave sposobnosti.⁴⁹ Kina u suštini smatra da, budući da ima manji nuklearni arsenal

---

⁴⁵ “China’s National Defense in the New Era”, II. China’s Defensive National Defense Policy in the New Era, op. cit.

⁴⁶ Alexi Arbatov, “Engaging China in Nuclear Arms Control”, Carnegie Endowment for International Peace, Moscow, 2014, <https://carnegie.ru/2014/10/09/engaging-china-in-nuclear-arms-control-pub-56886>, 09/07/2020.

⁴⁷ “China’s National Defense in the New Era”, V. Reasonable and Appropriate Defense Expenditure, op. cit.

⁴⁸ Pan Zhenqiang, “China’s No First Use of Nuclear Weapons”, in: Li Bin, Tong Zhao (eds), *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, op. cit., p. 67.

⁴⁹ Navedeno prema: Fiona S. Cunningham and M. Taylor Fravel, “Assuring Assured Retaliation: China’s Nuclear Posture and U.S.-China Strategic Stability”, op. cit., p. 46.

od dve supersile, ona ne može da ima isti stepen transparentnosti, već odgovarajući svojim sposobnostima i doktrini, a u skladu sa načelom neumanjene bezbednosti za sve.⁵⁰ Zbog toga njen pristup transparentnosti i nazivamo kontigentnim. Na primer, kineska delegacija je 2008. i 2009. godine na Ženevskoj konferenciji, govoreći o načelima transparentnosti u naoružanju, navela da države treba da budu slobodne da izaberu vrstu mera transparentnosti u odnosu na okolnosti u kojima se nalaze, kao i da je „transparentnost u naoružanju samo forma mere izgradnje poverenja koja ne donosi nužno međunarodnu bezbednost”.⁵¹

Kada se govori o nuklearnim snagama Kine iako možda nema strateške ofanzivne kapacitete kao SAD i Rusija Kina ima značajan arsenal taktičkog naoružanja koji bi, da je Kina bila potpisnik, potpadao pod odredbe Ugovora o raketama srednjeg i malog dometa. Kina se često navodi i kao pravi razlog američkog napuštanja ovog ugovora.⁵² Kina nikada nije ni zvanično navela koliko nuklearnog naoružanja poseduje, već svoj nuklearni arsenal opisuje sintagmom „male ali delotvorne” (*lean but effective*), ili kao „minimalne za potrebe nacionalne bezbednosti”, što znači sposobne da zadaju drugi udar neprijatelju. Međutim, po nekim procenama to može biti oko 300, ali i preko 1000 nuklearnih bojnih glava, što onda izbija iz ruku argumentaciju o velikoj asimetriji snaga kao izgovoru za neučestvovanje u kontroli nuklearnog naoružanja.⁵³ Bilingsli je najbolje opisao američku dilemu po pitanju kineskog naoružanja tvrdnjom da Kina želi da svet veruje da ona ima samo nekoliko stotina nuklearnog naoružanja, a da je pravo pitanje u stvari zašto Kina nikada nije priznala koliko u stvari nuklearnog oružja ima danas i koliko još planira da napravi u budućnosti.⁵⁴ Ipak, ovde treba imati u vidu i navode pojedinih autora da značajno povećanje kineskog nuklearnog arsenala nije moguće da prođe neopaženo zbog tehničkih razloga, potrebe komande i kontrole, nišanjeja i vežbi, kao i nemogućnosti da se u toj meri sakriju nuklearni objekti i

---

⁵⁰ Wu Riqiang, “How China Practices and Thinks about Nuclear Transparency”, in: Li Bin, Tong Zhao (eds), *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, op. cit., pp. 229–230.

⁵¹ Navedeno prema: *ibid.*, p. 230.

⁵² Alexey Arbatov, “Trilateral Nuclear Arms Control – A Russian Assessment”, in: Ulrich Kühn (ed.), *Trilateral Arms Control? Perspectives from Washington, Moscow, and Beijing*, Research Report #002, 03/2020, Institute for Peace Research and Security Policy, University of Hamburg, Hamburg, p. 55.

⁵³ Procena data prema: Alexi Arbatov, “Engaging China in Nuclear Arms Control”, op. cit.

⁵⁴ “Press Briefing with Ambassador Marshall Billingslea, U.S. Special Presidential Envoy for Arms Control and Lt. Gen. Thomas Bussiere, Deputy Commander of the U.S. Strategic Command”, op. cit.

nabavke.⁵⁵ Zbog toga američke optužbe po pitanju stvarnih kineskih sposobnosti možda deluju preuveličano.

Kao što Kina veruje da SAD teže globalnoj hegemoniji koja bi se održavala i pomoću sporazuma o kontroli naoružanja i generalno međunarodnih institucija, tako SAD veruju da Kina svojom vojnom i nuklearnom modernizacijom teži da ostvari regionalnu hegemoniju i globalni uticaj.⁵⁶ To se ne odnosi samo na kopneni, pomorski i vazdušni domen već i na domen svemira. U svedočenju pred Potkomitetom za strateške snage američkog Kongresa, general Rejmond (John Raymond) izjavio je da SAD ne mogu više da smatraju svoju superiornost u svemiru kao datu, već da moraju da se bore za održavanje te superiornosti budući da Kina i Rusija nastavljaju da izgrađuju i modernizuju svemirske sposobnosti i otklone prednosti koje SAD i njihovi saveznici danas imaju u tom domenu.⁵⁷ Kina, međutim, objašnjava da unapređuje svoj nuklearni arsenal i postavku kako bi osigurala delotvornost starteškog odvrćanja u uslovima unapređenja ruskih i američkih nuklearnih snaga, preciznog udara i protivrakatne odbrane.⁵⁸ Kineske snage mogu da rastu i unapređuju se u uslovima numeričkog rasta američkih i ruskih nuklearnih snaga i u uslovima poboljšanja kvaliteta njihovog nuklearnog, ali i konvencionalnog naoružanja (veća preciznost, brzina, pokretljivost, manje kolateralne štete za civile), kao i geografskog razmeštanja.⁵⁹

Pitanje transparentnosti je i jedno od pitanja gde se pravi razlika između ruskog i kineskog pristupa odbrambenim pitanjima. Komandat Strateške komande SAD admiral Ričards (Charles Richard) opisao je ovu razliku na sledeći način: „Rusija će vam reći tačno šta radi, ali Kina neće”.⁶⁰ Imajući u vidu ovako smišljenu kinesku

---

⁵⁵ Videti u: Anthony H. Cordesman, “China and the New Strategic Nuclear Arms Race: The Forces Driving the Creation of New Chinese Nuclear Delivery Systems, Nuclear Weapons, and Strategy”, Final Review Edition: 14 November 2018, Center for Strategic and International Studies, p. 16.

⁵⁶ Thomas G. DiNanno, Delegation of the United States of America General Debate Statement, 2019 UN General Assembly First Committee, 10 October 2019, <https://www.state.gov/u-s-general-debate-statement/>, 11/08/2020.

⁵⁷ General John Raymond, Commander, United States Space Command, Subcommittee on Strategic Forces Hearing: “Strategic Forces Posture Hearing”, 27 February 2020, <https://armedservices.house.gov/hearings?ID=405B79E0-8FE5-4D5E-892E-20CEFE5AE2A4>, 21/7/2020.

⁵⁸ Vince Manzo, *Nuclear Arms Control Without a Treaty? Risks and Options after New START*, op. cit., p. 100.

⁵⁹ Tong Zhao, “China in a World with no US-Russia Treaty-Based Arms Control”, in: Vince Manzo, *Nuclear Arms Control Without a Treaty? Risks and Options after New START*, CNA, 2019, p. 122.

⁶⁰ Admiral Charles Richard, Commander, United States Strategic Command, Subcommittee on Strategic Forces Hearing: “Strategic Forces Posture Hearing”, 27 February 2020, <https://armedservices.house.gov/hearings?ID=405B79E0-8FE5-4D5E-892E-20CEFE5AE2A4>, 21/07/2020.

politiku, gde je kontigentna transparentnost deo odbrambene strategije, postavlja se pitanje koje su mogućnosti kineskog učešća u kontroli strateškog naoružanja.

Preduslovi i mogućnosti kineskog učešća u kontroli strateškog naoružanja

Mada su odustale od priznanja odnosa strateške stabilnosti sa Kinom, SAD su pod Trampovom administracijom uslovile produžetak Novog START-a uključivanjem Kine u pregovore o kontroli strateškog naoružanja. Trampova administracija je od početka jasno naglašavala da je jedini način da se nastavi kontrola strateškog naoružanja nakon februara 2021. godine, kada ističe Novi START, uključivanje Kine u trilateralne pregovore. SAD se posebno pozivaju na član VI Sporazuma o neširenju nuklearnog naoružanja po kome su nuklearne sile dužne da u dobroj veri učestvuju u pregovorima kojima se obustavlja trka u nuklearnom naoružanju i preduzimaju mere ka nuklearnom razoružanju. Budući da ni SAD ni Rusija više nisu spremne da na bilateralnoj osnovi ograničavaju strateške ofanzivne kapacitete dok se treće države dodatno naoružavaju strateškim naoružanjem, SAD su insistirale na uključivanju Kine, obuhvatu svih nuklearnih bojnih glava (najbolnije američke tačke – ruskog taktičkog naoružanja – kao i naoružanja u rezervi) i uspostavljanju jačeg verifikacionog mehanizma.⁶¹ Jedan od načina da SAD utiču na Rusiju i Kinu da pregovaraju i o taktičkom naoružanju je i sadašnje stvaranje i razmeštanje novih raketa srednjeg i malog dometa (SAD teže da razmeste bar njih 2000 kako bi se u tome izjednačile sa Rusijom i Kinom), a koje su bile obuhvaćene napuštenim Ugovorom o raketama srednjeg i malog dometa.⁶² SAD sprovode svoju dobro poznatu strategiju „mir kroz snagu”. To pre može izazvati promenu razmeštaja vojnih snaga i trku u naoružanju, nego što će Rusiju i Kinu naterati na pregovore pod američkim uslovima. Rusija, sa druge strane, predlaže bezuslovni produžetak Novog START-a i ne želi da utiče na Kinu

---

⁶¹ Maršal Bilingsli je kao glavni Trampov pregovarač za pitanja produžetka Novog START-a izjavio da se Ugovor može produžiti samo ako se poprave nedostaci (po njemu pre svega u oblasti verifikacije) i ako se uključe sve bojeve glave, i to na način koji omogućava kasnije uključivanje Kine. Navedeno prema: Kingston Reif and Shannon Bugos, “U.S. Shifts Arms Control Strategy with Russia”, U.S.-Russian Nuclear Arms Control Watch, 17 September 2020, <https://www.armscontrol.org/blog/2020-09/us-russian-nuclear-arms-control-watch, 17/09/2020>.

⁶² Ovaj postupak nalikuje na američko razmeštanje *Pershing*-a u Evropi kako bi se Rusi naterali na potpisivanje Ugovora INF (“Press Briefing with Ambassador Marshall Billingslea, U.S. Special Presidential Envoy for Arms Control and Lt. Gen. Thomas Bussiere, Deputy Commander of the U.S. Strategic Command”, op. cit).

da dođe za pregovarački sto. Budući da se sporazumi o kontroli strateškog naoružanja obično sklapaju između potencijalnih protivnika Rusija nije želela da pritiskom na Kinu da učestvuje u ovim pregovorima stvori sliku eventualnog rivalstva u uslovima postojanja stabilne saradnje dve zemlje. Takođe, razlozi da Rusija ne teži u toj meri uključivanju Kine su i moguća težnja da zadrži paritet sa SAD na bilateralnom nivou ali i namerno isključivanje Kine iz pregovora dok se u njih ne uključe i Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo čuvajući je tako i dalje kao kartu za dalju multilateralizaciju, a ne samo trilateralizaciju, pregovora o kontroli strateškog naoružanja. Pored toga, Kina i Rusija od 1994. godine imaju dogovor o ne nišanjenju strateškim ofanzivnim naoružanjem, kao i da neće prve upotrebiti nuklearno oružje.

Pod uticajem izborne kampanje i velikog pritiska ekspertskih organizacija i javnog mnjenja, kao i sa odlaskom savetnika za nacionalnu bezbednost Boltona (John Bolton) koji je bio jedan od glavnih zagovornika neprodužetka Novog START-a, stav Trampove administracije je sredinom 2020. godine omekšao tako da za produžetak ovog Ugovora ne zahteva više uključivanje Kine, već pre svega postizanje zajedničkog stava sa Rusijom a onda tek zajednički nastup ka budućem uključivanju Kine.⁶³ To znači da neki budući ugovor o kontroli strateškog naoružanja ne bi bio zasnovan na ekskluzivnom odnosu SAD–Rusija, već bi bio otvorenog tipa i omogućio pristupanje Kine (trilateralni ugovor), što je važno za SAD, ali i ostalih poput Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva, na čemu insistira Rusija u ovom slučaju. U tom smislu bi SAD i Rusija bili predvodnici u multilateralizaciji kontrole strateškog naoružanja tako što bi osmislili i postavili okvir buduće kontrole kojem bi se mogli priključiti i ostali (stvorili bi „arhitekturu kontrole svog nuklearnog naoružanja”, Bilingsli).⁶⁴ Ovde ćemo samo napomenuti bez detaljnijeg ulaženja u problematiku da Bilingsli govori o novoj arhitekturi kontrole svog *nuklearnog* naoružanja a ne strateškog ofanzivnog naoružanja što je predmet koji reguliše sadašnji Novi START a što je od posebnog značaja za Rusiju jer bi izostavilo jednu od najboljih tačaka za nju – američki Brzi globalni udar a uključilo ruske taktičke nuklearne snage. To znači da interkontinentalne balističke rakete koje bi bile naoružane konvencionalnim naoružanjem u tom slučaju ne bi bile obuhvaćene, što je sada slučaj sa postojećim Ugovorom.⁶⁵

---

⁶³ Ibid.

⁶⁴ “Press Briefing with Ambassador Marshall Billingslea, U.S. Special Presidential Envoy for Arms Control and Lt. Gen. Thomas Bussiere, Deputy Commander of the U.S. Strategic Command”, op. cit.

⁶⁵ Više o debatama i stavovima Rusije i SAD o produžetku Novog START-a videti u: Марина Т. Костић „Дебате поводом будућности ‘Новог START уговора’: може ли свет избећи нову трку у стратешком наоружању?”, у: Зоран Јефтић и Ненад Стекић (урс), *Изазови савременог света: стратешко деловање држава или резултанта глобалних и локалних процеса и повода?*, Факултет безбедности Универзитета у Београду и Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2020, стр. 218–239.

Kao što je već napomenuto Kina ima generalno negativan stav prema kontroli naoružanja na način na koji je to rešeno između SAD i Rusije. U Strategiji nacionalne odbrane Kine navodi se da su napori ka međunarodnoj kontroli naoružanja i razoružanju nazadovali uz rastuće signale trke u naoružanju, kao i da neširenje oružja za masovo uništenje ostaje „problematično”, zato što je „(m)eđunarodni režim neširenja (...) kompromitovan pragmatizmom i duplim standardima, i time se suočava sa novim izazovima”.⁶⁶ Iz navedenog je vidljivo da se jedna i druga strana uzajamno optužuju za kršenje Ugovora o neširenju nuklearnog naoružanja. Kina optužuje SAD i Rusiju da su kao najveće posednice nuklearnog naoružanja dužne da prvo one redukuju svoje nuklearne snage pre nego što pozovu druge u pregovore o smanjenju nuklearnog naoružanja, a SAD Kinu da odbija da u dobroj veri učestvuje u pregovorima o kontroli nuklearnog naoružanja. Time obe strane žele da pred Preglednu konferenciju Sporazum o neširenju nuklearnog naoružanja, planiranu za početak 2021. godine, svale krivicu jedna na drugu za eventualno neprodužavanje Novog START-a. Ipak, američki stav povodom uključivanja Kine u trilateralne pregovore o kontroli naoružanja prestao je da bude uslov za produžetak Novog START-a, već bi se ona kasnije uključila u neki novi okvir ili arhitekturu, dok je u ovom momentu navažniji cilj SAD da ubede Kinu u dobrobiti kontrole naoružanja uopšte.⁶⁷ Bilingsli navodi neke od ovih dobrobiti: Kina bi time doprinela otklanjanju sumnje po pitanju svojih sposobnosti i namera, bila bi viđena kao velika sila (i to ona koja se odgovorno ponaša), i uspostavila bi sličan aranžman kao što postoji između SAD i Rusije koji predviđa „vruće linije”, centre za smanjenje nuklearnog rizika, transparentnost i mere izgradnje poverenja između dve armije.⁶⁸ U suštini, kada država ima sposobnost drugog udara i pri tom značajno širi svoj geopolitički obuhvat, uz sve veću kompetitivnost sa jednom od supersila (američki izvori bi rekli uz pokušaje ostvarivanja globalne ili regionalne hegemonije) i željom za promenom svetskog poretka, neminovno je predmet pokušaja obuzdavanja i uzajamne kontrole i smanjenja nuklearne opasnosti i naoružanja od strane još uvek vodeće svetske sile.⁶⁹ Koja je međutim pozicija Kine i koji su preduslovi njenog uključivanja u pregovore o kontroli strateškog naoružanja?

⁶⁶ “China’s National Defense in the New Era”, I. International Security Situation, op. cit.

⁶⁷ Admiral Charles Richard, Commander, United States Strategic Command, Subcommittee on Strategic Forces Hearing: “Strategic Forces Posture Hearing”, op. cit.

⁶⁸ “Press Briefing with Ambassador Marshall Billingslea, U.S. Special Presidential Envoy for Arms Control And Lt. Gen. Thomas Bussiere, Deputy Commander of the U.S. Strategic Command”, op. cit.

⁶⁹ Za američki pristup kineskoj koncepciji svetskog poretka videti: Nadège Rolland, *China’s vision for a new world order*, The National Bureau of Asian Research, NBR Special Report #83, January

Neki od preduslova za kinesko učestvovanje u pregovorima o kontroli strateškog naoružanja su: 1) kvantitativno smanjenje broja strateškog naoružanja dve supersile do nivoa koji ima Kina;⁷⁰ 2) umanjene uloge koju nuklearno oružje ima u vojnim i bezbednosnim strategijama (jedina uloga koju ono treba da ima je u odvratanju nuklearnog napada); 3) umanjene uloge nuklearnog naoružanja kao statusnog simbola supersile ili velike sile; 4) postizanje međunarodnog sporazuma (a ne trilateralog) o ograničavanju upotrebe nuklearnog naoružanja posebno obavezivanje na *no-first use* politiku, što bi olakšalo dolaženje do nuklearnog razoružanja.

Što se tiče prve tačke, i pored toga što prihvataju odnos uzajamno osiguranog uništenja ili strateške stabilnosti sa Rusijom, SAD teže da održe disparitetan odnos snaga sa drugima. Metju Kronig navodi da i danas američki zvaničnici i eksperti navode da je neophodno zadržati brojčanu superiornost nad Kinom i daje primere izjava Hilari Klinton (Hillary Clinton), tadašnjeg državnog sekretara SAD, kao i američkog predsednika Donalda Trampa. Klinton je 2010. godine izjavila „bićemo jači nego iko u svetu kao što smo uvek i bili sa višestruko više nuklearnog oružja nego što je potrebno“, dok je Tramp izjavio „ako će države da poseduju nuklearke, mi ćemo ih imati najviše“.⁷¹ Time i demokratska i republikanska administracija SAD nastoje da pokažu da je bolje ući u pregovore sa SAD o kontroli strateškog naoružanja pod njihovim uslovima, nego ići u trku u naoružanju u kojoj će SAD sigurno da pobede. Sa druge strane, stalno kinesko potenciranje američke prednosti služi i kao argument Kine da ne učestvuje u kontroli i ograničavanju svog „malog ali delotvornog“ nuklearnog arsenala, koji se međutim uvećava. Na primer,

---

2020. Takođe, direktor FBI Kristofer Vrej (Christopher A. Wray) je u julu 2020. izjavio da Kina radi na tome da postane jedina svetska supersila „i to po svaku cenu“ („Direktor FBI: Kina najveća dugoročna pretnja za budućnost SAD“, *N1*, 8. jul 2020, <http://rs.n1info.com/Svet/a617554/Direktor-FBI-Kina-najveca-dugorocna-pretnja-za-buducnost-SAD.html>, 08/07/2020).

⁷⁰ Generalni direktor Sektora za kontrolu naoružanja MSP-a Kine Fu Kong izjavio je: „(u)veravam vas da će, ako SAD kažu da su spremne da smanje nuklearni arsenal na kineski nivo, Kina rado učestvovati već sledećeg dana (...) Ali u stvari, znamo da se to neće dogoditi“ („Kina pristaje na pregovore sa Rusijom i SAD ako prihvate nuklearni paritet“, *N1*, 8. jul 2020, <http://rs.n1info.com/Svet/a617620/Kina-pristaje-na-pregovore-sa-Rusijom-i-SAD-ako-prihvate-nuklearni-paritet.html>, 08/07/2020). Fu Kong je posle objavljene fotografije Maršala Bilingslija sa pregovora u Beču oko produžetka Novog START-a na kojoj se vide kineske zastavice i prazna mesta izjavio: „(k)akva čudna scena (...) Srećno sa produžetkom Novog START-a! Pitam se koliko NISKO možete da idete?“ (Kingston Reif and Shannon Bugos, “No Progress Toward Extending New START”, *July/August 2020*, <https://www.armstrongcontrol.org/act/2020-07/news/progress-toward-extending-new-start>, 09/07/2020).

⁷¹ Navedeno prema: Matthew Kroenig, *The Logic of American Nuclear Strategy: Why Strategic Superiority Matters*, Oxford University Press, New York, 2018, p. 2.

generalni direktor Sektora za kontrolu naoružanja i razoružanje kineskog Ministarstva spoljnih poslova Fu Kong (Fu Cong) navodi da ukoliko su SAD spremne da smanje broj nuklearnog naoružanja na kineski nivo, Kina bi već sledećeg dana učestvovala u pregovorima, ali da SAD to neće učiniti i da je Kina spremna da razgovara o svim pitanjima strateške stabilnosti i smanjenja nuklearnog rizika u okviru formata P5 (stalne članice Saveta bezbednosti UN).⁷² Inače, procene su da „kineski nivo” po pitanju strateškog naoružanja kako to predviđa Novi START čine 50–75 lansera i 75–100 interkontinentalnih balističkih raketa.⁷³

Sadašnje napore predsednika Trampa da se Kina uključi u pregovore o strateškoj kontroli naoružanja, a povodom isticanja Novog START-a, kineska strana smatra neozbiljnim i smišljenim sa ciljem da SAD pronađu izgovor za neprodužetak ugovora kao i ograničenja samo kineskih sposobnosti uz jačanje američke prednosti, a ne dovođenja na jednak nivo snaga.⁷⁴ Kina smatra da dve najveće nuklearne sile snose posebnu i primarnu odgovornost za nuklearno razoružanje, odnosno prvo one moraju drastično da smanje nuklearne arsenale kako bi omogućile da im se kasnije pridruže i druge države u formi multilateralnih pregovora. U uslovima kada ne bi više postojalo sporazuma između SAD i Rusije o smanjenju i ograničenju strateškog naoružanja i kada bi one zadržale ofanzivno razmeštanje nuklearnih snaga, Kina bi svakako imala opravdanje da uvećava svoje nuklearne kapacitete, iako bi to radila pod izgovorom jačanja odbrambenih kapaciteta tj. sposobnosti odmazde ili drugog udara. Ipak, treba imati u vidu američki predlog da se razgovara o svim nuklearnim bojevim glavama, jer tu onda ne važi argument Kine o velikoj disproporciji u sposobnostima. Na primer, Tong Žao (Tong Zhao) smatra da po pitanju raketa srednjeg i malog dometa Kina ima prednost u kopnenim sistemima, dok SAD imaju prednost u vazдушnim, ali da sveukupno Kina, Rusija i SAD imaju približan broj lansera ovog tipa, zbog čega bi na jednakoj osnovi mogli biti deo trilateralne kontrole naoružanja.⁷⁵ Međutim, šta ukoliko bi SAD i Rusija zaista spustile nivo nuklearnog naoružanja na kineski nivo, a ona ipak ne bi želela da učestvuje u pregovorima o kontroli strateškog naoružanja ili razoružanju?

---

⁷² Kingston Reif and Shannon Bugos, “U.S.-Russian Arms Control Working Groups Meet”, U.S.-Russian Nuclear Arms Control Watch, 5 August 2020, <https://www.armscontrol.org/blog/2020-08/us-russian-nuclear-arms-control-watch>, 10/08/2020.

⁷³ Anthony H. Cordesman, Arleigh A. Burke, “Chinese Strategy, Military Forces, and Economics: The Metrics of Cooperation, Competition and/or Conflict”, op. cit., p. 117.

⁷⁴ Tong Zhao, “Opportunities for Nuclear Arms Control Engagement With China”, January/February 2020, <https://www.armscontrol.org/act/2020-01/features/opportunities-nuclear-arms-control-engagement-china>, 12/06/2020.

⁷⁵ Ibid.

U pogledu položaja nuklearnog naoružanja u strategijama bezbednosti i odbrane, u Strategiji nacionalne odbrane Kina opisuje strateško okruženje kao izuzetno kompetitivno, pri čemu SAD vode unilateralnu politiku i intenzifikuju trku u naoružanju podrivajući tako globalnu stratešku stabilnost, NATO nastavlja širenje i razmeštanje vojnih snaga u Centralnoj i Istočnoj Evropi, Rusija jača nuklearne i nenuklearne sposobnosti i teži da očuva strateški prostor i interese, dok Evropska unija ubrzava svoju bezbednosnu i odbrambenu integraciju kako bi postala nezavisniji bezbednosni akter.⁷⁶ Budući da percipira strateško okruženje kao izuzetno kompetitivno i konfliktno, vidljivo je da nije ispunjen drugi preduslov za kinesko učešće u kontroli strateškog naoružanja, već da je strateško okruženje takvo da podstiče njeno dodatno naoružavanje i zaoštavanje odnosa, kao i jačanje uloge nuklearnog naoružanja u strategijama bezbednosti i odbrane. Stoga Kina, pre nego što razmatra učešće u kontroli naoružanja, nastoji da zadrži korak u vojnoj modernizaciji i stvori kapacitete koji će joj omogućiti efektivnu odbranu. Ukoliko imamo u vidu prvi, teorijski deo rada, jasno je da se proces modernizacije nuklearnog naoružanja najbolje ostvaruje upravo u uslovima zajedničkog pregovaranja o kontroli naoružanja, ako se želi ostvariti stabilnost i izbeći trka u naoružanju. Ovde ćemo ipak pomenuti i jedno suprotno, interesantno zapažanje koje daje Kordsmen (Anthony H. Cordesman) o tome zašto Kina ne želi da učestvuje u pregovorima o kontroli stateškog naoružanja i zašto je umesto uvećavanja kapaciteta u uslovima rastućih tenzija SAD i Rusije za nju u stvari bolje da zadrži manje snage. Kordsmen navodi da je Kina sigurno svesna da u slučaju velikog nuklearnog sukoba između SAD i Rusije ona ostaje najveća nuklearna sila, što joj daje snažan podsticaj da ostane po strani bilo koje nuklearne razmene SAD i Rusije, ali i da ne širi nuklearni arsenal do mere u kojoj bi bilateralno takmičenje SAD i Rusije moglo prerasti u trilateralno i gde bi ona onda morala da bude deo kontrole nuklearnog naoružanja.⁷⁷

U pogledu statusa velike sile, ako se posedovanje nuklearnog naoružanja vezuje za takav status onda Kina razdvajanjem ova dva pojma želi da izbegne ono za šta je SAD optužuju, a to je odgovornost za očuvanje strateške stabilnosti i nuklearne neproliferacije. Američki izaslanik za pregovore oko produžetka Novog START-a Bilingsli je, na primer, 9. juna 2020. godine pozivajući Kinu da učestvuje u pregovorima izjavio: „(p)ostizanje statusa velike sile zahteva ponašanje u skladu sa

---

⁷⁶ “China’s National Defense in the New Era”, I. International Security Situation, op. cit.

⁷⁷ Anthony H. Cordesman, “China and the New Strategic Nuclear Arms Race: The Forces Driving the Creation of New Chinese Nuclear Delivery Systems, Nuclear Weapons, and Strategy”, op. cit., p. 49.

odgovornošću velike sile. Nema više Velikog zida tajnovitosti nad njenom izgradnjom nuklearnog naoružanja”.⁷⁸

Što se tiče postizanja međunarodnog sporazuma o ograničavanju upotrebe nuklearnog naoružanja posebno obavezivanja da neće prve upotrebiti nuklearno oružje, u potencijalnom kineskom scenariju kada bi sve nuklearne države i postigle ovakav multilateralni sporazum, to bi se zadržalo na preuzimanju političkih obaveza, ali ne i stvarnoj kontroli naoružanja i kretanju ka razoružanju. Jer nijedno razoružanje, u čijem pravcu je usvajanje politike *no-first use* potrebno, ne može se sprovesti bez postupka verifikacije. I tu leži još jedna kontradiktornost kineske politike o nuklearnom naoružanju i potencijalnom učešću u kontroli naoružanja. Pored toga, ukoliko bi se započeli razgovori o načelima primene nuklearnog naoružanja tj. obavezivanja na *no-first use* politiku, to bi takođe dovelo Kinu u poziciju da mora da pregovara budući da konstantno ističe važnost ovog načela. Naravno, za Kinu bi to bilo prihvatljivo jedino u širem multilateralnom formatu, a ne trilateralnim pregovorima kako to SAD predlažu. Sa druge strane, kao argument za pre svega trilateralnu kontrolu strateškog naoružanja Bilingsli navodi da izgradnja nuklearnih kapaciteta Kine u ovom momentu predstavlja „mnogo veću pretnju nego nuklearni arsenali Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske”.⁷⁹ Ovakva argumentacija američkog pregovarača potkrepljena je i sličnim navodima teoretičara poput Arbatova. On navodi da je Kina jedina zemlja koja ima ekonomsku i tehničku sposobnost da sprovede takvu nadogradnju i modernizaciju nuklearnog programa, tako da za 10 do 15 godina dostigne SAD i Rusiju. Arbatov navodi

Zbog toga je neophodno uračunati kineske nuklearne snage i razvojne programe kada se pregovara bilo koji sporazum o ograničenju strateškog naoružanja između SAD i Rusije koji bi mogao da sledi (...) Novi START. Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo su dugačiji; njihove nuklearne snage su smanjene, oni su prilično transparentni i predvidljivi, i nemaju sposobnosti ili namere da brzo uvećaju svoje nuklearne snage u budućnosti.⁸⁰

Pored dogovora oko *no-first use* politike, podsticaj za Kinu da učestvuje o pregovorima o strateškom naoružanju bi svakako bilo pregovaranje o strateškim odbrambenim sistemima, ali je malo verovatno da će SAD pristati da pregovaraju o tome. Za sada, kineska pozicija prema kontroli nuklearnog naoružanja ostaje da

---

⁷⁸ Kingston Reif and Shannon Bugos, “No Progress Toward Extending New START”, July/August 2020, <https://www.armscontrol.org/act/2020-07/news/progress-toward-extending-new-start>, 09/07/2020.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Alexi Arbatov, “Engaging China in Nuclear Arms Control”, op. cit.

SAD i Rusija treba da bilateralnim dogovorima vode i imaju primarnu ulogu u faznom procesu smanjivanja nuklearnog naoružanja i sve do nivoa koji imaju ostale nuklearne sile, koje bi onda i same bile ohrabrene da učestvuju u daljem procesu smanjenja sve do konačnog nuklearnog razoružanja. U kineskoj viziji konačan cilj je zabrana nuklearnog naoružanja, ali je Kina bila jedna od zemalja koja je bojkotovala pregovore i nije potpisnik Ugovora o zabrani nuklearnog naoružanja od 2017. godine, mada je konstantno pozivala na postizanje pravno obavezujućeg sporazuma kojim bi se zabranilo nuklearno oružje, niti je ratifikovala Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih proba.⁸¹

Na kraju, može se zaključiti da nepostojanje namere SAD i Rusije da dalje redukuju strateške snage i umanje ulogu nuklearnog naoružanja u svojim odbrambenim strategijama, nepostojanje saglasnosti oko toga ko sve treba da bude uključen u buduće pregovore o kontroli naoružanja i kinesko generalno nepoverenje u transparentnost i delotvornost kontrole naoružanja utiču na to da Kina i u narednom periodu ostane van bilo kog vida kontrole strateškog i drugog nuklearnog naoružanja. Sa druge strane, konstantno kinesko odbijanje da učestvuje u pregovorima o kontroli strateškog naoružanja može izazvati sumnje u pogledu njenih namera i sposobnosti i voditi daljem zaoštavanju odnosa u Istočnoj Aziji i na Pacifiku. Pregovarajući o svim nuklearnim bojevima glavama kako SAD to predlažu stvorila bi se osnova pariteta i izbio iz ruku kineski argument o velikom jazu u strateškim sposobnostima kao razlogu za neučestvovanje u pregovorima. Međutim, ako se ima u vidu ruski stav da neće pregovarati o svom taktičkom naoružanju već da treba da se uspostavi moratorijum na njegovo razmeštanje u Evropi, kao i kineski stav prema transparentnosti, a samim tim i verifikaciji, teško da bi se ovakav sporazum mogao postići.

Zaključak

Iz pregleda kineskih sposobnosti i politike, kao i preduslova kineskog učešća u kontroli strateškog naoružanja, može se zaključiti da Kina neće učestvovati u bilo

---

⁸¹ Načelno, Kina se zalaže za potpunu zabranu i uništenje nuklearnog oružja, ograničava rast svog nuklearnog arsenala, ne učestvuje u trci u nuklearnom naoružanju, neće prva upotrebiti nuklearno naoružanje u bilo koje vreme i pod bilo kojim okolnostima, i zalaže se za postizanje multilateralnog sporazuma o ne prvoj upotrebi nuklearnog naoružanja, ne razmešta nuklearno naoružanje van svoje teritorije ("China's Endeavors for Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation", III. Participating in and Promoting International Arms Control and Disarmament Process", [http://en.people.cn/whitepaper/arms/arms\(3\).html](http://en.people.cn/whitepaper/arms/arms(3).html), 09/07/2020).

kakvim pregovorima o nuklearnom naoružanju, posebno ne trilateralnim, dokle god postoji ogromna kvantitativna razlika u nuklearnom naoružanju u odnosu na SAD i Rusiju, snažno isticanje nuklearnog naoružanja u odbrambenim i bezbednosnim strategijama i vezivanje ovog naoružanja za status velike sile. Budući da SAD i Rusija teže da zadrže postojeći odnos snaga između sebe i prema trećim državama, jasno je da Kina ili uopšte neće postati deo sporazuma o kontroli strateškog naoružanja sa Rusijom i SAD ili će stvoriti neku svoju agendu i okvire sporazuma, koji će se zadržati na političkim obavezama *no-first use* politike, bez jasnih i čvrstih mehanizama transparentnosti i verifikacije.

Budući da SAD i Rusija mogu dalje smanjivati strateške snage samo u uslovima kada bi sposobnosti ostalih država ostale na postojećem nivou, povećanje kineskog nuklearnog arsenala, a da ona nije deo sporazuma sa SAD i Rusijom, vodiće do prestanka važenja Novog START-a i moguće čak ponovnog kvantitativnog povećanja nuklearnog naoružanja SAD i Rusije kako bi se održao postojeći odnos snaga. Ukoliko bi se kineski nuklearni arsenal povećavao, dve supersile bi povećale svoje strateške i taktičke kapacitete kako bi održale postojeću razmeru. Kina bi, međutim, mogla da umanjí tenzije prema njenom programu modernizacije ukoliko bi bila posvećena većoj transparentnosti snaga, ali budući da sama logika njene upotrebe snaga povlači za sobom određeni stepen tajnovitosti kako bi se održala efektivnost minimalnih snaga za drugi udar malo je verovatno da će Kina značajno promeniti odnos prema ovom pitanju. Samim tim, jedan od zaključaka koji bi se ovom prilikom mogao izvesti je i da one države koje baziraju nuklearnu politiku na osiguranju drugog udara – poput Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske i Kine – nisu sklone da uđu u sporazume o kontroli naoružanja poput Novog START-a koji imaju jače verifikacione mehanizme, dok su države sa najvećim nuklearnim arsenalom, i bez *no-first use* politike to učinile, upravo iz razloga sprečavanja podsticaja za prvi udar.

Danas je malo je verovatno da će se uspostaviti potpuni paritet među državama sa nuklearnim naoružanjem, već će se stabilnost nastaviti kroz održavanje pariteta između SAD i Rusije i dispariteta ove dve sile u odnosu na druge. U skladu sa elementom strateške stabilnosti koji se odnosi na odnos paritet/disparitet i SAD i Rusija će nastaviti da stratešku stabilnost poimaju ne kao odnos jednakosti već kao suštinski asimetričan odnos između njih i drugih regionalnih aktera koji će samim tim moći da im zadaju samo ograničenu štetu, nikako masovnu. Sa druge strane, jačanje nuklearnih sposobnosti ovih regionalnih aktera, kao i podizanje njihovih ambicija na globalni nivo tokom 21. veka, izaziva potrebu SAD i Rusije da se i ovi akteri uključe u kontrolu strateškog naoružanja kako bi se zadržao postojeći odnos snaga. U slučaju zahteva SAD za uključivanjem Kine, ta potreba proizlazi i iz potrebe ili straha američkih saveznika koji, sa jedne strane, ne žele da doprinose daljoj konfrontaciji sa Kinom razmeštanjem novog američkog naoružanja na svojoj

teritoriji, ali, sa druge strane, žele da SAD zadrže nuklearnu superiornost i ne pristanu na odnos strateške stabilnosti sa Kinom.

Da li to onda znači da bi svet sa više jednakih nuklearnih sila bio nestabilan? Svakako bi on uključivao više aktera i više interesa koji bi se morali pomiriti, a što bi zakomplikovalo jednačinu održavanja stabilnosti. Da li je onda opravdano da sile poput Kine sa manjim nuklearnim arsenalom ostanu van kontrole strateškog naoružanja? Čini se da je opravdano samo u uslovima održavanja njihovih kapaciteta na postojećem nivou, jer bi njihovo povećanje remetilo postojeću ravnotežu i stratešku stabilnost zbog čega se onda ne bi mogao održavati ni paritet dve sile na postojećem nivou. Budući da Kina povećava odbrambene kapacitete u uslovima rastuće konfliktnosti sa SAD i remeti ovu ravnotežu, razumljiva je težnja SAD za trilateralizacijom ovog pitanja i uključivanjem Kine u pregovore o strateškom naoružanju, što bi moglo voditi i ka sveobuhvatnijoj kontroli ove vrste naoružanja. Ipak, mogućnosti za ovakav ishod ostaju minimalne.

Bibliografija

Monografije i članci

- Arbatov, Alexey, "Trilateral Nuclear Arms Control – A Russian Assessment", in: Ulrich Kühn (ed), *Trilateral Arms Control? Perspectives from Washington, Moscow, and Beijing*, Institute for Peace Research and Security Policy, University of Humburg, Research Report #002, 03/2020, pp. 38-67.
- Bin, Li, "Differences between Chinese and U.S. Nuclear Thinking and Their Origins", in: Li Bin, Tong Zhao (eds), *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, USA, 2016, pp. 3–18.
- Brooks, Linton F., "Perceptions of Sino-American Strategic Stability: A U.S. View", in: James L. Schoff and Li Bin (eds), *A Precarious Triangle: U.S.-China Strategic Stability and Japan*, Carnegie Endowment for International Peace, November 2017, pp. 15–27.
- Colby, Elbridge, "Defining Strategic Stability: Reconciling Stability and Deterrence", in: Elbridge A. Colby, Michael S. Gerson (eds), *Strategic Stability: Contending Interpretations*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2013, pp. 47–83.
- Cordesman, Anthony H., "China and the New Strategic Nuclear Arms Race: The Forces Driving the Creation of New Chinese Nuclear Delivery Systems, Nuclear

- Weapons, and Strategy”, Final Review Edition: 14 November 2018, Center for Strategic and International Studies.
- Cunningham, Fiona S. and M. Taylor Fravel, “Assuring Assured Retaliation: China’s Nuclear Posture and U.S.-China Strategic Stability”, *International Security*, Vol. 40, no. 2, October 2015, pp. 7–50.
- Gerson, Michael S., “The Origins of Strategic Stability: The United States and the Threat of Surprise Attack”, in: Elbridge A. Colby, Michael S. Gerson (eds), *Strategic Stability: Contending Interpretations*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2013, pp. 1–46.
- Kostić, Marina T., „Isključiva priroda evropskih, evroatlantskih i evroazijskih integracija i previranja na evropskom postsovjetskom prostoru”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXXI, No. 4/2019, str. 498–526.
- Костић, Марина Т. „Дебате поводом будућности ‘Новог START уговора’: може ли свет избећи нову трку у стратешком наоружању?”, у: Зоран Јефтић и Ненад Стекић (урс), *Изазови савременог света: стратешко деловање држава или резултанта глобалних и локалних процеса и повода?*, Факултет безбедности Универзитета у Београду и Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2020, стр. 218–239.
- Kroenig, Matthew, *The Logic of American Nuclear Strategy: Why Strategic Superiority Matters*, Oxford University Press, 2018.
- Kroenig, Matthew, “An American Perspective on a Framework for Strategic Stability in the Second Nuclear Age”, in: Rakesh Sood (ed), *Nuclear Order in the Twenty-First Century*, Observer Research Foundation, New Delhi, 2019, pp. 87–95.
- Koblentz, Gregory D., *Strategic Stability in the Second Nuclear Age*, Council Special Report No. 71, November 2014.
- Manzo, Vince, *Nuclear Arms Control Without a Treaty? Risks and Options after New START*, CNA, Arlington, USA, 2019.
- Riqiang, Wu, “How China Practices and Thinks about Nuclear Transparency”, in: Li Bin, Tong Zhao (eds), *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, USA, 2016, pp. 219–250.
- Saalman, Lora, „Placing a Renminbi Sign on Strategic Stability and Nuclear Reductions”, in: Elbridge A. Colby, Michael S. Gerson (eds), *Strategic Stability: Contending Interpretations*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2013, pp. 343–382.
- Stulberg, Adam N., Lawrence Rubin, “Introduction”, in: Lawrence Rubin, Adam N. Stulberg (eds), *The End of Strategic Stability? Nuclear Weapons and the Challenge of Regional Rivalries*, Georgetown University Press, 2018, pp. 1–20.

Rolland Nadège, *China's vision for a new world order*, The National Bureau of Asian Research, NBR Special Report #83, January 2020.

Zhao, Tong, "China in a World with no US-Russia Treaty-Based Arms Control", in: Vince Manzo, *Nuclear Arms Control Without a Treaty? Risks and Options after New START*, CNA, 2019, pp. 118–125.

Zhenqiang, Pan, "China's No First Use of Nuclear Weapons", in: Li Bin, Tong Zhao (eds), *Understanding Chinese Nuclear Thinking*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, USA, 2016, pp. 51–78.

Dokumenti

"China's National Defense in the New Era", The State Council Information Office of the People's Republic of China, July 2019, <https://www.andrewerickson.com/2019/07/full-text-of-defense-white-paper-chinas-national-defense-in-the-new-era-english-chinese-versions/>, 15/09/2020.

"Nuclear Posture Review", February 2018, <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>, 16/09/2020.

"Treaty Between the United States of America and the Russian Federation on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms", <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/140035.pdf>, 17/09/2020.

Internet izvori

"Admiral Charles Richard, Commander, United States Strategic Command, Subcommittee on Strategic Forces Hearing: Strategic Forces Posture Hearing", 27 February 2020, <https://armedservices.house.gov/hearings?ID=405B79E0-8FE5-4D5E-892E-20CEFE5AE2A4>, 21/07/2020.

Arbatov, Alexi, "Engaging China in Nuclear Arms Control", Carnegie Endowment for International Peace, Moscow, 2014, <https://carnegie.ru/2014/10/09/engaging-china-in-nuclear-arms-control-pub-56886>, 09/07/2020.

"China's Endeavors for Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation, III. Participating in and Promoting International Arms Control and Disarmament Process", [http://en.people.cn/whitepaper/arms/arms\(3\).html](http://en.people.cn/whitepaper/arms/arms(3).html), 09/07/2020.

Cordesman, Anthony H., Arleigh A. Burke, "Chinese Strategy, Military Forces, and Economics: The Metrics of Cooperation, Competition and/or Conflict", 18

- September 2018, Center for Strategic and International Studies, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/180919_China_Strategy_Metrics_Report.pdf?fbclid=IwAR32sNzbww8iwJHG4RP_91oQQDVdcraZx_22tMEbqka_Y_1J8JTIPknmGxc, 25/07/2020.
- Countryman, Thomas, "Why Nuclear Arms Control Matters Today", May 2020, <http://www.afsa.org/why-nuclear-arms-control-matters-today>, 15/9/2020.
- DiNanno, Thomas G., Delegation of the United States of America General Debate Statement, 2019 UN General Assembly First Committee, 10 October 2019, <https://www.state.gov/u-s-general-debate-statement/>, 11/08/2020.
- „Direktor FBI: Kina najveća dugoročna pretnja za budućnost SAD“, *N1*, 8. jul 2020, <http://rs.n1info.com/Svet/a617554/Direktor-FBI-Kina-najveca-dugorocna-pretnja-za-buducnost-SAD.html>, 08/07/2020.
- "Enough is Enough: 2019 Global Nuclear Weapons Spending", ICAN, May 2020, <https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/ican/pages/1549/attachments/original/1589365383/ICAN-Enough-is-Enough-Global-Nuclear-Weapons-Spending-2020-published-13052020.pdf?1589365383>, 11/06/2020.
- "General John Raymond, Commander, United States Space Command, Subcommittee on Strategic Forces Hearing: Strategic Forces Posture Hearing", 27 February 2020, <https://armedservices.house.gov/hearings?ID=405B79E0-8FE5-4D5E-892E-20CEFE5AE2A4>, 21/07/2020.
- "Japan Suspends Aegis Ashore Deployment", July/August 2020, <https://www.armcontrol.org/act/2020-07/news-briefs/japan-suspends-aegis-ashore-deployment>, 08/07/2020.
- „Kina pristaje na pregovore sa Rusijom i SAD ako prihvate nuklearni paritet“, 8.7.2020, <http://rs.n1info.com/Svet/a617620/Kina-pristaje-na-pregovore-sa-Rusijom-i-SAD-ako-prihvate-nuklearni-paritet.html>, 08/07/2020.
- „Могу ли Москва и Вашингтон да постану бизарни пријатељи и колико је нуклеарних бомби довољно“, *PTC*, 28. jun 2020, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/4000293/koronavirus-bec-pregovori-sergej-rjabkov-marsal-bilingsli.html>, 01/08/2020.
- "Press Briefing with Ambassador Marshall Billingslea, U.S. Special Presidential Envoy for Arms Control and Lt. Gen. Thomas Bussiere, Deputy Commander of the U.S. Strategic Command", 18 August 2020, <https://www.state.gov/press-briefing-with-ambassador-marshall-billingslea-u-s-special-presidential-envoy-for-arms-control-and-lt-gen-thomas-bussiere-deputy-commander-of-the-u-s-strategic-command/>, 20/09/2020.

- Reif, Kingston and Shannon Bugos, “U.S. Shifts Arms Control Strategy with Russia | U.S.-Russian Nuclear Arms Control Watch”, 17 September 2020, <https://www.armscontrol.org/blog/2020-09/us-russian-nuclear-arms-control-watch>, 17/09/2020.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos, “No Progress Toward Extending New START”, July/August 2020, <https://www.armscontrol.org/act/2020-07/news/progress-toward-extending-new-start>, 09/07/2020.
- Reif, Kingston and Shannon Bugos, “U.S.-Russian Arms Control Working Groups Meet | U.S.-Russian Nuclear Arms Control Watch”, 5 August 2020, <https://www.armscontrol.org/blog/2020-08/us-russian-nuclear-arms-control-watch>, 10/08/2020.
- “Report on the Nature of Multilateral Strategic Stability”, International Security Advisory Board, 27 April 2016, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/257667.pdf>, 05/05/2020.
- “Russia’s View on Nuclear Arms Control: An Interview with Ambassador Anatoly Antonov”, April 2020, <https://www.armscontrol.org/act/2020-04/interviews/russias-view-nuclear-arms-control-interview-ambassador-anatoly-antonov>, 26/04/2020.
- Saalman, Lora, “China’s detachment from the South Asian nuclear triangle”, 8 September 2020, <https://www.sipri.org/commentary/blog/2020/chinas-detachment-south-asian-nuclear-triangle>, 13/09/2020.
- Trenin, Dmitri, “Mapping Global Strategic Stability in the Twenty-First Century”, 1 November 2018, <https://carnegie.ru/commentary/77625>, 25/04/2020.
- “Trump envisions a three-way nuclear pact. China has other ideas”, 2 Jun 2020, <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/06/02/asia-pacific/us-donald-trump-nuclear-weapons-arms-control-china/>, 08/07/2020.
- “United Nations Treaty Collection, CHAPTER XXVI DISARMAMENT, 9. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons New York”, 7 July 2017, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-9&chapter=26&clang=_en, 25/08/2020.
- Zhao, Tong, “Opportunities for Nuclear Arms Control Engagement with China”, January/February 2020, <https://www.armscontrol.org/act/2020-01/features/opportunities-nuclear-arms-control-engagement-china>, 12/06/2020.

Marina T. KOSTIĆ

**STRATEGIC STABILITY AND THE POSSIBILITIES OF CHINA'S INVOLVEMENT
IN THE STRATEGIC ARMS CONTROL NEGOTIATIONS**

Abstract: The paper focuses on the research of general possibilities and limitations of the multilateralization of the strategic arms control negotiations and particularly the inclusion of China in these negotiations because, during 2019 and 2020, the US conditioned the extension of the New START Treaty with China's involvement in the trilateral strategic arms control negotiations. By doing so, the US recognised China as an important factor influencing the maintenance of strategic stability and possibilities for further reduction of strategic arms. The main hypothesis is the claim that the limitations still overcome the possibilities regarding the multilateralization of the strategic arms control negotiation, and that the prospects of involving China in this kind of negotiation remain minimal. This hypothesis was tested through theoretical deliberation based on the notion of strategic stability, and its transformation during the Cold War until today, as well as on four indicators or preconditions of China's involvement in the strategic arms control, which are: 1) quantitative reduction of the number of nuclear arms of the US and Russia to China's level; 2) decrease of the role of nuclear weapons in the national security and defense strategies of the great powers; 3) decrease of the role of nuclear weapons as the status symbol of the great power or superpower and 4) conclusion of the multilateral international agreement (not trilateral) on limitations on the use of nuclear weapons. The author uses the methods of content and discourse analysis, as well as the comparative method. The author concludes that the absence of the intention of the US and Russia to further reduce their strategic arms and decrease the role of nuclear weapons in their security and defense strategies, as well as the absence of consent on which parties or actors should be included in the arms control talks and China's general suspicion about the effectiveness of the arms control agreements, influence China not to take part on any strategic arms control talks at this moment.

Keywords: strategic stability, New START, arms control, the United States, China, international security.

UDK: 32.019.5:323.28
Biblid: 0025-8555, 72(2020)
Vol. LXXII, br. 4, str. 709–732

Originalan naučni rad
Primljen 31. jula 2020.
Odobren 23. novembra 2020.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP20047090>

Terorizam kao vid političkog komuniciranja: upotreba propagande nasilnom akcijom u borbi oko hegemonije

Filip OTOVIĆ VIŠNJIĆ¹

Apstrakt: Rad analizira komunikološku dimenziju terorističkog akta, polazeći od pretpostavke da se za nasiljem poseže radi prenošenja različitih poruka neverbalnim putem. Kroz istraživanje tehnike propagande nasilnom akcijom, na kojoj se u velikoj meri temelji komunikaciona taktika terorista, autor teži da ispita dalekosežnije domete komunikacione strategije pobunjeničkih formacija u borbi protiv dominantne hegemonije. Kombinujući elemente teorijske koncepcije propagandi Žaka Elila (Jacques Ellul) sa kulturološkim pristupom u objašnjavanju mehanizama funkcionisanja hegemonije, autor opovrgava gledišta koja pobunjenicima negiraju mogućnost da, korišćenjem nasilnih akata, efikasno ostvare propagandnu nameru. Autor zaključak zasniva na tri argumenta. Prvo, da je u savremenoj propagandi uticaj na ponašanje publike (*ortopraxie*) korisniji cilj od uticaja na promenu njenih stavova (*ortodoxie*). Drugo, da je u pretpropagandnom polju moguće uočiti elemente na koje se nasilni akt može nadovezati, a koji izmiču hegemonskoj kontroli, usled protivurečnosti između ideoloških naracija i realne strukture. Treće, da se terorističkim aktom nosioci istovremeno obraćaju različitim vrstama publike, sa različitim ciljevima. Autor zaključuje da se propagandna efikasnost može ispoljiti na dva plana: 1) kratkoročno, kada nasilni akt deluje kao direktni „okidač” za željeno ponašanje publike; i 2) dugoročno, uključivanjem čina i izazvanog ponašanja u mrežu sećanja, koje postaje element pretpropagande na koji se u budućnosti može referisati.

Ključne reči: terorizam, komunikacija, propaganda, nasilje, propaganda nasilnom akcijom, Žak Elil, propaganda agitacije, propaganda integracije, pretpropaganda, hegemonija.

---

¹ Autor je istraživač-pripravnik na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

E-pošta: filip.otovicvisnjic@gmail.com

Tekst je nastao u okviru rada na naučnoistraživačkom projektu „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu” (179076), koji realizuje Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, a finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Teorijska koncepcija propagandi Žaka Elila²

U poslednje dve decenije tema terorizma često okupira pažnju opšte i naučne javnosti, ali prilikom obrade ove teme uglavnom dominiraju etičke ili pravne diskvalifikacije, bez istraživanja dublje političke pozadine i pretežno propagandne motivacije terorističkih aktivnosti. U ovom tekstu, fenomenu terorističkih akcija pristupamo iz perspektive političkog komuniciranja i kulturnih studija, u pokušaju da izvršimo afirmaciju teorijskog zaokreta koji je u posmatranju propagande izneo Žak Elil (Jacques Ellul). Kroz istraživanje tehnike propagande nasilnom akcijom, na kojoj se u velikoj meri temelji komunikaciona taktika terorista, težićemo da ispitamo domete dalekosežnije komunikacione strategije pobunjeničkih formacija u borbi protiv dominantne hegemonije.

Članak je struktuiran tako da autor najpre iznosi opšti teorijski okvir koji francuski mislilac Žak Elil nudi u svom važnom, a u našim naučnim pregledima nedovoljno istraženom, delu *Propagande*. Zatim slede aktuelne pozicije koje razmatraju komunikološku dimenziju terorističke aktivnosti, uključujući i lepezu kritika koje relevantni autori daju u pogledu efikasnosti pomenutog političkog delovanja. Nakon toga, predstavljena je istorijska geneza propagande nasilnom akcijom, kao izuzetno važne propagandne tehnike pobunjeničkih grupa. Autor će na kraju pokušati da akte nasilja situira u dublji politikološki kontekst, pozicionirajući ih kao aktivnosti u širem kontekstu „borbe oko značenja”, koja ima važno mesto u izazivanju promene u hegemonijskim odnosima između nadređenih i podređenih socijalnih struktura.

Uspeh savremene propagande – iako sama propaganda nikako nije savremen fenomen – proizlazi iz specifičnog odnosa pojedinca i masovnog društva. Gubljenjem tradicionalnih veza sa malim, primarnim i lokalnim grupama, pojedinac u masovnom društvu često tavori pod osećajem izolovanosti i otuđenja. U ovakvom stanju pojedinci postaju znatno podložniji uticaju masovnih trendova i opštih mitova i predrasuda, koji tvore plodno tle za propagandno delovanje. Žak Elil vidi propagandu kao sociološki fenomen, neophodan za funkcionisanje trenutnog, složenog tehnološkog društva.³

Veliki deo populacije predstavlja laku metu za propagandne poruke, pre svega zbog toga što često nije u stanju da ih prepozna. Polazeći od uverenja da u

---

² Elilova teorijska koncepcija propagandi veoma je kompleksna i sveobuhvatna, tako da se za potrebe ovog rada moramo zadovoljiti iznošenjem samo onih elemenata koji su neophodni za kontekstualizaciju predmeta istraživanja.

³ Videti: Jacques Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, Vintage books, New York, 1965, pp. 118–160.

propagandu spadaju isključivo laži i obmane, deo javnosti veruje da je neko ko može da razluči lažne priče od istinitih na nju imun. Takav neoprezan stav vodi do shvatanja da ubeđivanje poduprto činjenicama predstavlja prosto „informisanje”, pri čemu primalac propagande ne uzima u obzir dublju strukturu društvenih odnosa moći. Propaganda ne obuhvata samo laži, već i istine, polu-laži, delimične istine, ili istine izvučene iz konteksta. Primeri toga mogu biti zloupotreba statistike ili sugestivno korišćenje činjeničnog materijala, kako bi publika sama izvela željene zaključke; jednostavno prećutkivanje koje je politički isplativije od obmanjivanja ili prebacivanje naracije sa činjenica na jezik emocija i strasti. Propaganda ne može biti istinita/neistinita kada operiše večnim principima, kada promovise političke vrednosti, religiozna uverenja ili metafizičke stavove, jer su tada iskazi neproverljivi. Pogrešno je i mišljenje da je sve što neprijatelj kaže laž – ono je proizašlo iz netačnog verovanja da je za efikasnost propagande nužno da se ne iznosi istina. Naprotiv, kako Elil napominje – istina se u propagandi isplati.⁴

Kako Elil ističe – a to sugeriše i originalni naziv njegove monografije objavljene na francuskom jeziku, *Propagandes* – ne postoji (jedna) propaganda, već više različitih tipova propagande. Jedna od važnih podela na koje ukazuje je podela na propagandu agitacije i propagandu integracije. Prvoj je cilj da uspostavi promenu u stukturi političke moći, te da podstakne pojedince na pobunu i borbu. Drugoj je cilj da čoveka konformira prema trenutnom stanju.

Propaganda agitacije u službi je motivisanja pojedinaca na izvođenje teških zadataka, uz pružanje velikih ličnih žrtvi. Ona ga izmešta iz normalnosti svakodnevnog života i upušta u entuzijazam i avanturu koji nose neočekivane mogućnosti; uz obećanje dostizanja izuzetnih ciljeva, koji su inače van domašaja. Propaganda agitacije teži stvaranju eksplozivnih pokreta i zbog toga je najčešće prisutna u društvenim krizama, ili pak sama utiče na prozvodnju krize. Ovaj vid propagande, zbog svojih odlika, može biti efikasan samo kratkoročno, budući da je za očekivati da će se u nedostatku obećanih rezultata entuzijazam gubiti.

---

⁴ Ibid., pp. 52–60. Elil takođe iznosi zanimljive primere u kojima pokazuje da se Jozef Gebels (Joseph Goebbels), nemački ministar propagande, veoma žustro suprotstavljao falsifikovanju samih činjenica, iako je obilato koristio interpretaciju činjenica u ključu nacističke ideologije. On je često poturao lažne vesti stranim agentima, koje bi kasnije lako diskreditovao, optužujući neprijatelje za svesnu proizvodnju obmana. Štaviše, kako bi održao kredibilitet u očima javnosti, Gebels je brojne informacije, naizgled korisne po režim, cenzurisao, ukoliko bi procenio da su previše neverovatne. Tako je posle velike pobede generala Bernarda Mongomerija (Bernard Montgomery) u Severnoj Africi 1942. godine, tokom koje je general Ervin Romel (Erwin Rommel) bio odsutan zbog konsultacija u Berlinu, odlučio da u javnost ne iznese ovu činjenicu, pošto je smatrao da će publika pomisliti da je u pitanju laž koja se podmeće kako bi se opravdao poraz i zadržao oreol nepobedivosti generala Romela. Videti: *ibid.*, pp. 57, 60.

Pokušavajući to da preduprede, propagatori željena postignuća dele na seriju faza koje se dosežu jedna po jedna, praveći razmak – pritisak i relaksaciju – između svake od njih.⁵ Zbog izrazito motivacione funkcije, propaganda agitacije često je iracionalnog karaktera, a jedan od najefikasnijih instrumenata joj je mržnja. Čest je slučaj da se određena grupa ili entitet proglašavaju krivcima za sve životne neprilike (Jevreji, buržoazija, kolonijalni gospodari, imigranti itd.), čime se pojednostavljuje stvarnost i daju jasna uputstva ko je neprijatelj i protiv čega se treba boriti.⁶ Agitacijom se obećava da će borba obezbediti obespravljenima ono što im nedostaje. Ona se služi „velikim rečima“, kako bi ubedila primaoca da učestvovanjem ispunjava obavezu prema narodu, večnosti, istoriji, rasi, čovečanstvu, klasi, istini, pravdi, slobodi ili bogu. Zbog toga i sam državni aparat bez izuzetka poseže za njom tokom vanrednih stanja i ratova.

U kontrastu sa propagandom agitacije stoji propaganda integracije, koja teži integraciji pojedinaca u sistem i uspostavljanju što uniformnijeg društva. Kada bi njena efikasnost bila apsolutna, svaki član društva postao bi funkcionalni element, savršeno adaptiran na, pred njega postavljene, zahteve i pravila. Ona je totalna po obuhvatu i ima nameru da podstakne participaciju u svakom smislu, odnosno da obezbedi aktivno učestvovanje u ekonomskim, kulturnim i političkim aktivnostima određenog sistema. U pitanju je dugoročna propaganda kojoj je cilj uspostavljanje stabilnog i kontrolisanog ponašanja. Opšti ciljevi propagande integracije su ukorenjivanje individue u svakodnevni život i konformiranje njenog ponašanja i stavova sa političkim i društvenim poretom. Usled postojanja institucija, koje je po svojoj funkciji kontinuirano sprovode, propaganda integracije stalna je po delovanju, pa pojedinac nikada ne izmiče njenom uticaju. Zbog toga treba naglasiti da su propagandi integracije podložnije grupe sa boljim društvenim položajem, one obrazovanije i ukorenjenije u dominantnu kulturu. Propaganda integracije teži stabilizaciji društvenog tela i zbog toga je neizbežno sredstvo svih vlasti, koje se i putem nje legitimišu. Svi pobunjenički pokreti nužno moraju da posegnu za ovom propagandom čim preuzmu kontrolu vlasti, a ta tranzicija nosi veliki rizik od nestabilnosti i šizmi unutar pokreta.⁷

⁵ Ibid., p. 72.

⁶ Ibid., p. 73. Teoretičari poput Karla Šmita (Carl Schmitt) veoma su uverljivo ukazivali na to da je upravo distinkcija između prijatelja i neprijatelja suština svake političke zajednice. Opširnije u: Nenad Cvetičanin, „Šmitovo shvatanje države, društva i demokratije“, *Nova srpska politička misao*, vol. XII, no. 1–4, 2005, str. 51–85. U kontekstu propagande agitacije ovakva teza je značajna jer objašnjava motivacionu snagu figure neprijatelja da pojedince pokrene na internu integraciju i stupanje u akciju.

⁷ Jacques Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, op. cit., pp. 74–79.

Za funkcionisanje obe navedene vrste političke propagande, od suštinskog je značaja takozvana pretpropaganda. U pitanju je stanje mnogih, već postojećih predstava i nekoherentnih informacija koje formiraju polje znanja u populaciji, a na koje se politička propaganda oslanja. „Pretpropagandno stanje” nastaje delovanjem fenomena koji Elil naziva „sociološkom propagandom” i ona funkcioniše kroz same društvene strukture, postojeće ekonomske i političke faktore koji „progresivno dopuštaju ideologiji da se probije do pojedinaca i masa”.⁸ Pomenuta propaganda deluje difuzno i temelji se na izgradnji navika i nesvesnih normalizacija društvenih odnosa. Ona je „persuazija iznutra”, koja nudi elemente za kriterijume prosuđivanja, pa uticaj uspostavlja spontano, a ne kao rezultat strategije, kao što je slučaj sa političkim propagandama integracije i agitacije.⁹ Pretpropagandno polje značenja čine često međusobno suprostavljeni, ali unutar sebe samih sistematični društveni mitovi i predrasude. Pod mitom Elil podrazumeva ispunjavajuću, aktivnu sliku poželjnih ishoda, koji gube materijalnu i praktičnu formu i postaju snažno obojena, nadahnjujuća i sveobuhvatna vizija koja uspeva da isključi iz svesti sve što joj ne korespondira.¹⁰ Ona tera na akciju upravo zbog toga što u sebi sabira sve što pojedinac, njime opčinjen, može smatrati dobrim, pravednim i istinitim. Predrasuda je unapred formiran sud o nekoj pojavi, koji se prenosi pripadanjem grupi u kojoj predrasuda cirkuliše. Ona pojedincu služi da izbegne promišljanje koje zahteva istraživanje i vreme. Već se samim prisustvom iste predrasude i kod drugih članova društva „dokazuje” ispravnost stavova koje predrasuda nosi. Zbog toga ponavljanje putem medija doprinosi utisku objektivnosti i širokoj „zdravorazumnosti” predrasude.¹¹

Na osnovu svega iznetog, Elil gradi najupečatljiviji deo svoje teorijske koncepcije propagandi u vidu teze da moderna politička propaganda najvažniji domet ima u uticaju na ponašanje pojedinaca (*ortopraxie*), a ne samo na uticaju na njihove stavove (*ortodoxie*). Polazeći od toga da postoji čitav „ambis” između toga šta neko zastupa i šta neko radi, Elil zaključuje da se akcije često ne mogu izdvojiti iz jasnih motiva, niti prethodnih gledišta. Imajući to u vidu, on smatra prevaziđenim gledište u kojem se propaganda zamišlja kao delatnost kojom se publika ubeđuje – u veri da će promenom stava izazvati promenu ponašanja. U praksi se ne može pronaći nužnost niti kontinuitet između stavova i ponašanja, pošto svakog aktera prožimaju mnogostruki motivi. Uvažavajući činjenicu da je u modernom, tehnološkom društvu

---

⁸ Ibid., p. 63.

⁹ Ibid., p. 64.

¹⁰ Ibid., p. 31.

¹¹ Ibid., pp 162–167.

ključna vrednost efikasnost, uspešan propagandni čin ne bi trebalo da teži izgradnji sistema verovanja (za šta nema dovoljno vremena, niti je sigurno da bi uopšte i bili uspešni), već treba da aktivira ono što već postoji u čoveku.¹²

Terorizam kao politička komunikacija

U ovom radu pod političkom komunikacijom ne podrazumevamo samo verbalne iskaze, već i sve druge vrste poruka i činioce poruka kojima publika može interpretirati političko značenje, odnosno „sav politički diskurs”.¹³ Političko komuniciranje se može odrediti kao „razmena različitih poruka u domenu političke aktivnosti”, pa kao najopštiji pojam „obuhvata sve vidove komuniciranja u političkoj sferi bez obzira na oblik vlasti i društvene i političke uslove, na oblike u kojima se pojavljuju sadržaji, kao i na sredstva koja se koriste”.¹⁴ U tom smislu politička propaganda predstavlja uži pojam od političkog komuniciranja i odlikuje je to što je u pitanju „planska i organizovana aktivnost” usmerena na „pridobijanje ljudi i obezbeđivanje njihove podrške”.¹⁵

Iako postoje slučajevi kada teroristički akti zbog materijalnih razaranja i/ili broja ubijenih i povređenih predstavljaju drastičan udarac po društvenu grupu koja je objekat napada, autori usmereni na komunikološku dimenziju terorizma ipak ističu da je primarna motivacija uglavnom propagandne, a ne vojne prirode. Terorizam se često naziva oruđem nemoćnih i nastaje kao odgovor na frustraciju grupe koja

¹² Ibid., pp. 25–32.

¹³ Brian McNair, *Uvod u političku komunikaciju*, Politička misao, Zagreb, 2003, str. 13.

¹⁴ Zoran Slavujević, *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, Grafocard, Beograd, 2009, str. 9.

¹⁵ Ibid., str. 11. Tako postavljeno shvatanje političke propagande odstupa od čestog (prvenstveno u zapadnim državama) razumevanja propagande kao delatnosti u kojoj se isključivo obmanama, lažima i fabrikacijama obezbeđuje psihološka manipulacija nad publikom. Propaganda predstavlja „prljavu reč”, često se izjednačavajući sa spinom, namernim prećutkivanjem bitnog, zloupotrebom činjenica i ostalim prljavim trikovima, dok se kao njeni „opoziti”, zasnovani na istini i „poštenom” ubeđivanju upotrebljavaju pojmovi „politički marketing”, „odnosi sa javnošću”, „psihološke operacije”, „strateško komuniciranje”, „javna diplomatija”, „meka moć”, *soft sell*, „osvajanje srca i umova” itd. Smatramo da su ovakva gledišta uzrokovana istorijskim i političkim okolnostima, da su ideološki zasnovana i teorijski neutemeljena. Više o tome u: Siniša Atlagić, „Politička propaganda: različita shvatanja pojma i funkcije”, *Politička revija*, god. X, vol. 30, br. 4, 2011, str. 491–510; Filip Otović Višnjić, „Javna diplomatija ili politička propaganda prema inostranstvu: gde je konceptualna razlika?”, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, god. XIII, br. 21, 2019, str. 135–152.

smatra da su joj u trenutnim političkim okolnostima uskraćena prava. Zbog toga se po pravilu za terorizmom poseže kako bi se „osnažio” paralelni politički proces, koji bi na kraju trebao da dovede do preraspodele političke moći. U literaturi se susrećemo sa korišćenjem pojma terorizma i u slučajevima kada se za njegove subjekte određuju nosioci vlasti (tzv. državni terorizam). Ovakva gledišta podrazumevaju korišćenje povremenih ili sistematskih akata nasilja i zastrašivanja, u funkciji održavanja pozicija vlasti. Imajući u vidu da se za isti fenomen u domaćoj literaturi frekventnije koristi pojam „državni teror”, kao i da je predmet našeg istraživanja propagandna upotreba nasilja od strane pobunjenika, u ovom tekstu ćemo pod terorizmom podrazumevati samo političku upotrebu nasilja od strane nedržavnih subjekata.

Teroristički način delovanja karakteriše to što njegovi nosioci primenjuju nasilje (atentate, bombaške napade, zauzimanje objekata, aviona i sl, otmice ljudi, držanje taoca i sl.) protiv državnih i političkih institucija i njihovih funkcionera, javnih materijalnih dobara, a često i prema građanima vlastite ili drugih zemalja u cilju postizanja određenih političkih ciljeva.¹⁶

Terorizam je zbog toga „planski, proračunati i sistematski akt”, koji se služi „namernom proizvodnjom i korišćenjem straha, putem nasilja ili pretnjom nasiljem, u cilju političke promene”.¹⁷ Namera terorizma nisu proizvodnja straha, nesigurnosti i panike radi njih samih, već u službi krajnjih političkih ciljeva.¹⁸ Zbog toga „terorizam nije samo nasilje, već i komunikacija”.¹⁹ Pa terorizam možemo odrediti i kao „unapred smišljeno, politički motivisano nasilje, koje protiv neborbenih ciljeva sprovode subnacionalne grupe ili tajni agenti, obično sa namerom da utiču na javnosti”.²⁰

Teroristi su usled svoje autsajderske pozicije trajno lišeni direktnog uticaja na uređivačku politiku *mainstream* medijskih kuća. Za očekivati je da medijske kuće neće zagovarati radikalne promene političkog *status quo*-a, niti teroristima pružati priliku da ravnopravno zastupaju svoj diskurs kao što to čine vladajuće snage. Kako

---

¹⁶ Zoran Slavujević, *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, op. cit., str 39.

¹⁷ David Whittaker, *The Terrorism Reader*, 2nd edition, Routledge, London, 2003, pp. 5, 9.

¹⁸ Paul Wilkinson, *Terorizam protiv demokracije*, Golden marketing, Zagreb, 2002, str. 29. Videti i: Ersun Kurtulus, “Terrorism and fear: Do terrorists really want to scare?”, *Critical Studies on Terrorism*, Vol. 10, Issue 3, 2017, pp. 501–522.

¹⁹ Nicolas O’Shaughnessy, “Weapons of Mass Seduction”, *Journal of Political Marketing*, Vol. 3, Issue 4, 2004, p. 33.

²⁰ Čarls Kegli i Judžin Vitkof, *Svetska politika*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Beograd, 2004, str. 622.

bi bili primećeni, teroristi preuzimaju akcije za koje smatraju da ih mediji ne mogu ignorisati. Brojni autori slažu se u oceni da osnovni povod za izvođenje terorističkog čina želja za „skretanjem pažnje” na određene probleme.²¹ Brus Hofman (Bruce Hoffman) ističe da je terorizam „nasilni akt koji se preduzima naročito da bi privukao pažnju, a onda putem stvorenog publiciteta preneo poruku”.²² Erik Lou (Eric Louw) podržava izneti stav i napominje da će teroristi „nastojati da aktima nasilja ‘prigrabe pažnju’, da bi na taj način izašli iz političke nevidljivosti na koju su osuđeni zbog svoje kontrahegemonijske pozicije”.²³ Pored razornosti napada i velikog broja žrtava, do „skretanja pažnje” moguće je doći i korišćenjem simboličnih akcija ili sprovođenjem akcija koje su spektakularne i specifične.²⁴ Jaka simbolika proizvodi se ukoliko meta terorističkog napada ima istaknuto mesto u kulturi neprijateljske grupacije, ukoliko se napad izvede na specifičnom mestu, ukoliko se odabere posebno vreme ili društveni događaj, dok spektakularnost posebno pogoduje karakteru savremenih medija.²⁵

Teroristi se prilikom propagandnog čina u punoj meri koriste tehnikom šokiranja publike, koja „funkcioniše na principu izazivanja emotivnih stresova, oslobađanja potisnutih nagona, stvaranja kolektivnih psihoza i sl.”; ova tehnika ima kratkoročne efekte, a zadatak joj je da „izbije čoveka iz kolotečine svakodnevnice”, pa je za teroristički čin posebno karakteristična, jer on po sebi nosi „iznenadnost, silinu i strahotu događanja”.²⁶

²¹ Martha Crenshaw, “The Causes of Terrorism”, *Comparative Politics*, Vol. 13, No. 4, 1981, p. 386; Brian McNair, *Uvod u političku komunikaciju*, op. cit., str. 170.

²² Brus Hofman, *Unutrašnji terorizam*, Narodna knjiga i Alfa, Beograd, 2000, str. 118.

²³ Erik Lou, *Mediji i politički proces*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013, str. 209.

²⁴ Aleksandar Jazić, „Teroristička propaganda i uloga medija”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXII, br. 1, 2010, str. 125.

²⁵ Prema Mareju Edelmenu (Murray Edelman), spektakl se može odrediti kao „neprekinuto izveštavanje o novostima, stalno konstruisanje i rekonstruisanje društvenih problema, kriza, neprijatelja i vođa i time stvaranje uzastopnog niza pretnji i nada” (Murray Edelman, *Konstrukcija političkog spektakla*, Politička kultura, Zagreb, 2003, str. 9).

²⁶ Zoran Slavujević, *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, op. cit., str. 110. Nevil Bolt (Neville Bolt) primećuje da su tokom napada na SAD 11. septembra 2000. komentatori, koji su se uključili uživo, pravili dugačke pauze u govoru. Po njegovom mišljenju, to se ne može pripisati samo poštovanju prema žrtvama, već još više „neobičnoj prirodi događaja koji je nadilazio obim komentatorskog iskustva. Jezik se pokazao neadekvatnim da procesuiru i komentariše svu jačinu emocija proizašlu iz šoka” (Neville Bolt, *The Violent Image: Insurgent Propaganda and the New Revolutionaries*, Columbia University Press, New York, 2012, pp. 71–72).

Imajući u vidu izneto, a na tragu elemenata koje je predložio Dejvid Vitaker (David Whittaker), možemo izdvojiti sledeće opšte karakteristike terorizma kao vida političke komunikacije:

- Terorizam je smišljena, politički motivisana upotreba nasilja ili pretnje nasiljem kako bi se izvršio pritisak na vladu ili javnost, izazivanjem straha i nesigurnosti;
- Moć se nalazi u osnovi motiva za političko nasilje; nasilje se koristi kako bi se izazvale određene političke promene;
- Postizanje maksimuma publiciteta je važan cilj za teroriste;
- Pored onih ciljeva koji su specifični za određeni lokalni prostor i koji su ograničeni na pojedinačne države, mogu postojati i ciljevi koji se posmatraju transnacionalno.²⁷

Postoje brojne kontroverze u vezi sa efikasnošću komunikacije putem terorizma. Pojedini autori zastupaju tezu da je teroristički čin neefikasno sredstvo ubeđivanja, istučući da se njime veoma retko proizvode ciljevi koji se proklamuju kao njegovo opravdanje.²⁸ Ističe se da su državne strukture retko kada voljne da učine ustupke pobunjenicima koji koriste nasilje. Naprotiv, nasilje otvara prostor represivnim organima za lakši obračun sa izazivačima, a građani postaju privrženiji državnim ciljevima. U *mainstream*-u dominiraju žestoke osude ovakvog načina političke borbe, koje mogu dovesti do prihvatanja mobilizacije svih raspoloživih resursa u borbi protiv nje, te

(...) makar i prećutno pristajanje građana na jačanje državnog represivnog sistema u cilju efikasnije zaštite od terorista, čak i po cenu ograničavanja pojedinih ljudskih prava i sloboda, uz pojačavanje saradnje građana sa organima sigurnosti i koordinacije borbe protiv terorizma na međunarodnom planu.²⁹

Teroristi se takođe suočavaju sa velikim problemima na planu odnosa sa medijima, pošto se trajno nalaze u poziciji odsustva kontrole nad sadržajem koji će biti plasiran publici. Najpre, pred izazovom su da ostvare „prolaz” pričama o njihovim aktima i političkim ciljevima kroz „čuvana vrata”, koja obezbeđuju urednici medijskih kuća.³⁰ Nakon toga, postoji neizvesnost i prilikom predstavljanja i

²⁷ David Whittaker, *Terrorists and Terrorism in Contemporary World*, Routledge, New York, 2004, pp. 1–4, navedeno prema: Aleksandar Jazić, „Teroristička propaganda i uloga medija”, op. cit., str. 116–117.

²⁸ Videti: Max Abrahms, „Why Terrorism Does Not Work”, *International Security*, Vol. 31, Issue 2, 2006, pp. 42–78; Max Abrahms, „The political effectiveness of terrorism revisited”, *Comparative Political Studies*, Vol. 45, Issue 3, 2012, pp. 366–393.

²⁹ Zoran Slavujević, *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, op. cit., str. 40.

³⁰ Erik Lou, *Mediji i politički proces*, op. cit., str. 79–85.

tumačenja, pošto određene medijske „verzije događaja” nanose štetu ciljevima kojima pobunjenici teže. Bez mogućnosti objašnjenja, akti nasilja veoma se lako mogu okvalifikovati kao besmisleni. U tom svetlu, senzacionalizam kojem su mediji u komercijalizovanom društvu skloni, može postati ulaznica za pridobijanje pažnje, ali i neprijatelj prilikom interpretacije događaja. Medijsko pokrivanje terorističkih akcija obično je praćeno užasavajućim scenama, slikama uništenih objekata, osakaćenih i mrtvih tela, prizorima sahrana, ispovestima preživelih, pričama o ožalošćenim srođnicima žrtava, herojskom požrtvovanju dežurnih službi itd. Zato se često događa da se tema sasvim iscrpi u prikazivanju samog nasilja, bez želje za zadiranjem u složena objašnjenja političke pozadine.³¹

Iznete teze smatramo korisnim i njihova je opravdanost nesumnjiva u okviru specifičnih polja posmatranja. Međutim, čini nam se da one ne sagledavaju sve propagandne aspekte terorističkog čina. Primera radi, moglo bi se čak reći da su i mnogi krupni koraci u progresu čovečanstva, poput stvaranja Republike tokom Francuske revolucije, pokušaja ukidanja kapitalističkog poretka 1917. u Rusiji ili 1936. u Španiji, ili pak uvođenja osmočasovnog radnog vremena, bili praćeni brojnim aktima (najpre pojedinačnog, a zatim masovnog) nasilja.³²

U nastavku rada želimo da prikažemo istorijski i kulturološki kontekst korišćenja nasilnih akcija kao metoda u propagiranju promene u odnosima moći.

Propaganda nasilnom akcijom (propaganda of the deed)³³

U literaturi se često možemo susresti sa poistovećivanjem celokupne tehnike propagande akcijom sa upotrebom nasilja u političke svrhe.³⁴ Ipak, propaganda akcijom (odnosno delom, podvigom), znatno je šira i podrazumeva sve propagandne činove u kojima se umesto verbalnim putem poruka upućuje tako što se dozvoljava da samo „delo govori”. Ona se oslanja na persuazivnost događaja, bilo da se radi o događajima koji prvenstveno nemaju propagandnu svrhu, ali se

³¹ Aleksandar Jazić, „Teroristička propaganda i uloga medija”, op. cit., str. 128.

³² Povodom upotrebe nasilja u borbi za radnička prava videti: Louis Adamič, *Dinamit: povijest klasnog nasilja u Americi*, Binoza, Zagreb, 1933.

³³ Napominjemo da se u domaćoj literaturi za ovu tehniku propagande (eng. *propaganda of the deed*, fra. *propagandie par le fait*) u istom značenju koriste i nazivi „propaganda delom” i „propaganda podvigom”.

³⁴ Paul Wilkinson, *Political terrorism*, Macmilan, London, 1974, p. 34; Neville Bolt, *The Violent Image: Insurgent Propaganda and the New Revolutionaries*, op. cit., pp. 1–20.

iskorišćavaju u toj nameri, bilo da su u pitanju događaji kojima je ubeđivanje, pridobijanje ili izazivanje političkog ponašanja osnovni, pa i jedini cilj. U tehniku propagande akcijom takođe spadaju akti „ličnih primera” poželjnog ponašanja, ali i akti disciplinovanja onog nepoželjnog, koji svaki na svoj način šalju poruke etičkog, pa samim time i političkog karaktera.³⁵ Zbog toga smo se opredelili za upotrebu pojma „propaganda nasilnom akcijom”, kako bismo jasno naznačili na koju vrstu propagande akcijom mislimo kada istražujemo teroristički čin, ali takođe i održali terminološku bliskost sa inostranom literaturom.³⁶

Fenomen propagande nasilnom akcijom svoje početke nalazi u drugoj polovini 19. veka kada se uspostavlja kao revolucionarna taktika anarhista.³⁷ Primena ove taktike toliko je obeležila istoriju anarhističkog pokreta da su mnogi, nepravедno ili možda namerno, sam pojam anarhizma izjednačili sa političkim nasiljem.³⁸ Ipak, revolucionarni pokreti instrumentalno su posezali za terorizmom kako bi pokrenuli nasilni sukob sa vlastima. Pored namere da se demonstrira da je sam ilegalni otpor uopšte moguć, oni su priželjkivali i drastični odgovor državne represije, koji bi uzdrmao legitimitet vlasti ili proizveo nove pristalice pobunjenika.³⁹ Pored toga, jedna od fundamentalnih premisa anarhističke ideje jeste da je kapitalističko društvo poprište permanentnog nasilja moćnih nad nemoćnima – svaki zakon, kao i svaki odnos poseda i oskudice u njemu baziran je na sili. U takvom svetu, ne uraditi ništa i ignorisati patnju miliona ljudi, bio bi po sebi akt nasilja.⁴⁰

Za razliku od pristalica autoritarne struje ranog radničkog pokreta (okupljenih oko ideja Karla Marksa [Karl Marx] i centralizovanih partijskih struktura), struja okupljena oko Mihaila Bakunjin (Михаил Бакунин) verovala je da državu treba

³⁵ Zoran Slavujević, *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, op. cit., str. 111–114.

³⁶ Za ovaj fenomen koristi se i termin „propaganda oružjem”, koji su za svoje akcije koristile i organizacije *Weather Underground* i *Black Panther Party* u SAD.

³⁷ Videti: Marie Fleming, “Propaganda by the deed: Terrorism and Anarchist Theory in Late Nineteenth-Century Europe”, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 4, No. 1, 1980, pp. 1–23.

³⁸ April Carter, “Anarchism and Violence”, *Nomos*, Vol. 19, 1978, pp. 320–340.

³⁹ Martha Crenshaw, “The Logic of Terrorism: Terrorist Behaviour as a Product of Strategic Choice”, in: Walter Reich (ed.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C., 1990, p. 19.

⁴⁰ Videti: Robert Graham (ed.), *Anarchism Volume One: A Documentary History of Libertarian Ideas*, Black Rose Books, Montreal, 2005, pp. 12–71; Alexander Sedlmaier, “The Consuming Visions of Late Nineteenth- and Early Twentieth-century Anarchists: Actualising Political Violence Transnationally”, *European Review of History: Revue européenne d’histoire*, Vol. 14, Issue 3, 2007, pp. 283–300.

rasformirati odmah, paralelno sa promenom ekonomskih odnosa, smatrajući da se nepravda usled dominacije čoveka nad čovekom, koju institucionalno sprovode države, jednako može tumačiti kao uzrok mizerije čovečanstva. Bakunjinova doktrina „direktne akcije” slavila je lični neposredni aktivizam i nasilno rušenje države. *Katehizis revolucionara* nastaje kao rad Sergeja Nečajeva (Сергей Нечаев), ali sadrži ne samo njegove već i ideje Mihaila Bakunjina i Petra Tkačjova (Пётр Ткачёв), koje teoretski brane poziciju „revolucionarnog makijavelizma”. U *Katehizisu* je po prvi put u novijoj istoriji bio formulisan program terorističke aktivnosti širih razmera.⁴¹

Prema Dejvidu Rapoportu (David Rapoport), upravo se (1) anarhistički pokret može smatrati istorijski prvim nosiocem fenomena međunarodnog terorističkog delovanja. Pomenuti autor kao naredna tri glavna talasa izdvaja: (2) „antikolonijalni talas”, koji je trajao od kraja Prvog svetskog rata (i uspešne oktobarske revolucije) do šezdesetih godina 20. veka; (3) talas „nove levice”, od sredine šezdesetih godina do raspada Varšavskog političkog bloka; i (4) „religiozni talas”, koji započinje iranskom islamskom revolucijom 1979. godine i, uključujući upečatljive akcije Al Kaide, ostaje aktuelan do vremena objavljivanja Rapoportove tipologije.⁴² Možemo da zaključimo da aktivnostima brojnih palestinskih organizacija, Boko Harama, pobunjeničkih grupa u Libiji, Hezbolaha, Islamske države itd. ovaj talas svoju aktuelnost proteže sve do sadašnjosti.

Nadovezujući se na pomenutu vremensku tipologiju, Džefri Sajmon (Jeffrey Simon), dodaje petu fazu – „tehnološki talas”. Sajmon smatra da se za razliku od

⁴¹ Sergej Nečajev, *Katehizam revolucionara*, 1871, <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/sergej-necajev-katehizam-revolucionara>, 02/05/2020. Iz brojnih upečatljivih tačaka ovog uputstva, izdvajamo sledeće tri, koje na veoma dobar način ilustruju odnos otuđenosti od dominantne hegemonije, kojim ćemo se opširnije baviti u narednom poglavlju:

(4) Javno mnjenje on (revolucionar) prezire. On prezire i mrzi današnji društveni moral u svim njegovim pobudama i pojavama. Za njega je moralno sve što pomaže pobedu revolucije. (Sve što se preči na tom putu nemoralno je i zločinački).

(13) Revolucionar stupa u svet državnosti, staleža i takozvane civilizacije i u njemu živi jedino s ciljem njegovog što potpunijeg i skorijeg rušenja.

(16) Prilikom sastavljanja takvog spiska (atentata) i ustanovljivanja gorepomenutog redosleda nipošto se ne treba voditi ličnim zlodelom čoveka, čak ni mržnjom koju on pobuđuje u našem Društvu ili narodu. Štaviše, to zlodelo i ta mržnja mogu donekle biti od koristi, jer pomažu buđenje narodnog ustanka. Treba se voditi pukom koristi po revoluciju koja bi trebalo da proizide iz njegove smrti. Dakle, prvenstveno bi trebalo istrebiti ljude od naročite važnosti za revolucionarnu organizaciju, kao i one čija bi iznenadna i nasilna smrt vladi mogla najviše uliti strah, te lišivši je njenih najumnijih i najsposobnijih radnika, uzdrmati njenu snagu.

⁴² David Rapoport, “The four waves of modern terrorism”, in: Audrey Cronin & James Ludes (eds), *Attacking terrorism: Elements of a grand strategy*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 2004, pp. 46–73.

prethodna četiri talasa u petom može očekivati gubitak jasne ideologije koja bi bila dominantna i prema kojoj bi se mogla izvršiti generalizacija (anarhizam, antikolonijalizam, neomarksizam, verski fundamentalizam). Ono što određuje petu fazu nije ideološka pozadina već uticaj novih tehnologija, poredeći značaj interneta sa značajem otkrića dinamita za pokretanje prvog talasa.⁴³

Uz sve ovo treba ukazati i na činjenicu da su državni organi SAD, upravo tokom rada na ovom tekstu, proglasile aktivnosti antifašističkih aktivista i grupa domaćim terorizmom.⁴⁴ Posledice ovakvog postupka u budućnosti mogu uvesti mnoštvo novih varijabli u analizu, imajući u vidu da „Antifa” ne postoji kao sistem organizacija, već kao idejno polje krajnje difuznih i raznolikih principa. Neki od tih načela mogu biti protivljenje rasizmu, fašizmu, promocija jednakosti polova, suprotstavljanje državnoj represiji i nadzoru, ekološki održivi razvoj, borba protiv šovinizma itd. Takvim presedanom otvara se mogućnost krajnje subjektivnog odlučivanja o tome šta je „terorizam”, što nosi opasnost od daljeg ugrožavanja i ukidanja bazičnih prava i sloboda građana.

Aplikacija teorije Žaka Elila: borba oko hegemonije kao strateška orijentacija terorističke propagande

Pri tumačenju terorističkog akta susrećemo se sa *par excellence* primerom suprostavljenih delovanja propagandi integracije i agitacije. Kritički pristup koji ćemo predstaviti u ovom poglavlju zastupa gledište da se u pozadini svake od njih nalazi se dinamika moći, koja igra ulogu pokretačkog elementa društvenih procesa. U tom smislu zanimljivo gledište predstavlja ideja o dvostrukoj analogiji između moći i energije, po kojoj je u političkoj teoriji poznat čuveni britanski filozof Bertrand Rasel (Bertrand Russell). Prema ovoj analogiji, kao što energija prožima sve fizičke procese, tako moć prožima sve društvene procese. I kao što se energija transformiše

---

⁴³ Jeffrey Simon, “Technological and Lone Operator Terrorism: Prospects for a Fifth Wave of Global Terrorism”, in: Jean E. Rosenfeld (ed.), *Terrorism, Identity and Legitimacy*, Routledge, New York, 2011, p. 48. Prema Sajmonu, kraj talasa ne podrazumeva prestanak akcija pobunjenika, već „talas prestaje ili je u naglom opadanju onda kada gubi stepen pažnje i reakcija koji je imao od strane vlasti, društva i medija”, što podrazumeva da je nešto drugo uspelo da preuzme kolektivnu pažnju i strahove (ibid., p. 49).

⁴⁴ “Attorney General William P. Barr’s Statement on Riots and Domestic Terrorism”, The United States Department of Justice, 31 May 2020, <https://www.justice.gov/opa/pr/attorney-general-william-p-barrs-statement-riots-and-domestic-terrorism>, 01/06/2020.

i ispoljava u različitim oblicima tokom fizičkih procesa, tako se i moć transformiše i pojavljuje u različitim formama tokom društvenih procesa.⁴⁵

Propaganda nasilnom akcijom predstavlja komunikacioni čin putem kojeg se provocira persuazivni efekat na posmatrača unutar i izvan samog teatra u kojem se akcija izvodi. U širem kontekstu ona izaziva hegemoniju koju državni ideološki aparati realizuju formiranjem i održavanjem odgovarajuće „slike sveta”, kroz institucije porodice, obrazovanja, privrede i državne represije.⁴⁶ Pojam kulturne hegemonije uveo je italijanski marksistički teoretičar Antonio Gramši (Antonio Gramsci) nadovezujući se na teoriju o ekonomskoj bazi i kulturnoj nadgradnji Karla Marksa. Gramši je ponudio svoje viđenje mehanizama putem kojih se u društvenoj nadgradnji legitimiše eksploatacija. Kulturna hegemonija odnosi se na dominaciju koju vladajuća klasa uspostavlja nad elementima društva i nad uverenjima, vrednostima i moralom populacije, kako bi se „slika sveta” koja je svojstvena vladajućoj klasi uspostavila kao univerzalna norma. Time se ideološki opravdava društveni, politički i ekonomski *status quo* kao prirodan i normalan, neizbežan, oduvek prisutan i koristan za svaku od strana, iako su zapravo u pitanju društveni odnosi od kojih koristi pre svega ima vladajuća klasa.⁴⁷ Hegemonija nije simplistički shvaćena manipulacija, već čitava struktura očekivanja i praksi. Ona je poredak koji se dijalektički samoobnavlja međusobnim delovanjima vrednosti koje uzrokuju prakse i praksi koje potvrđuju vrednosti. Tako hegemonija konstituiše osećaj za realnost za većinu ljudi u društvu, pa se može reći da je hegemonija rezultat nesvesnih prihvatanja odnosa kao „zdravorazumskih”.⁴⁸ Ili po rečima Mišela Fukoa (Michel Foucault), „znanje je ono o čemu se može govoriti u okviru jedne diskurzivne prakse, koja time biva specifikovana”.⁴⁹ Izneti okvir tumačenja u velikoj meri korespondira sa fenomenom koji Luj Altiser (Louis Althusser) naziva „interpelacija”. Interpelacija nastaje proživljavanjem prethodnih praksi, a predstavlja proces putem kojeg ideološki diskursi konstruišu subjektivitet pojedinaca.⁵⁰ Prema

⁴⁵ Vukašin Pavlović, „Moć kao energija – integraciona teorija moći Bertranda Rasela”, *Politeia*, god. 1, br. 2, 2011, str. 247.

⁴⁶ Erik Lou „sliku sveta” dovodi u vezu sa shvatanjem *Weltanschauung*-a Vilhema Diltaja (Wilhelm Dilthey), značajnog koncepta u kognitivnoj filozofiji, putem kojeg se „sažeto izražava to kako ljudi, usvajajući znanja, uverenja i jezik, dolaze do toga da svet vide na određeni način” (Erik Lou, *Mediji i politički proces*, op. cit., str. 164).

⁴⁷ Videti: Antonio Gramši, *Filozofija istorije i politike*, Slovo Ljubve, Beograd, 1980.

⁴⁸ Videti: Raymond Williams, „Basis and superstructure in Marxist Cultural Theory”, *New Left Review*, No. 82, 1973, pp. 3–16.

⁴⁹ Мишел Фуко, *Археологија знања*, Плато, Београд, 1988, стр. 196.

⁵⁰ Videti: Luj Altiser, *Ideologija i državni ideološki aparati*, Karpos, Beograd, 2019.

Altiseru, pojedinac kroz procese interpelacije biva uhvaćen u mreže značenja, putem kojih doživljava i pozicionira sebe samoga, referišući se u složenim nizovima društvenih odnosa. Samim tim, pojedinac ne može izbeći adresiranje prema postojećim vrednostima i pozicioniranje u okvirima vladajućih diskursa.

Imajući pomenute strukturalne faktore u vidu, mogli bismo doći do zaključka da propaganda integracije (ona koja teži za održavanjem postojećeg poretka) ima značajno više mogućnosti za delovanje od propagande agitacije (čiji su nosioci pobunjenički izazivači). Pobunjenička grupa teži da nasilnim akcijama izazove postojeće hegemonijske okvire, da olabavi stisak postojećih narativa i da ojača kontrahegemonijske procese. To nije nimalo lak zadatak, pošto odbijanje onoga što se u društvu smatra hegemonijskim konsenzusom sa sobom nosi rizik da se nosioci proglašavaju devijantnim ili opasnim. Kao što smo napomenuli, funkcija propagande integracije je da održi postojeći poredak moći. Putem trajnog korišćenja racionalizacija, ona uklanja unutrašnje konflikte u vrednosnim stavovima pojedinaca, pa time i samokritiku i nesigurnost, čime u velikoj meri pojednostavljuje izbor i receptorima propagande pruža osećaj kontinuiteta, stabilnost i sigurnost. Izazivačke ideje se odbacuju zbog remećenja ostvarenog stanja, pa se subjekt, koji je uspešno podvrgnut propagandi integracije, prema njima odnosi kao prema suparničkoj propagandi, kojoj je cilj da subjektu nanese štetu. Zbog toga se u javnosti na teroriste često gleda kao na mentalno obolele ili jednostavno zle pojedince i grupe, izuzimajući iz vida političku dimenziju njihovog delovanja. Ovo predstavlja ujedno i hegemonijsku odbranu od radikalnog čina nepoštovanja poretka, kakav je teroristički.

Osnovno pitanje koje se postavlja je da li akti političkog spektakularnog nasilja mogu da dugoročno ponude nešto više od pukog kratkotrajnog šoka koji brzo odlazi sa dnevnog reda, dopuštajući tako silama „normalnosti” da se ponovo uspostave. Žak Elil napominje: „da bi propagandna poruka bila uspešna, ona treba da uvažava opšte društvene trendove”, pa zato „ne treba direktno napadati ustanovljen, racionalizovani, dugotrajni sistem mišljenja, prihvaćeni kliše ili stabilni šablon”.⁵¹ I istina je da bi ovo predstavljalo težak ili nerešivi problem za bilo koju izazivačku propagandu, ali samo kada bi čovek bio jednostavno, jednodimenzionalno biće. Ipak, situacija je suprotna, čovek je veoma složeno biće, pošto se kroz njega mešaju mnogobrojni uticaji i u njemu svoje razrešenje čekaju mnoge potrebe koje trenutni odnosi moći ignorišu, zbog čega je pojedinac „veoma često u diskrepanci između mišljenja i delovanja”.⁵² Do društvene promene dolazi onda kada vladajuća klasa

---

⁵¹ Jacques Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, op. cit., p. 34.

⁵² Ibid., p. 38.

izgubi sposobnost da ideologijom nadvlada suprotnosti među stvarnim odnosima u društvu. Dela koja se izvršavaju u funkciji propagande akcijom moraju pružati razrešenje tenzije koja nastaje između socijalne fragmentacije (koja frustrira pojedince) i dugotrajnih „kolektivnih socioloških pretpostavki” i „društvenih mitova” koji leže u osnovama društava.

Postojanje pomenutih preduslova kod publike kojoj se nosilac propagande akcijom obraća od suštinskog je značaja. Stavovi koji dubinski formiraju orijentaciju publike kao i aktuelni trendovi udruženo konstruišu narative na koje propagandna poruka (koja se u ovom slučaju sastoji u tumačenju terorističkog čina) mora da referira kako bi motivisala željenu reakciju. Propagandna nasilna akcija treba da posluži tek kao „okidač”. Zbog toga, u simboličkom smislu, uvreženi narativi i mitovi postaju glavno oružje pobunjenika u pohodu na moć. Iako, kako smo naveli, prema Elilu, mit podrazumeva ispunjavajuću, aktivnu sliku poželjnih ishoda, koji gube materijalnu i praktičnu formu i postaju snažno obojena, nadahnjujuća i sveobuhvatna vizija koja uspeva da isključi iz svesti sve što joj ne korespondira, od odlučujućeg značaja je imati u vidu da mitove ljudi ne doživljavaju kao istinu, već kao uputstvo.⁵³ Primalac poruke zapravo oseća potrebu da bude pokrenut na akciju u svetu koji je previše kompleksan da bi ga sasvim razumeo; upravo primaočevu „potrebu za propagandom” iskorišćava svaki uspešan propagator.

Želja za saradnjom, koja leži u primaocu propagandne poruke, od ključne je važnosti za uspeh propagandnog čina.⁵⁴ Propaganda agitacije ne stvara *ex nihilo*, ona izvire iz nečega što u publici postoji; zbog toga joj i nije neophodno da promeni duboko uvrežene mitove ili predrasude, ona ih može iskoristiti, pažljivim odabirom među brojnima koje je publika već prihvatila. Teroristički čin, kao nasilni spektakl, komunicira sa elementima postojeće pretpropagande. Potrebno je uočiti one koji se najlakše mogu mobilisati, uz uvažavanje činjenice da publika nije pasivni primalac poruke. U igri kodiranja i dekodiranja značenja koje poruka nosi, publika ima aktivnu ulogu, prevashodno zbog toga što je uhvaćena u stalnoj (mada istina, nekada snažnijoj, a nekada slabijoj) tenziji između verovanja i osporavanja, ubeđivanja i odbijanja. Publiku ne sačinjavaju „kulturni idioti” već se u procesu dekodiranja istovremeno i iskazuju i rekonstruišu postojeća značenja.⁵⁵

U društvima se odvija neprestana „borba oko značenja”. Pretpropagandna stanja drugačija su za svaki propagandni akt ponaosob, pošto na njih utiču sećanja i utisci koji su nastali pod uticajem prethodnih propagandnih aktivnosti. Zato će se, prema

⁵³ Videti: Rolan Bart, *Književnost, mitologija, semiologija*, Nolit, Beograd, 1971, str. 227–257.

⁵⁴ Jacques Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, op. cit., pp. 182–187.

⁵⁵ Videti: Sjuart Hol, *Mediji i moć*, Karpos, Beograd, 2013.

Nevilu Boltu, teroristi truditi da stvore „arhipelag sećanja”, koji će im u budućnosti služiti za vršenje unutrašnje integracije, kontinuirano približavanje prijateljskih ciljnih grupa ili sistematski pritisak na neprijateljsku publiku.⁵⁶ Drugim rečima, pobunjenici prilikom izvođenja nasilne akcije za propagandnu osnovu uzimaju kolektivna sećanja, dovedena do nivoa elemenata prepropagandnog stanja.⁵⁷

Od toga kojoj se publici i sa kojim ciljem teroristi dominantno obraćaju zavisi i to na koje će se elemente prepropagande poruka „nadovezati”. Odabirom nekih elemenata prepropagande delotvornih kod jedne publike, teroristi rizikuju da pripadnike nekih drugih publika dodatno udalje od sebe. Dometi terorističkog čina nasilnom akcijom uvek su kompleksni i ogledaju se mogućom istovremenom komunikacijom sa više različitih publika, prema kojima komunikacija nosi različite ciljeve:

- 1) Prvu publiku čine već postojeći pripadnici i pristalice pobunjeničke grupe, prema kojima se podstiče dalja radikalizacija i mobilizacija (npr. širenjem ideje da protivnik nije svemoćan);
- 2) Drugu publiku čine potencijalno nove pristalice iz redova grupe za čija se prava teroristi deklarativno bore – polazeći od pretpostavke da su i oni otuđeni od dominantne hegemonije, poruka koja im upućuje nosi poziv na podršku političkim ciljevima terorista, budući da će im njihovo ostvarivanje poboljšati društvenu poziciju;
- 3) Treću publiku čine nosioci vladajuće strukture moći protiv koje se teroristi bore. Ukoliko žele da isprovociraju pregovore, trudiće se da akti budu upozoravajući, ali da po svom intenzitetu ne pređu granicu preko koje bi izazvali intenziviranje kontramera. Ukoliko je želja upravo da se izazove

---

⁵⁶ Neville Bolt, *The Violent Image: Insurgent Propaganda and the New Revolutionaries*, op. cit., p. 60. Autori poput Maksa Abramsa (Max Abrahms) iznose stav da je upravo lično identitetsko međupotvrđivanje između pripadnika terorističkih grupa glavni motiv za direktne akcije, zbog toga što se učestvovanjem u istim praksama razvijaju snažne međusobne afinitivne veze (Max Abrahms, „What Terrorists Really Want: Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy”, *International Security*, Vol. 32, No. 4, 2008, p. 80).

⁵⁷ Da bi se oslobodila ista simbolička suština iz akcije, nužno je da publika deli saglasna tumačenja simbola vezana za identitet, odnosno sisteme običaja i kulturnih osobenosti koji su podignuti na nivo institucija. Kolektivni identiteti temelje se u grupnom trajanju, referišu na prošlost i iz nje crpe legitimitet koji se dalje održava samom interakcijom između članova zajednica. Videti: Neville Bolt, *The Violent Image: Insurgent Propaganda and the New Revolutionaries*, op. cit., pp. 53–79. Navedeno objašnjava i razloge zbog kojih se teroristi često odlučuju za mete koje sadrže simbolički značaj za hegemoniju koju teže da uzdrmaju. To se događa zbog toga što napad u komunikacionom smislu donosi oslobođenje narativnog potencijala, obrazovanog „taloženjem” različitih značenja koje su im u prošlosti pripisivane.

preterana upotreba sile, ciljevi će po razornosti ili simboličnosti biti takvi da izazovu bes kod donosioca političkih odluka;

- 4) Četvrtu publiku čine novinarske kuće. Njima se nudi mogućnost da izveštavaju o senzacionalnim i spektakularnim vestima. Određeni mediji također mogu biti i meta napada, čime se ostvaruje pritisak na njih, ali i ostale medije, da ne propagiraju negativnu sliku o teroristima ili društvenoj grupi za čija se prava bore;
- 5) Petu publiku čine pristalice vlasti. Propagandna namera (posebno u ranim fazama) može biti u skretanju pažnje na stanje u kojima se potčinjena grupa nalazi i pravednost zahteva za koje se bore. Ona također može biti i u eksplicitnoj ili implicitnoj pretnji da se mogu naći na udaru, ako ne izvrše uticaj na vlast da promeni politiku;
- 6) Šestu publiku čine neutralni. Teroristi pokušavaju da svojim napadima ne izazovu njihovo „guranje” ka vladajućoj hegemoniji;
- 7) Sedmu vrstu publike čine druge vlade i međunarodne organizacije. Savezničke sa željom da se nastavi podrška ili pomoći u obuci, finansijama i oružju. Neprijateljske sa porukom da revidiraju svoj stav kako i same ne bi postale mete.
- 8) Obraćaju se i drugima, poput turista, investitora, lobista itd. u cilju izazivanja ekonomskih posledica po protivnike.⁵⁸

Na tragu teorije Žaka Elila, možemo tvrditi da promena hegemonije ne može biti cilj pojedinačnog propagandnog čina. On je isuviše kratkotrajan i suočava se sa isuviše jakim mehanizmima protivničkih ideoloških aparata da bi sam po sebi mogao da donese radikalnu promenu. Promena elemenata hegemonije može (i mora) da bude strateška orijentacija koja uključuje dugoročno delovanje na formiranje i iskorišćavanje već postojećih sećanja i kriza; dok se pojedinačni akti mogu smatrati celishodnim u domenu kratkoročnog, direktnog delovanja na ponašanje (*ortopraxie*).

U prilog iznetom, veoma indikativan može biti primer *ortopraxie* koji je nastao kao rezultat terorističkog napada Al Kaide na Madrid 11. marta 2004. godine. Napad je sa umišljajem izveden samo tri dana pred parlamentarne izbore u Španiji, a cilj terorista bio je da Španija povuče svoje trupe iz Iraka. Prema anketama, Narodna partija, tada aktuelnog premijera Hozea Marie Aznara (José María Aznar), imala je prednost od pet odsto sve do terorističkog napada, uprkos veoma nepopularnom učešću u invaziji SAD-a na Irak. Socijalistička partija, koju je tada vodio Hose Luis

⁵⁸ Paul Wilkinson, *Terorizam protiv demokracije*, op. cit., str. 192; Erik Lou, *Mediji i politički proces*, op. cit., str. 214–215.

Zapatero (Jose Luis Zapatero), a kojoj je jedna od glavnih okosnica kampanje bila povlačenje iz Iraka, na kraju je pobedila na izborima sa pet odsto razlike, a zatim i izvršila obećanje. Koristeći se pretpropagandnim stanjem frustriranosti španskog društva zbog duge istorije terorističkih akcija baskijske organizacije ETA, živopisnog sećanja na razornost napada Al Kaide na SAD četiri godine ranije, kao i nedovoljne ubedljivosti u pravdanju angažmana u Iraku, teroristi su uspeli da direktno izazovu ponašanje dela publike (glasanje na izborima), bez promene u smislu poboljšanja generalnog stava o Al Kaidi, ili o njenim političkim ciljevima.⁵⁹

Zaključna razmatranja

Terorističku aktivnost karakteriše upotreba nasilja u političke svrhe, ali je nasilje koje se izvodi često motivisano komunikacionim ciljevima, radi prenošenja različitih poruka neverbalnim putem. Propaganda (nasilnom) akcijom korene ima u anarhističkom pokretu, u okviru kojeg se primena nasilja smatrala odgovorom na sistematsku i neprekidnu represiju kojoj su podređeni izloženi od strane vladajućih struktura. Shodno takvoj poziciji, pobunjenička grupa teži da nasilnim akcijama izazove postojeće hegemonijske okvire, da olabavi stisak postojećih narativa i da ojača kontrahegemonijske procese.

Kombinujući elemente teorije Žaka Elila, sa kulturološkim pristupom u objašnjavanju mehanizama funkcionisanja hegemonije, pokušali smo da ponudimo svoj doprinos tumačenju efikasnosti primene nasilnih akata, koji se koriste u svrhu promena u odnosima moći, te da odgovorimo na pozicije koje terorizam smatraju neefikasnim sredstvom za ostvarenje dugoročnijih ciljeva. Razlozi za delimičnu opravdanost pomenutih pozicija nalaze se upravo u strukturalnim faktorima vezanim za održavanje postojeće hegemonije putem interpelacije pojedinaca u društveno konstruisano polje poželjnih identiteta. Pri tumačenju terorističkog akta susrećemo se sa izvrsnim primerom suprotstavljenih delovanja propagandi integracije i agitacije. Imajući u vidu da se propaganda integracije zasniva na čitavom nizu društvenih institucija koje po svojoj funkciji deluju u pravcu održavanja postojećeg poretka moći, izazivači koji posegnu za radikalnim aktom neposlušnosti, kakav je nasilni, bivaju suočeni sa žestokim represivnim odgovorom, ali i rizikom da izazovu još veći broj pristalica vlasti i sopstvenu satanizaciju u očima javnosti.

---

⁵⁹ Videti: Brynjar Lia, „Jihadi Strategic Studies: The Alleged Al Qaida Policy Study Preceding the Madrid Bombings”, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 27, Issue 5, 2004, pp. 355–375.

Uprkos tome, teza koja je izneta u ovom tekstu jeste da teroristi ipak imaju načine da ostvare propagandnu nameru: kratkoročno, direktnim uticajem na ponašanje, i dugoročno, uključivanjem samog čina u mrežu sećanja na koju se u budućnosti referiše. Naš stav se zasniva na tri argumenta. Prvo, da je u savremenoj propagandi izazivanje poželjnog ponašanja publike često korisniji cilj od uticaja na promenu njenih stavova. Drugo, da je svaki pojedinac ponaosob pod uticajem različitih prepropagandnih, difuznih faktora koje sa jedne strane ostvaruje polje ideoloških uticaja, a sa druge protivurečnosti između ideoloških naracija i realne strukture. Treće, na činjenici da se terorističkim aktom nosioci obraćaju brojnim i različitim vrstama publike, prema kojima se istovremeno prenose različite poruke. Od toga kojoj se publici i sa kojim ciljem teroristi dominantno obraćaju zavisi i to na koje će se elemente prepropagande poruka „nadovezati”. Odabirom nekih elemenata prepropagande delotvornih kod jedne publike, teroristi rizikuju da pripadnike nekih drugih publika dodatno udalje od sebe.

Kada je reč o uticaju na kratkoročno ponašanje, propagandna nasilna akcija treba da posluži tek kao „okidač”. Zbog toga, u simboličkom smislu, već uvreženi narativi i mitovi mogu postati oružje pobunjenika u pohodu na moć, ukoliko uspeju da ih dovedu u vezu sa situacionim faktorima trenutnog društvenog momenta, a uz utilizaciju opšte potrebe pojedinca u masovnom društvu da budu propagandno pokrenuti na ponašanje. Dugoročno gledano, odvija se neprestana „borba oko značenja”. Prepropagandna stanja drugačija su za svaki propagandni akt ponaosob, pošto ih čine i sećanja nastala pod uticajem prethodnih propagandnih aktivnosti. Borba oko hegemonije odvija se kao strateška orijentacija koja uključuje dugoročno delovanje u pravcu formiranja i iskorišćavanja već postojećih sećanja i kriza, dok se pojedinačni akti mogu smatrati celishodnim u domenu kratkoročnog, direktnog delovanja na ponašanje (*ortopraxie*).

Saglasno iznetom, dijalektika propagandnog mehanizma, podeljena na idealnotipske faze, izgleda ovako:

- 1) prepropagandno stanje (*ortodoxie*) nastalo pod uticajima hegemonijske dinamike (sociološka propaganda) i materijalnih okolnosti društvene realnosti;
- 2) nasilni akt koji referiše na elemente prepropagandnog stanja (*propaganda of the deed*);
- 3) izazivanje neposrednog ponašanja (*ortopraxie*);
- 4) tumačenje terorističkog akta u okvirima propagandi integracije i agitacije uz podsticanje ili zaustavljanje izazvanog ponašanja;
- 5) novo prepropagandno stanje (*ortodoxie*) sa novim mogućnostima „okidača“ u službi izazivanja željenog ponašanja publike (u koje je uključeno i sećanje na prošle akcije i njihove posledice).

Za zadatak narednih istraživanja ostavljamo produbljeno sagledavanje propagande nasilnom akcijom koja se odvija u toku demonstracija koje prerastaju u nemire (uz suprostavljena tumačenja događaja od strane propagandi integracije i agitacije). Kao i produbljenije sagledavanje korišćenja savremenih tehnologija, kako iz perspektive pobunjenika koji konačno mogu da ostvare punu kontrolu nad sadržajem prilikom tumačenja akata, te da ostvare efikasniju agitaciju i mobilizaciju pristalica, tako i iz perspektive zastrašujućeg nadzora nad komunikacijom od strane vladinih agencija u cilju očuvanja postojećeg poretka.

Bibliografija

Monografije i članci:

- Abrahms, Max, „The political effectiveness of terrorism revisited“, *Comparative Political Studies*, Vol 45, Issue 3, 2012, pp. 366-393.
- Abrahms, Max, „Why Terrorism Does Not Work“, *International Security*, Volume 31, Issue 2, 2006, pp.42-78.
- Adamič, Louis, *Dinamit: povijest klasnog nasilja u Americi*, Binoza, Zagreb, 1933.
- Altiser, Luj, *Ideologija i državni ideološki aparati*, Karpos, Beograd, 2019.
- Atlagić, Siniša, „Politička propaganda: različita shvatanja pojma i funkcije“, *Politička revija*, god. X, vol. 30, br. 4, 2011, str. 491-510.
- Bart, Rolan, *Književnost, mitologija, semiologija*, Nolit, Beograd, 1971.
- Bolt, Neville, *The Violent Image: Insurgent Propaganda and the New Revolutionaries*, Columbia University Press, New York, 2012.
- Carter, April, „Anarchism and Violence“, *Nomos*, vol. 19, 1978, pp. 320-340.
- Crenshaw, Martha, „The Causes of Terrorism“, *Comparative Politics*, Vol. 13, No. 4, 1981. pp. 379-399.
- Crenshaw, Martha, „The Logic of Terrorism: Terrorist Behaviour as a Product of Strategic Choice“, in: Walter Reich (ed.), *Origins of terrorism: psychologies, ideologies, theologies, states of mind*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C., 1990, pp. 7-24.
- Cvetićanin, Nenad, „Šmitovo shvatanje države, društva i demokratije“, *Nova srpska politička misao*, vol XII, no.1-4, 2005, str. 51-85.
- Edelman, Murray, *Konstrukcija političkog spektakla*, Politička kultura, Zagreb, 2003.

- Ellul, Jacques, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, Vintage books, New York, 1965.
- Fleming, Marie, „Propaganda by the deed: Terrorism and Anarchist Theory in Late Nineteenth-Century Europe“, *Studies in Conflict & Terrorism*, vol. 4, no. 1, 1980, pp. 1-23.
- Graham, Robert (ed.), *Anarchism Volume One: A Documentary History of Libertarian Ideas*, Black Rose Books, Montreal, 2005.
- Gramši, Antonio, *Filozofija istorije i politike*, Slovo Ljubve, Beograd, 1980.
- Hofman, Brus, *Unutrašnji terorizam*, Narodna knjiga i Alfa, Beograd, 2000.
- Hol, Sjuart, *Mediji i moć*, Karpos, Beograd, 2013.
- Jazić, Aleksandar, „Teroristička propaganda i uloga medija“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXII, br. 1, 2010, str. 113-135.
- Kegli, Čarls i Vitkof, Judžin, *Svetska politika*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Beograd, 2004.
- Kurtulus, Ersun, „Terrorism and fear: do terrorists really want to scare?“, *Critical Studies on Terrorism*, vol. 10, issue 3, 2017, pp. 501-522.
- Lia, Brynjar, „Jihadi Strategic Studies: The Alleged Al Qaida Policy Study Preceding the Madrid Bombings“, *Studies in Conflict and Terrorism*, vol. 27, issue 5, 2004, pp. 355-375.
- Lou, Erik, *Mediji i politički proces*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2013.
- McNair, Brian, *Uvod u političku komunikaciju*, Politička misao, Zagreb, 2003.
- O'Shaughnessy, Nicolas, „Weapons of Mass Seduction“, *Journal of Political Marketing*, Vol.3, Issue 4, 2004.
- Otović Višnjić, Filip, „Javna diplomatija ili politička propaganda prema inostranstvu: Gde je konceptualna razlika?“, *Godišnjak fakulteta političkih nauka*, godina XIII, Broj 21, 2019, str. 135-152.
- Pavlović, Vukašin, „Moć kao energija – integraciona teorija moći Bertranda Rasela“, *Politeia*, god. 1, br.2, dec., 2011, str. 235-249.
- Rapoport, David, „The four waves of modern terrorism“, in: Audrey Cronin & James Ludes (Eds.), *Attacking terrorism: Elements of a grand strategy*, Georgetown University Press, Washington, DC, 2004, pp. 46-73.
- Sedmaier, Alexander, „The Consuming Visions of Late Nineteenth - and Early Twentieth -century Anarchists: Actualising Political Violence Transnationally“, *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, vol. 14, issue 3, 2007, pp. 283-300.

- Simon, Jeffrey, „Technological and Lone Operator Terrorism: Prospects for a Fifth Wave of Global Terrorism.”, in: Jean E. Rosenfeld (ed.), *Terrorism, Identity and Legitimacy*, Routledge, New York, 2011. pp. 44-65.
- Slavujević, Zoran, *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, Grafocard, Beograd, 2009.
- Whittaker, David, *The Terrorism Reader - Second Edition*, Routledge, London, 2003.
- Wilkinson, Paul, *Political terrorism*, Macmilan, London, 1974.
- Wilkinson, Paul, *Terorizam protiv demokracije*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
- Williams, Raymond, „Basis and superstructure in Marxist Cultural Theory”, *New Left Review*, no. 82, 1973, pp. 3-16.
- Фуко, Мишел, *Археологија знања*, Плато, Београд, 1988.

Internet izvori:

- “Attorney General William P. Barr’s Statement on Riots and Domestic Terrorism”, The United States Department of Justice, 31 May 2020, <https://www.justice.gov/opa/pr/attorney-general-william-p-barrs-statement-riots-and-domestic-terrorism>, 01/06/2020.
- Nečajev, Sergej, „Katehizam revolucionara”, 1871, <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/sergej-necajev-katehizam-revolucionara>, 02/05/2020.

Filip OTOVIĆ VIŠNJIĆ

**TERRORISM AS A TYPE OF POLITICAL COMMUNICATION:
THE USE OF PROPAGANDA OF THE DEED IN HEGEMONIC STRUGGLES**

Abstract: The paper focuses on the communicological dimension of the terrorist act, starting from the position that the violence is used to convey various messages in a non-verbal way. Throughout the research into the propaganda of the deed, the technique on which communicational tactics of terrorists are mostly based, the author seeks to examine extensive ranges of communication strategies used by insurgent groups against dominant hegemony. By combining the elements of Jacques Ellul's theoretical conception of propaganda along with the cultural approach in the interpretation of mechanisms in which hegemony operates, the author refutes perspectives that deny rebellions' possibilities for efficient realization of their propaganda goals by using acts of violence. The author's conclusion is based on three arguments. Firstly, for modern propaganda, provoking the behavior of the audience (ortopraxie) is a more important goal than influencing its attitudes (orthodoxy). Secondly, it is possible to notice elements in the pre-propaganda field, which evade hegemonic control, due to the contradiction between ideological narratives and the real structure, and which insurgent propaganda may utilize. Lastly – by means of terrorist acts, their performers address different types of audiences with different goals simultaneously. The author concludes that the efficiency of propaganda can be manifested in two manners: in the short term – when an act of violence represents a direct “trigger” for the desired behavior of the audience; in the long term – by including the act and provoked behavior in the network of memories, which becomes an element of pre-propaganda that can be referred to in the future.

Keywords: terrorism, communication, propaganda, violence, propaganda of the deed, Jaques Ellul, agitation propaganda, integration propaganda, pre-propaganda, hegemony.

UDK: 327(728)
338.124.4(728)
Primljen 1. septembra 2020.
Vol. LXXII, br. 4, str. 733–752

Originalan naučni rad
Bibliid: 0025-8555, 72(2020)
Odobren 23. novembra 2020.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2004733D>

Politička (ne)stabilnost država Srednje Amerike

Ivan DUJIĆ¹

Apstrakt: Rad analizira korelaciju između složenih i višedimenzionalnih međunarodnih odnosa u 21. stoleću i političku stabilnost na nacionalnom nivou na primeru država Srednje Amerike kao istorijski i strateški važnog područja Zapadne hemisfere. Autor ukazuje na političku (ne)stabilnost koja se razmatra i kao opšti fenomen u ekonomiji i politici, i kao poseban fenomen koji se odnosi na države Srednje Amerike. Glavni deo analize utvrđuje i konstatuje moguće činioce koji dovode do političke (ne)stabilnosti država Srednje Amerike. Status ovih država određen je značajnim uticajem SAD-a koje su ostavile dubok trag tokom Hladnog rata i nakon njega. Podrška SAD-a daljem razvoju kapitalizma tokom Hladnog rata nije dugoročno rešila pitanje komunikacije u domenu javne politike – bitne za uspostavljanje i održavanje političke stabilnosti država Srednje Amerike. Pretenziju SAD-a da zadrže primat u razvoju kapitalizma, nakon Hladnog rata, može dovesti u pitanje rastući uticaj Kine. Autor zaključuje da postoji mogućnost da se države Srednje Amerike oslobode dominantne uloge SAD-a u razvoju kapitalizma, pod uslovom da se rast i uticaj Kine nakon globalne pandemije nastavi.

Ključne reči: politička (ne)stabilnost, Srednja Amerika, SAD, Kina, kapitalizam, Hladni rat, posthladnoratovski period.

---

¹ Autor je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: ivan@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2020. godine”, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2020. godine.

Do pojave globalne pandemije 2020. godine, međuzavisnost subjekata međunarodnih odnosa, posebno strateški značajnih država, koja je stolicima izgrađena na kapitalizmu, uvek je postojala.² Posmatrane pojedinačno i kao jedinstven (pod)region, države Srednje Amerike su strateški važno područje Zapadne hemisfere. Sjedinjene Američke Države (SAD) su nakon sticanja nezavisnosti, kao i nezavisnosti država Srednje Amerike, postepeno delovale u pravcu stvaranja i održavanja rastućeg ekonomskog i političkog uticaja u Srednjoj Americi kao celini. Međutim, posmatrano u širem istorijskom kontekstu, ove države su i pre sticanja nezavisnosti SAD i uspostavljanja kolonijalne vlasti Španije, činile strateški važno područje Zapadne hemisfere.³ Dosadašnja istraživanja u međunarodnoj ekonomiji i politici pokazuju da, zbog ekonomskog i političkog uticaja SAD, države Srednje Amerike, iako su članice Ujedinjenih nacija i relevantnih regionalnih međunarodnih organizacija, nisu ravnopravni subjekti međunarodnih odnosa. S druge strane, one su ravnopravni subjekti međunarodnog javnog prava, pošto imaju pravo da zaključuju i ratifikuju međunarodne ugovore.

Da li je ravnopravnost država Srednje Amerike u međunarodnom javnom pravu nadoknada za njihovu neravnopravnost u međunarodnim odnosima? Polazeći od činjenice da su u ekonomiji i politici države Srednje Amerike neravnopravni subjekti međunarodnih odnosa, rad analizira političku (ne)stabilnost država Srednje Amerike na prelazu iz stabilnog perioda Hladnog rata u, naizgled, nestabilan posthladnoratovski period 21. stoleća. Značaj ove analize jeste u tome da se pokaže koliki je stepen sposobnosti država Srednje Amerike da održe političku stabilnost. S jedne strane, politička stabilnost zavisi od sposobnosti države da održava uspostavljeni poredak – vršenjem zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. Kao nezavisna politička jedinica u međunarodnoj politici, država teži da ispolji svoj uticaj prema drugoj državi, odnosno drugim državama i time pokaže koliko je moćna u regionu kome pripada, ali i u svetu. U slučaju država Srednje Amerike nije se ispoljavala takva težnja. Naprotiv, u posthladnoratovskom periodu, one su prihvatile uticaj ne samo SAD, već i Evropske unije (EU), Kine, kao i Rusije.⁴ S druge strane, politička stabilnost

---

² Reč je o epidemiji COVID-19 koja je dovela do poremećaja u međunarodnim odnosima pošto je prerasla u globalnu pandemiju. Videti u: Amin Sadeghi Dousari, Majid Taati Moghadam and Naghme Satarzadeh, "COVID-19 (Coronavirus Disease 2019): A New Coronavirus Disease", *Infection and Drug Resistance*, No. 13, 2020, p. 2819.

³ Na definisanje država Srednje Amerike kao strateški važnog područja pre dolaska Španaca, uticalo je carstvo Inka. Preskot je bio jedan od prvih istraživača koji su proučavali povest država Latinske Amerike. O carstvu Inka videti u: William H. Prescott, *Peru*, Peter Fenelon Collier & Son, New York, 1900, pp. 33–35.

⁴ Nakon izlaganja o političkoj (ne)stabilnosti država Srednje Amerike i opstanku kapitalizma u savremenim međunarodnim odnosima, u radu se ukazuje na potencijalni značaj Kine za političku

države zavisi od odluka koje se odnose na makroekonomske politike. Ovde se radi o politikama u vidu mera koje država preduzima s ciljem da kontroliše rast cena. Uz to, država vodi i stabilizacionu politiku u odnosu na prekomerni rast inflacije koja bi, u krajnjem slučaju, mogla da dovede do političke nestabilnosti.⁵

Posmatrano iz istorijske perspektive, države Srednje Amerike (p)ostale su deo kapitalističkih odnosa u kojima su SAD igrale ključnu ulogu. To se vidi i po vođenju ekonomskih politika čiji je cilj bio da održe i ojačaju kapitalističke odnose u ovim državama. Tako bi osigurale strateški prostor za vršenje ekonomskog i političkog uticaja na države koje izlaze na južni deo Atlantskog i Tihog okeana. Kao i u slučaju ostalih država Latinske Amerike, SAD su nastojale da odrede i dinamiku i tok razvoja kapitalističkih odnosa, posebno u periodu od izgradnje Panameričke železnice sredinom 19. stoleća do početka Prvog svetskog rata.⁶ Rad predstavlja pokušaj da se odgovori na istraživačko pitanje: da li su države Srednje Amerike nakon Hladnog rata politički stabilne? Odabrana literatura daje složeno objašnjenje u pogledu političke stabilnosti država Srednje Amerike zbog dijametralno različitih odgovora na ekonomski i politički uticaj SAD. Istraživanja pokazuju da su ove države nastojale da smanje ekonomski i politički uticaj SAD kako bi, pre ili kasnije, prihvatile uticaj drugih velikih sila, posebno Kine.

Pošto zavise od uticaja velikih sila i drugih značajnih subjekata međunarodnih odnosa, države Srednje Amerike imaju mogućnost da iskoriste njihov uticaj, a da pritom ne dozvole mešanje, posebno SAD u unutrašnja ekonomska i politička pitanja. Zapravo, države Srednje Amerike nastoje da mešanja u njihova unutrašnja pitanja ne prerastu u potpunu političku zavisnost, s obzirom da su već ekonomski zavisne od SAD. Međutim, očigledno je da su postale i politički zavisne od SAD, posebno u domenu spoljne politike.⁷ Zbog toga ovaj rad polazi od hipoteze da je moguće da se države Srednje Amerike oslobode ekonomskog i političkog uticaja

---

stabilnost država Srednje Amerike. O značaju Kine, na primer, videti u: Jacob Koch-Weser, "Can show go on? China-LAC Relations in the Mining and Energy Sectors", in: *Made in CHI-LAT: Keys to Renew the Convergence between Latin America and China*, the Inter-American Development Bank (IADB) and Institute for the Integration of Latin America and the Caribbean (INTAL), Integration & Trade, No. 40, 2016, pp. 236–253.

⁵ Chapter 4: "The Impact of Public Spending on Equity: Not Always as Intended", in: Alejandro Izquierdo, Carola Pessino, and Guillermo Vuletinin (eds), *Better spending for better lives: How Latin America and the Caribbean Can Do More with Less*, Inter-American Development Bank, Washington, D.C., 2018, p. 137.

⁶ Aims McGuinness, *Path of Empire: Panama and the California Gold Rush*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2008, p. 82.

⁷ Jeremy Black, *Geopolitics and the Quest for Dominance*, Indiana University Press, Bloomington, 2016, p. 242.

SAD, pod uslovom da Kina nastavi da vrši svoj uticaj u ovim državama nakon globalne pandemije. Predmet rada je politička (ne)stabilnost država Srednje Amerike, dok je cilj rada da pokaže da se stabilnost pojedinih država teško postiže, bez obzira što bi kapitalizam, kao odrednica u daljem razvoju međunarodnih odnosa u postmodernom vremenu, mogao tome da doprinese. Može se reći da države Srednje Amerike, posmatrane u celini, nisu ni sposobne da postignu dugoročnu političku stabilnost. U zaključku se, međutim, ističe da bi, zahvaljujući globalnom ekonomskom i tehničko-tehnološkom uticaju Kine, moglo doći do političke stabilnosti i država Srednje Amerike.

Srednja Amerika viđena u kontekstu političke (ne)stabilnosti

Diskusija o značaju država Srednje Amerike u doba uspostavljene međuzavisnosti ima težinu pod uslovom da se dugoročna politička stabilnost vidi kao istorijski neostvaren cilj. Na prvi pogled stiče se utisak da su države Srednje Amerike postigle političku stabilnost zahvaljujući opšteprihvaćenoj potrebi za ekonomskim i sveukupnim razvojem, jačanjem i poštovanjem demokratije, negovanjem i daljim razvojem ljudskih prava, kao i za unapređenjem procesa (pod)regionalnih integracija. Stvarnost, međutim, pokazuje da se one nisu potpuno oslobodile recidiva prošlosti što se, između ostalog, vidi i po predispoziciji da, pre ili kasnije, zapadnu u duboke i teške političke krize.⁸

Nedostatak stvarne demokratije, kao i političke kulture u državama Srednje Amerike manifestuje se u pojavi diktatura koje su, u zavisnosti od okolnosti, uživale podršku SAD. Takav je slučaj sa El Salvadorom, Gvatemalom, Hondurasom i Nikaragvom u periodu nakon Hladnog rata, gde su diktature kao recidiv prošlosti bile odraz ekonomske, političke i vojne podrške SAD-a borbi protiv komunizma i socijalizma.⁹ Naporedo s tim, SAD su težile da spreče izbijanje novih revolucija – kao što je to bio slučaj s revolucijama u Gvatemali i Nikaragvi – koje su dovodile u pitanje ekonomski i politički uticaj SAD u tim državama.¹⁰ Očekivalo se da će nakon Hladnog

---

⁸ Pojedina istraživanja ukazuju na to da političke krize nastaju zbog slabosti političke kulture. Imajući u vidu da države Srednje Amerike pripadaju državama Latinske Amerike, Dal ukazuje na slabost političke kulture u ovim državama. Videti u: Robert A. Dahl, *On political equality*, Yale University Press, New Haven & London, 2006, p. 73.

⁹ James Dunkerley, *The Pacification of Central America*, Institute of Latin American Studies, University of London, London, 1993, p. 8.

¹⁰ Ibid., p. 52.

rata napokon prevagnuti demokratija u državama Srednje Amerike, što bi ne samo potvrdilo uticaj SAD, već i omogućilo nastavak procesa integracija započetih početkom šezdesetih godina 20. stoljeća. Međutim, ispostavilo se da ove države ne teže dugoročnom prihvatanju demokratije, kao *a priori* usvojenog načela na koje će se ubuduće zasnivati politička stabilnost. To možda najbolje pokazuje slučaj Nikaragve u kojoj je predsjednik Danijel Ortega (Daniel Ortega) nastavio da vlada po ranijem obrascu nepoštovanja demokratije kao u vreme dinastije Somoza.¹¹

Objašnjenje da se države Srednje Amerike nisu u potpunosti oslobodile od recidiva prošlosti ne samo zbog nepoštovanja stvarne demokratije, već i zbog velike recesije, delimično se može prihvatiti kao valjano. Sklonost država Srednje Amerike da, pre ili kasnije, pokažu da pate od recidiva prošlosti utemeljuje se na nesprovodljivosti njihove vizije o jedinstvenom području koje bi se razvijalo pod višestrukim uticajem Meksika i Kolumbije.¹² Zahvaljujući tome, SAD su, rukovođene geopolitičkim interesima i neprekidnim vođenjem geostrateške politike, do završetka Hladnog rata uspele da zadrže vodeću ulogu u određivanju daljeg razvoja država Srednje Amerike.¹³ Primer Paname pokazuje koliko su SAD donedavno bile sposobne da dominiraju nad ekonomskom i političkom situacijom u Srednjoj Americi. U konkretnom slučaju, njihov uticaj se ispoljavao u periodu od završetka prokopavanja Panamskog kanala do sticanja suvereniteta nad njim. Tekuće stoleće pokazuje da je i dalje prisutan, doduše oslabljen uticaj SAD u ovim državama. Prevedeno na jezik autoriteta u nauci o međunarodnim odnosima – veoma složen pojam koji je prvi upotrebio Lejk (David A. Lake) – to znači da SAD, zahvaljujući svojoj moći, neprestano streme ka manifestaciji ekonomskog i političkog uticaja u nestabilnim državama Srednje Amerike.¹⁴

¹¹ “The Keys to Restarting Nicaragua’s Stalled Talks”, *Latin America Report*, No. 74, International Crisis Group, Brussels, 2019, p. 6.

¹² Od sticanja nezavisnosti, kada su prvobitno bile integrisane u Centralnoameričku Republiku, države Srednje Amerike propustile su šansu da rade na ekonomskoj i političkoj saradnji s Meksikom i Kolumbijom, sa kojima imaju kopnenu vezu. Doduše, Meksiko je zajedno s Kolumbijom i Venecuelom formirao trgovinski blok poznat kao Grupa tri, koji je trebalo da dugoročno ojača veze ovih država s državama Srednje Amerike. O tome, na primer, videti u: Andres Serbin, “The Caricom States and the Group of Three: A New Partnership between Latin America and the Non-Hispanic Caribbean?”, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 33, No. 2, 1991, p. 60.

¹³ Eric Walberg, *Postmodern imperialism: Geopolitics and the great games*, Clarity Press, Atlanta, 2011, p. 234.

¹⁴ Vladimir Ajzenhamer, „Uloga međunarodnog autoriteta u Lejkovoj hijerarhizovanoj ‘shemi’ svetske politike”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXXI, br. 3, 2019, str. 313.

Ako se pojam moći u međunarodnim odnosima shvati kao složena manifestacija ekonomskog, političkog i kulturnog uticaja koji jedna država vrši nad drugom državom, odnosno drugim državama, možemo konstatovati da ta država teži da ostvari ulogu autoriteta u međunarodnim odnosima. Umesto da, zahvaljujući svom uticaju, država ostvaruje ulogu države hegemonu, kako navodi Valberg (Eric Walberg), ona teži da svoj uticaj iskoristi za uspostavljanje hijerarhije prevashodno među državama koje imaju iste ili slične civilizacijske vrednosti.¹⁵ Osim promovisanja ideje o istim ili sličnim civilizacijskim vrednostima, u težnji da dodatno ojačaju autoritet u međunarodnim odnosima, SAD su takođe „igrale na kartu” širenja ideje o značaju demokratije i ljudskih prava, kao jednog od preduslova za kontinuiran razvoj pojedinačnog društva i države.¹⁶ Tu ideju prihvatile su i države Srednje Amerike, posebno o značaju demokratije – ona je postavljena kao jedno od načela na kojima se temelje procesi (pod)regionalnih integracija.¹⁷

Pitanje koje se ovde postavlja jeste da li su demokratija i ljudska prava preduslov za razvoj društva i države, kada se čini da su međunarodni odnosi i procesi integracija oslabljeni usled smanjene migracije. Povećan rizik od daljeg smanjenja migracije zbog širenja epidemije nosi sa sobom napor da se sačuvaju tekovine saradnje među državama. Smanjene migracije predstavljaju ozbiljan problem na putu ostvarenja tog cilja i uspostavljanja stabilnih međunarodnih odnosa i procesa integracija.¹⁸ Šta povezuje migraciju i političku (ne)stabilnost? Sveukupni odnosi, kako unutar države, tako i izvan nje počivaju, između ostalog, i na kretanju ljudi koji učestvuju u održavanju i stvaranju sveopšte komunikacije pomoću jezika i simbola. Zapravo, posredstvom migracije ostvaruje se komunikacija u politici, ali i šire u oblastima koje se tiču bezbednosti, ekonomije, kulture i prava. Zahvaljujući migraciji, (ne)uspešna komunikacija u politici putem jezika i simbola neizbežno dovodi do političke (ne)stabilnosti.¹⁹

Države Srednje Amerike imale su raznovrsnu komunikaciju u politici tokom Hladnog rata i nakon njega kako bi utvrdile i definisale kulturne i političke identitete, što je u međunarodnoj politici važno zbog usložnjavanja međunarodnih odnosa.

¹⁵ Eric Walberg, *Postmodern imperialism: Geopolitics and the great games*, op. cit., p. 234.

¹⁶ Ronald E. Powaski, *Ideals, Interests, and U.S. Foreign Policy from George H. W. Bush to Donald Trump*, Palgrave Macmillan, Cham, 2019, p. 107.

¹⁷ Benedicte Bull, “‘New Regionalism’ in Central America”, *Third World Quarterly*, Vol. 20, No. 5, 1999, p. 964.

¹⁸ O problemima usled smanjenja migracije videti u: “COVID-19 and Stranded Migrants”, International Organization for Migration (IOM), Issue Brief, 2020, p. 1.

¹⁹ Brian McNair, *An Introduction to Political Communication*, Routledge, London, 1999, p. 128.

Iako su uspostavljeni pre Hladnog rata, traganje za identitetom država Srednje Amerike u okviru međunarodnih odnosa – zbog određivanja mesta u međunarodnoj politici – nesumnjivo je postala neophodnost u posthladnoratovskom periodu.²⁰ Na putu ka ostvarenju tog cilja, države Srednje Amerike u saradnji sa Evropskom unijom moraju da u ime ljudskih prava, demokratije, vladavine prava, dobrog upravljanja, modernizacije države i mnogih drugih savremenih pitanja prevaziđu naizgled nepremostive političke podele nastale tokom Hladnog rata.²¹ Međutim, stvarnost u međunarodnoj politici, posebno sa aspekta uloge velikih sila, pokazuje kako je posthladnoratovski period idealan za ozbiljne presedane u međunarodnim odnosima. Za razliku od odnosa pre i tokom Hladnog rata, kada su se pojedine države svrstale u vojnopolitičke blokove i druge saveze, posthladnoratovski period obeležava nastojanje država, uključujući i one sa statusom velikih sila, da budu samostalne u vođenju spoljnih politika, ako su, na primer, članice trgovinskog bloka. Činjenica da nijedna država Srednje Amerike ne spada u velike sile upućuje na pitanje kome pripada i šta, kao celina, predstavlja Srednja Amerika.²²

Pitanje političke (ne)stabilnosti država Srednje Amerike u posthladnoratovskom periodu treba sagledati i iz ugla nejednakog nivoa ljudskog razvoja. Naime, na osnovu Indeksa ljudskog razvoja (*Human Development Index*), koji godišnje objavljuje Program Ujedinjenih nacija za razvoj (*United Nations Development Programme* – UNDP), zapaža se da su i u 2018. godini države Srednje Amerike postigle nejednak nivo ljudskog razvoja. Na jednoj strani su države Srednje Amerike s visokim stepenom ljudskog razvoja – prema Indeksu ljudskog razvoja, Kostarika, koja je ostvarila dugoročnu političku stabilnost, zauzima 68. mesto, dok je Panama na 67. mestu.²³ Na drugoj strani su države sa srednjim stepenom ljudskog razvoja, koje nisu uspele da ostvare političku stabilnost na duži rok. Indeks ljudskog razvoja pokazuje da su tokom 2018. godine Gvatemala i Nikaragva – poznate po građanskom ratu, odnosno revoluciji tokom Hladnog rata – podelile 126. mesto. Dok je El Salvador zauzeo 124. mesto, Honduras se našao na 132. mestu.²⁴

---

²⁰ Paul Freston, “Latin America: The ‘Other Christendom’, Pluralism and Globalization” in: Peter Beyer and Lori Beaman (eds), *Religion, Globalization and Culture*, Leiden and Boston, 2007, pp. 572–573.

²¹ Isabelle Ioannides, *The Trade Pillar in the EU-Central America Association Agreement: European Implementation Assessment*, European Parliamentary Research Service (EPRS), Brussels, 2018, p. 20.

²² Eric Walberg, *Postmodern imperialism: Geopolitics and the great games*, op. cit., p. 131.

²³ *Human Development Report 2019 (Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century)*, United Nations Development Programme (UNDP), New York, 2019, p. 305.

²⁴ *Ibid.*, p. 306.

Osim Indeksa ljudskog razvoja, i izveštaji Međunarodne krizne grupe (*International Crisis Group*) ukazuju na slabost političkih sistema većine država Srednje Amerike tokom druge decenije ovog stoleća. I dalje nije rešen stari problem kontrole nad moćnim narko-kartelima koji nezakonitom trgovinom narkoticima finansiraju paravojne snage. Četiri države Srednje Amerike sa slabim političkim sistemima – El Salvador, Gvatemala, Honduras i Nikaragva – nisu uspele da u potpunosti reformišu svoje pravne sisteme, s dobro obučenom i savremeno opremljenom policijom, kao i delotvornom sudskom vlašću. Indikativan je slučaj El Salvadora, gde se gradska i seoska sirotinja prisilno regrutuje za paravojne snage, nezavisno od toga da li ih finansira vladajuća partija ili opozicija, što dodatno narušava pravni sistem i intenzivira nasilje.²⁵

Nasuprot tome, Gvatemala i Honduras nisu uspele da na zajedničkoj granici uspostave bolju kontrolu nad naoružanim bandama koje čine gospodari opojnih droga (drug lords), prodavci u maloprodaji (*narcomenudeos*) i ulični prodavci. Svi oni imaju (ne)posredne veze s trgovinom narkoticima i predstavljaju opasnost po bezbednost obe države, posebno kada dođe do nasilja većeg intenziteta. U Izveštaju Međunarodne krizne grupe ukazuje se na ozbiljnost rešavanja problema efikasne kontrole u cilju sprečavanja ovih nezakonitih aktivnosti.²⁶ Da je i politička situacija u Nikaragvi postala predmet analize Međunarodne krizne grupe vidi se po tome što je istaknut značaj dijaloga između nikaragvanskih vlasti i opozicije. Zapravo, istaknuto je da se mora raditi na rešavanju delikatnog problema dalje legitimnosti režima Danijela Ortege – u pravcu prevazilaženja teške političke krize.²⁷ Može se reći da je druga decenija XXI stoleća za Nikaragvu bila teška u pogledu političke situacije, ali istovremeno značajna u kontekstu rešavanja pitanja opstanka režima Ortege.

Indeks nestabilnih država (*Fragile States Index*) za 2020. godinu, koji godišnje objavljuje Fond za mir (*Fund for Peace*), pokazuje da je Nikaragva zauzela 62. mesto i da je svrstana u grupu država s višim stepenom upozorenja (*elevated warning*). Tu se nalaze i Gvatemala i Honduras na 58, odnosno 64. mestu.²⁸ U posthladnoratovskom periodu, posebno tokom druge decenije 21. stoleća, ove države Srednje Amerike suočavaju se sa nerešenim ekonomskim, političkim i

---

²⁵ "El Salvador's Politics of Perpetual Violence", *Latin America Report*, No. 64, International Crisis Group, Brussels, 2017, p. 3.

²⁶ "Corridor of Violence: the Guatemala-Honduras Border", *Latin America Report*, No. 52, International Crisis Group, Brussels, 2014, p. 18.

²⁷ "The Keys to Restarting Nicaragua's Stalled Talks", op. cit., p. 16.

²⁸ *Fragile States Index Annual Report 2020*, Fund for Peace, Washington, D. C., 2020, p. 7.

socijalnim problemima nastalim kao posledica građanskog rata u Gvatemali, odnosno revolucije u Nikaragvi. Od država Srednje Amerike koje su svrstane u grupu država s upozorenjem (*warning*), Belize i El Salvador nalaze se na 114, odnosno 93. mestu.²⁹ Jedna od pretpostavki na osnovu čega je El Salvador svrstan u ovu grupu država utemeljena je na prevaziđenoj političkoj krizi nastaloj tokom građanskog rata. Uspeh da se kriza prevaziđe političkim kompromisima dao je zapažene rezultate – zaustavljeno je delovanje paravojnih snaga, posebno odreda smrti koji su destabilizovali politički sistem.

Koliko su građanski rat i politička kriza doprineli da El Salvador ne postane žrtva dugotrajnog rata i kriza vidi se iz istraživanja Bejkera (Ryan T. Baker), koji polazi od toga da su vladine snage bile odgovorne za početak građanskog rata. Bejker ukazuje da u godinama pred okončanje Hladnog rata, spoljna politika SAD nije davala podršku odredima smrti u El Salvadoru.³⁰ Međutim, ni nakon Hladnog rata, kao i građanskog rata – kada su na scenu stupile partijske vojske – nije došlo do smanjenja nasilja u El Salvadoru. Da li završetak građanskog rata nužno dovodi do porasta nasilja? Građanski rat u Kostariki demantuje slučaj El Salvadora. Tu je, naprotiv, došlo do potpunog prestanka nasilja i ukidanja vojske. Dal ukazuje na dalekovidu i mudru odluku predsednika Kostarike da rasformira vojsku. Jedan od razloga za takvu odluku bio je da se spreče zloupotrebe budućih predsednika Kostarike da vojsku koriste za nasilno rešavanje osetljivih ekonomskih, političkih i socijalnih pitanja. Takva odluka generalno utiče na snaženje demokratije.³¹

Uspeh Kostarike da dugoročno osnaži demokratiju potvrđuje, između ostalog, podatak da se prema Indeksu nestabilnih država Kostarika nalazi u grupi stabilnijih (*more stable*) država, na 147. mestu. U ovu grupu, svrstana je i Panama koja zauzima 140. mesto.³² Posmatrane zajedno, obe države Srednje Amerike su prilično visoko rangirane u okviru stabilnijih država ne samo zato što su prihvatile demokratiju i ukinule vojsku, već i zbog višestrukog uticaja SAD-a po pitanju vrednosti demokratije, ljudskih prava i kapitalizma. Argument o višestrukome uticaju SAD u Kostariki i Panami, utemeljen je u nastojanju SAD da čitav (pod)region Srednje Amerike iskoriste za promovisanje i dalje širenje demokratije kao opšteprihvatačene, univerzalne vrednosti na kojoj treba da počivaju savremeni

---

²⁹ Ibid., p. 6.

³⁰ Ryan T. Baker, "El Salvador, 1979–92: Revisiting Success", in: Eli Berman and David A. Lake (eds), *Proxy Wars: Suppressing Violence through Local Agents*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2019, p. 147.

³¹ Robert, A. Dahl, *On Democracy*, Yale University Press, New Haven & London, 1998, p. 149.

³² *Fragile States Index Annual Report 2020*, op. cit., p. 6.

međunarodni odnosi. Već osamdesetih godina 20. stolecja spoljna politika SAD prema državama Srednje Amerike bila je usmerena u tom pravcu. Kako Smit (Joseph Smith) navodi, u vreme Reganove vlade unapređena je ideja o demokratiji kao vrednosti u međunarodnim odnosima. Međutim, ugled ove vlade ubrzo je narušen kada se saznalo za tajni rat protiv Nikaragve.³³

Politička situacija u državama Srednje Amerike ne može se u potpunosti razumeti ako se ne uzme u obzir i njihova međusobna saradnja u posthladnoratovskom periodu. Pokretanje vlastite inicijative i preduzimanje koraka u pravcu prevazilaženja naizgled neprevaziđenih razlika među državama Srednje Amerike, u ime višedimenzionalnog procesa globalizacije, vodilo je ka poboljšanju međunarodnih odnosa. Postepena pacifikacija, na koju ukazuje i Mead (Teresa A. Meade), bila je podsticaj da se okončaju građanski ratovi, posebno u El Salvadoru.³⁴

Posthladnoratovski period odlikuje delimična politička stabilnost u većini država Srednje Amerike. Prema navodima Povaskog (Ronald E. Powaski), političku stabilnost ugrožavala je nezakonita trgovina narkoticima. Takva situacija proizvela je nove talase imigracija iz El Salvadora, Gvatemale, Hondurasa i Nikaragve u SAD. Nezavisno od toga, trgovina narkoticima ostala je i dalje nerešen problem zbog neuspešne spoljne politike SAD-a prema ovim državama. Čak ni plan Kolumbija (*Plan Colombia*), koji je po tom pitanju usvojila vlada SAD-a, nije uspeo da se realizuje.³⁵

Iako u posthladnoratovskom periodu nisu postigle veću političku stabilnost, države Srednje Amerike uspele su da ostvare međusobnu spoljnotrgovinsku razmenu. Osim toga, one imaju pojedinačnu i/ili zajedničku spoljnotrgovinsku razmenu s drugim (pod)regionima Latinske Amerike i, šire, Novoga sveta. Statistički podaci Svetske trgovinske organizacije (*World Trade Organization – WTO*) iz 2019. godine pokazuju da je spoljnotrgovinski robni promet tih država iznosio 42,2 milijarde američkih dolara.³⁶ Zahvaljujući delimičnoj političkoj stabilnosti nakon Hladnog rata, države Srednje Amerike, osim Belizea i Paname, uspele su da održe Zajedničko tržište Srednje Amerike (*Central American Common Market – CACM*), kao što se vidi iz Izveštaja o svetskoj trgovini za 2019. godinu.³⁷ Integracija u zajedničko tržište

---

³³ Joseph Smith, *The United States and Latin America*, Routledge, New York, 2005, p. 154.

³⁴ Teresa A. Meade, *A History of Modern Latin America: 1800 to the Present*, Wiley-Blackwell, Chichester, 2010, p. 570.

³⁵ Ronald E. Powaski, *Ideals, Interests, and U.S. Foreign Policy from George H. W. Bush to Donald Trump*, op. cit., p. 141.

³⁶ *World Trade Statistical Review 2019*, World Trade Organization, Geneva, 2019, p. 144.

³⁷ *World Trade Report 2019: The future of services trade*, World Trade Organization, Geneva, 2019, p. 214.

potvrđuje nastojanje ovih država da ne budu ponovo politički nestabilne. Oslanjajući se na Sporazum o socijalnoj integraciji iz 1995. godine, države Srednje Amerike izrazile su nameru da prevaziđu političke nestabilnosti, obavezujući se da će nakon građanskih ratova raditi na pojedinačnom, kao i zajedničkom razvoju.³⁸

Države Srednje Amerike nisu potpuno prevazišle političke nestabilnosti zbog političkih kriza. Navešćemo primer Hondurasa čija je nestabilnost posledica političke krize nakon izbijanja globalne finansijske krize i početka Velike recesije. U Hondurasu je 2009. godine izveden državni udar (*coup d'État*) kada je svrgnut demokratski izabran predsednik Manuel Selaja (Manuel Zelaya).³⁹ Berkmanova (Heather Berkman) navodi da se Selaja zalagao za „politike koje su više usmerene na potrebe društva”, dok su se građani zalagali za čvršće politike protiv kriminala.⁴⁰ Primer Hondurasa jasno pokazuje da nije bilo doslednosti u sprovođenju vizije o sprečavanju nezakonite trgovine narkoticima, kao i volje da se putem jačanja demokratije radi na rešavanju političke krize. Nedemokratske mere, donete u vreme Selaje, i dalje su podsticale nezakonite aktivnosti trgovaca narkoticima.⁴¹

Politička stabilnost jedne države može da zavisi i od toga da li su i u kojoj meri susedne države stabilne. U Hondurasu se dogodilo nešto sasvim suprotno. Kako Kordero navodi, Honduras je postigao političku stabilnost nezavisno od susednih država, u periodu od 1981 – kada je za predsednika izabran Kordoba (Roberto Suazo Córdoba) do 2009. godine – kada je politička stabilnost narušena.⁴² Honduras, koji je imao prilično dug period političke stabilnosti, ne zauzima značajno mesto u geopolitici velikih sila. S druge strane, Nikaragva zauzima takvo mesto. Nije ni čudo što je Kina bila spremna da bude pokrovitelj radova na planiranom prokopavanju istorijski i strateški značajnog Nikaragvanskog kanala. Taj vodeni put bi povezao Karipsko more s Tihim okeanom.⁴³

Po čemu je Nikaragvanski kanal značajan osim što, kao jedan neostvaren plan, predstavlja važan projekat u povesti Nikaragve? Da je prokopan, njegov strateški značaj mogao bi da se uporedi sa značajem Panamskog kanala. Panamski kanal uživao je status posebne teritorije SAD – zbog Zone Panamskog kanala preko koga

³⁸ Benedicte Bull, “‘New Regionalism’ in Central America”, op. cit., p. 965.

³⁹ Jose Antonio Cordero, *Honduras: Recent Economic Performance*, Center for Economic and Policy Research, Washington, D.C., 2009, p. 1.

⁴⁰ Heather Berkman, “The Politicization of the Judicial System of Honduras and the Proliferation of *Las Maras*”, *Journal of International Policy Studies*, No. 1, 2005, p. 14.

⁴¹ “Corridor of Violence: The Guatemala-Honduras Border”, op. cit., p. 5.

⁴² Jose Antonio Cordero, *Honduras: Recent Economic Performance*, op. cit., p. 3.

⁴³ Jeremy Black, *Geopolitics and the Quest for Dominance*, op. cit., p. 87.

se, i nakon ustupanja Panami, odvija međunarodni pomorski saobraćaj. U 2019. godini, Panamski kanal je ostvario prihod od 2,59 milijardi američkih dolara.⁴⁴ Da li je uspostavljanje Zone Panamskog kanala, kao i njeno ukidanje značilo da će doći do političke stabilnosti Paname i ostalih država Srednje Amerike? Pre svega, SAD su početkom 20. stoleća potvrdile svoj višestruki uticaj i mesto u međunarodnim odnosima. Između ostalog, sprovele su u delo plan da se prokopa Panamski kanal – koristeći ekonomsku, političku i vojnu moć. Kao takve, SAD su podržale pobunu lokalnog stanovništva protiv kolumbijskih vlasti u borbi za nezavisnost Paname, kako bi stekle suverenitet nad Panamskim kanalom.⁴⁵

Slučaj Paname pokazuje da je njena politička stabilnost zavisila od rešavanja pitanja statusa Zone Panamskog kanala. Istrajnost Paname tokom Hladnog rata i nakon njega da dobije suverenitet nad Panamskim kanalom zavisila je od političke stabilnosti, posebno u spoljnoj politici. Na to ukazuju istraživanja Maurera (Noel Maurer) i Jua (Carlos Yu) koji ističu značaj 1977. godine, kada su „započeti javni pregovori po pitanju vraćanja kanala Panami”, koji je predstavljao „bedem američkog odbrambenog nacionalizma, a ne američke nacionalne odbrane”.⁴⁶ Politička stabilnost Paname mogla je biti ozbiljno dovedena u pitanje osamdesetih godina zbog diktature Noriege, čime bi bili poništeni naponi da se stekne suverenitet nad Panamskim kanalom. SAD, koje su imale uticaj u pojedinim državama Srednje Amerike, borile su se protiv opasnosti od izbijanja revolucija, kao i protiv diktatura. Zbog straha da će i u Panami doći do revolucije, sprovele su određene mere protiv diktatora Noriege, koji je, kako navodi Dankerlej (James Dunkerley), bio tajno povezan s revolucionarnim pokretom Sandinista i revolucijom u Nikaragvi.⁴⁷

Rešeno pitanje statusa Zone Panamskog kanala u korist Paname nije bio motiv da se uspostavi politička stabilnost i u drugim državama Srednje Amerike, bez obzira na uspeh u procesima integracija ovog (pod)regiona. Umesto da u dijalogu između vlasti i opozicije izgrade poverenje u korist političke stabilnosti, El Salvador, Gvatemala, Honduras i Nikaragva su i dalje sklone da zapadnu u političke krize zbog nedostatka dugoročne komunikacije u svetu javne politike. Istraživanja za potrebe Studija mira i sukoba (*Peace and Conflict Studies – PACS*) pokazuju da je komunikacija u svetu javne politike bitan činilac u rešavanju osetljivog pitanja

---

⁴⁴ *Annual Report 2019*, The Panama Canal Authority (Autoridad del Canal de Panamá), 2019, p. 16.

⁴⁵ Henry A. Kissinger, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994, p. 42.

⁴⁶ Noel Maurer and Carlos Yu, *The Big Ditch: How America took, built, ran, and ultimately gave away the Panama Canal*, Princeton University Press, Princeton, 2011, p. 213.

⁴⁷ James Dunkerley, *The Pacification of Central America*, op. cit., p. 28.

„zloupotrebe ljudskih prava često nastalih u kontekstu socijalnih sukoba i rata“.⁴⁸ Osim istraživanja Studija mira i sukoba, i istraživanja koja se odnose na proces postepene pacifikacije država Srednje Amerike na prelazu u posthladnoratovski period, bila su usmerena na pitanje ponovnog uspostavljanja komunikacije u svetu javnih politika usled kršenja ljudskih prava tokom građanskih ratova i revolucija. El Salvador, Gvatemala i Nikaragva – koje su bile pogođene građanskim ratovima, revolucijama i političkim krizama – radile su, doduše kratkoročno, na tom problemu. El Salvador je ovaj vid komunikacije iskoristio kao sredstvo za okončanje građanskog rata. Korišćenjem takve komunikacije došlo je do neophodnog konsenzusa i pomirenja suprotstavljenih i/ili zaraćenih strana.⁴⁹

Činjenica da su se SAD borile protiv diktatura i revolucija, kako bi države Srednje Amerike zadržale u orbiti kapitalizma i složenih međunarodnih odnosa, predstavlja izazov u pogledu razmatranja međunarodnih odnosa u kontekstu dominacije kapitalizma. Iako sprovedena pre globalne finansijske krize, pojedina istraživanja, kao na primer istraživanja Meiksins Vuda (Meiksins Wood), pokazala su da je kapitalizam (p)ostao nerazdvojni deo međunarodnih odnosa. Nastojanje SAD-a da (za)drže kapitalizam, kao dominantnu vrednost pomoću koje se definiše dinamika razvoja međunarodnih odnosa, zapaža se i u načinu na koji su SAD sprovodile Monroevu doktrinu (the Monroe Doctrine). Naime, zahvaljujući ovoj doktrini SAD su „proširile svoju 'sferu uticaja' u Zapadnoj hemisferi i šire, vojnim putem (...) kako bi dobile režime spremne da se pokore“ u cilju opstanka kapitalizma.⁵⁰

Koliko je dominacija kapitalizma pre globalne finansijske krize bila neosporna vidi se na osnovu potrebe da se promoviše i zadrži diskurs o slobodnoj trgovini, kao viziji na kojoj će počivati međunarodni odnosi u posthladnoratovskom periodu. Istrajna borba SAD u odbrani kapitalizma kao vrednosti dovela je do okolnosti na koje ukazuje Maki (Makki): dominacija SAD u ponovom stvaranju svetskog tržišta početkom Hladnog rata osigurala je zajednički mir kapitalističkim državama, koji im je osigurao dovoljno prostora da „usmere ogromne ekonomske i vojne resurse protiv komunističkih država i revolucionarnih pokreta (u nestabilnim državama) Trećeg sveta“.⁵¹ Budući da se države Srednje Amerike svrstavaju u države Trećeg

---

⁴⁸ Jessica Senehi, Stephen Ryan and Sean Byrne, “Introduction: Peacebuilding, Reconciliation, and Transformation”, in: Jessica Senehi, Stephen Ryan and Sean Byrne (eds), *Peace and Conflict Studies*, Vol. 17, No. 1, Nova Southeastern University, Fort Lauderdale, 2010, p. 22.

⁴⁹ James Dunkerley, *The Pacification of Central America*, op. cit., p. 76.

⁵⁰ Ellen Meiksins Wood, *Empire of Capital*, Verso, London and New York, 2005, pp. 127–128.

⁵¹ Fouad Makki, “The Empire of Capital and the Remaking of Centre-Periphery Relations”, *Third World Quarterly*, Vol 25, No. 1, 2004, p. 158.

sveta, postavlja se pitanje na kojim osnovama se temelji kapitalizam kao vizija koju su SAD (od)branile tokom Hladnog rata i težile da ga, uprkos povremenim ekonomskim i političkim krizama, (za)drže u posthladnoratovskom periodu.

Šumpeter (Joseph A. Schumpeter) konstatuje da kapitalizam teži da bude prilagodljiv da bi „dobio u stabilnosti”.⁵² To znači da kapitalizam, kao vizija koja se usavršava, neće biti napušten, već će, u vidu odgovora na ekonomske i političke krize, opstajati kao stabilizaciona sila i vrednost sa sposobnošću da se kao razvojni ciklus regeneriše. U tom smislu, Nort (Douglass C. North) ukazuje na razvoj kapitalizma u zapadnom delu Evrope, čije su ekonomske institucije i političke strukture stolicima radile na uobličavanju sistema vrednosti koje su vodile ka dominaciji ovog dela Evrope.⁵³ Osim što, zahvaljujući ekonomskim institucijama i političkim strukturama, poseduje sposobnost prilagođavanja ekonomskim i političkim krizama, kapitalizam stolicima teži da bude prisutna odrednica međuzavisnosti u međunarodnim odnosima. To se manifestuje u njegovoj sposobnosti da „pomogne nekim područjima i narodima da se integrišu u internacionalizovanu akumulaciju (kapitala)”.⁵⁴ Države Srednje Amerike, poput El Salvadora, Gvatemale i Nikaragve, pokušale su da umesto kapitalizma uvedu socijalizam, kao odrednicu međuzavisnosti u međunarodnim odnosima – pokretanjem revolucija i građanskih ratova. Međutim, nisu uspele da to ostvare zbog ekonomskog i političkog uticaja SAD.

Zahvaljujući sposobnosti da se prilagodi ekonomskim i političkim krizama, kapitalizam je, posredstvom ekonomskih institucija i političkih struktura, postao samoprepoznatljiva stabilizaciona sila. Ta odlika ga čini bitnom odrednicom međuzavisnosti u međunarodnim odnosima. Jedino ostaje diskutabilno da li će kapitalizam, zbog rastućeg ekonomskog i tehničko-tehnološkog uticaja Kine, dostići kritičan nivo razvoja koji bi vodio ka socijalizaciji odnosa zasnovanih na kapitalu. Pošto imaju veliki ekonomski i tehničko-tehnološki globalni uticaj, SAD smatraju da polažu isključivo pravo na određivanje daljeg pravca razvoja kapitalizma u posthladnoratovskom periodu. Međutim, rastući uticaj Kine dovodi u pitanje tu pretenziju. U poslednje dve decenije ostvaruje se preraspodela globalne moći, koja obuhvata i države Srednje Amerike. O ekonomskom i tehničko-tehnološkom uticaju Kine u državama Srednje Amerike možda se najbolje vidi u navodima Koh-Vezela

---

⁵² Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Taylor & Francis e-Library, 2003, p. 346.

⁵³ Douglass C. North, “Economic Performance Through Time”, *The American Economic Review*, Vol. 84, No. 3, 1994, p. 365.

⁵⁴ Sarah Bracking, *Money and Power: Great Predators in the Political Economy of Development*, Pluto Press, Norwich, 2009, p. 64.

(Koch-Wesel) koji ukazuje na značaj međunarodne trgovine i saradnje između Kine i država Latinske Amerike: u drugoj deceniji 21. stoleća visoka tehnologija je za Kinu bila ključan činilac – Kina je nadmašila ukupnu industrijsku aktivnost u međunarodnoj trgovini.⁵⁵ Polazeći od rastućeg uticaja, ali i velikog značaja Kine u oblasti međunarodne trgovine i visoke tehnologije, kao novog oblika tehničko-tehnološkog razvoja, može se pretpostaviti da će dalji razvoj kapitalizma zavisiti od kineskog uticaja.

Na moguće domete razvoja kapitalizma – zahvaljujući ekonomskom i tehničko-tehnološkom uticaju Kine, kao i njenom značaju u međunarodnoj trgovini – ukazuju opsežne studije Sukerfelda (Mario Zukerfeld) koje se odnose na digitalni kapitalizam, kao jedan od oblika kapitalizma. Sukerfeld ističe da je 21. stoleće obeleženo tolikim uticajem i značajem Kine da je on vidi kao predvodnicu primene robota u industriji.⁵⁶ To znači da je Kina deo savremenog razvoja kapitalizma zahvaljujući njenoj sposobnosti i spremnosti da prihvati visoku tehnologiju. Sve veće uključivanje Kine u razvoj kapitalizma pozitivno utiče na savremene međunarodne odnose. Uprkos krizi kapitalizma u međunarodnim odnosima, koja pogađa i države Srednje Amerike, Kina ima šansu da revitalizuje kapitalizam. Može se reći da su međunarodni odnosi od globalne finansijske krize naovamo obeleženi traženjem odgovora na pitanje kako ih definisati sa aspekta povremenih političkih kriza, posebno pošto bi međunarodna ekonomska saradnja mogla da bude ozbiljnije dovedena u pitanje.⁵⁷

Zaključak

Do pojave globalne pandemije 2020. godine, politička (ne)stabilnost država Srednje Amerike zavisila je kako od unutrašnjih, tako i od spoljašnjih činilaca koji su doprineli da (pod)region – posmatran u celini – ostvari zadovoljavajući nivo stabilnosti. Međutim, tokom Hladnog rata, kao i nakon njega, (pod)region Srednje Amerike bio je dovoljno politički stabilan da omogući odvijanje složenih procesa

---

⁵⁵ Jacob Koch-Weser, *Made in CHI-LAT: Keys to Renew the Convergence between Latin America and China*, op. cit., p. 243.

⁵⁶ Mariano Zukerfeld, *Knowledge in the Age of Digital Capitalism: An Introduction to Cognitive Materialism*, University of Westminster Press, London, 2017, p. 12.

⁵⁷ Miles Kahler, "Economic Crisis and Global Governance: The Stability of a Globalized World", in: Miles Kahler and David A. Lake (eds), *Politics in the New Hard Times: The Great Recession in Comparative Perspective*, Cornell University Press, New York, 2013, p. 37.

integracija. Zahvaljujući sposobnosti pojedinih država Srednje Amerike da prevaziđu ekonomske i političke krize, ovaj (pod)region bi, dugoročno posmatrano, mogao da se oslobodi dominantnog uticaja SAD.

Uključenost država Srednje Amerike u sferu odnosa zasnovanih na kapitalu, uz postojeću ekonomsku i političku neravnopravnost u određivanju dalje sudbine kapitalizma, dovela je do iznenađujućeg pokušaja pojedinih država da uvedu socijalizam tokom Hladnog rata. Građanski ratovi u El Salvadoru, Gvatemali i Nikaragvi svedoče o njihovom pokušaju da se oslobode kapitalizma, kao dominantnog uticaja SAD. Napor ovih država da potpuno izađu iz sfere odnosa utemeljenog na kapitalu završio se neuspehom jednim delom zbog nedostatka komunikacije u domenu javnih politika.

Delovanja paravojnih snaga u pojedinim državama Srednje Amerike pokazuju koliko ove države imaju slabe političke sisteme koji nisu u stanju da se značajnije suprotstave nezakonitoj trgovini narkoticima. Doduše, i u naizgled stabilnim političkim sistemima mogući su veliki poremećaji – ispoljeni u dubokim političkim krizama. U posthladnoratovskom periodu, kada preovlađuje globalni stav o potrebi za političkom stabilnošću svih država, države Srednje Amerike pate od nedostatka vizije kako postići veći stepen političke stabilnosti koja bi im omogućila da se definišu u odnosu na dalji razvoj kapitalizma.

Činjenica da su se tokom Hladnog rata SAD borile za opstanak kapitalizma kao vrednosti, posredstvom ekonomskih institucija i političkih struktura, dovodi do začuđujućeg paradoksa da će dalji razvoj kapitalizma možda sve više zavisiti od rastućeg uticaja Kine. Ovaj paradoks utemeljen je na istraživanjima Valerštajna (Immanuel Wallerstein) koji SAD vidi kao poslednji slučaj države koja, u ulozi hegemonu u međunarodnim odnosima, podržava kontinuirani razvoj kapitalizma. Pošto SAD gube ulogu hegemonu, otpočeo je period pregrupisanja država u nove saveze unutar međudržavnog sistema, sačinjenog isključivo od kapitalističkih država.⁵⁸

Dok se čitav svet u 2020. godini bori protiv globalne pandemije i traži rešenje kako da smanji broj obolelih, sve države, uključujući i države Srednje Amerike pitaju se kako će politički sistemi izgledati nakon pandemije. Takođe, postavlja se pitanje da li će kapitalizam i dalje o(p)stati pod uticajem SAD-a i ostalih kapitalističkih država ili će postepeno postajati deo složenog, višestrukog uticaja Kine. Konačno, postavlja se ključno pitanje za buduća istraživanja: da li postoje sličnosti i razlike u pogledu političke (ne)stabilnosti država Srednje Amerike i Srbije, i ako postoje, koje su?

---

⁵⁸ Immanuel Wallerstein, "The Three Instances of Hegemony in the Capitalist World-Economy", *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. XXIV, No. 1–2, 1983, p. 107.

Bibliografija

Monografije i članci

- Ajzenhamer, Vladimir, „Uloga međunarodnog autoriteta u Lejkovoj hijerarhizovanoj 'shemi' svetske politike”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXXI, br. 3, 2019, str. 311–334.
- Baker, Ryan T., “El Salvador, 1979–92: Revisiting Success”, in: Eli Berman and David A. Lake (eds), *Proxy Wars: Suppressing Violence through Local Agents*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2019, pp. 137–158.
- Berkman, Heather, “The Politicization of the Judicial System of Honduras and the Proliferation of *Las Maras*”, *Journal of International Policy Studies*, No. 1, 2005, pp. 5–15.
- Black, Jeremy, *Geopolitics and the Quest for Dominance*, Indiana University Press, Bloomington, 2016.
- Bracking, Sarah, *Money and Power: Great Predators in the Political Economy of Development*, Pluto Press, Norwich, 2009.
- Bull, Benedicte, “‘New Regionalism’ in Central America”, *Third World Quarterly*, Vol. 20, No. 5, 1999, pp. 957–970.
- Cordero, Jose Antonio, *Honduras: Recent Economic Performance*, Center for Economic and Policy Research, Washington, D.C., 2009.
- Dunkerley, James, *The Pacification of Central America*, Institute of Latin American Studies, University of London, London, 1993.
- Dahl, Robert A., *On Democracy*, Yale University Press, New Haven & London, 1998.
- Dahl, Robert A., *On Political Equality*, Yale University Press, New Haven & London, 2006.
- Dousari, Amin Sadeghi, Moghadam, Majid Taati, and Satarzadeh, Naghmeh, “COVID-19 (Coronavirus Disease 2019): A New Coronavirus Disease”, *Infection and Drug Resistance*, No. 13, 2020, pp. 2819–2828.
- Freston, Paul, “Latin America: The ‘Other Christendom’, Pluralism and Globalization”, in: Peter Beyer and Lori Beaman (eds), *Religion, Globalization and Culture*, Leiden and Boston, 2007, pp. 571–595.
- Izquierdo, Alejandro, Pessino, Carola, and Vuletin, Guillermo (eds), *Better spending for better lives: How Latin America and the Caribbean Can Do More with Less*, Inter-American Development Bank, Washington, D.C., 2018.

- Kahler, Miles, "Economic Crisis and Global Governance: The Stability of a Globalized World", in: Miles Kahler and David A. Lake (eds), *Politics in the New Hard Times: The Great Recession in Comparative Perspective*, Cornell University Press, New York, 2013, pp. 27–51.
- Kissinger, Henry A., *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994.
- Makki, Fouad, "The Empire of Capital and the Remaking of Centre-Periphery Relations", *Third World Quarterly*, Vol 25, No. 1, 2004, pp. 149–168.
- Maurer, Noel and Yu, Carlos, *The Big Ditch: How America took, built, ran, and ultimately gave away the Panama Canal*, Princeton University Press, Princeton, 2011.
- McGuinness, Aims, *Path of Empire: Panama and the California Gold Rush*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2008.
- McNair, Brian, *An Introduction to Political Communication*, Routledge, London, 1999.
- Meade, Teresa A., *A History of Modern Latin America: 1800 to the Present*, Wiley-Blackwell, Chichester, 2010.
- Meiksins Wood, Ellen, *Empire of Capital*, Verso, London and New York, 2005.
- North, Douglass C., "Economic Performance Through Time", *The American Economic Review*, Vol. 84, No. 3, 1994, pp. 359–368.
- Powaski, Ronald E., *Ideals, Interests, and U.S. Foreign Policy from George H. W. Bush to Donald Trump*, Palgrave Macmillan, Cham, 2019.
- Prescott, William H. *Peru*, Peter Fenelon Collier & Son, New York, 1900.
- Schumpeter, Joseph A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, Taylor & Francis e-Library, 2003.
- Senehi, Jessica. Ryan, Stephen and Byrne, Sean, "Introduction: Peacebuilding, Reconciliation, and Transformation", in: Jessica Senehi, Stephen Ryan and Sean Byrne (eds), *Peace and Conflict Studies*, Vol. 17, No. 1, Nova Southeastern University, Fort Lauderdale, 2010, pp. 1–42.
- Serbin, Andres, "The Caricom States and the Group of Three: A New Partnership between Latin America and the Non-Hispanic Caribbean?", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 33, No. 2, 1991, pp. 53–80.
- Smith, Joseph, *The United States and Latin America*, Routledge, New York, 2005.
- Walberg, Eric. *Postmodern imperialism: geopolitics and the great games*, Clarity Press, Atlanta, 2011.

Wallerstain, Immanuel, “The Three Instances of Hegemony in the Capitalist World-Economy”, *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. XXIV, No. 1–2, 1983, pp. 100–108.

Zukerfeld, Mariano, *Knowledge in the Age of Digital Capitalism: An Introduction to Cognitive Materialism*, University of Westminster Press, London, 2017.

Dokumenti

Annual Report 2019, The Panama Canal Authority (Autoridad del Canal de Panamá), 2019.

“Corridor of Violence: the Guatemala-Honduras Border”, *Latin America Report*, No. 52, International Crisis Group, Brussels, 2014.

“COVID-19 and Stranded Migrants”, International Organization for Migration (IOM), Issue Brief, 2020.

“El Salvador’s Politics of Perpetual Violence”, *Latin America Report*, No. 64, International Crisis Group, Brussels, 2017.

Fragile States Index Annual Report 2020, Fund for Peace, Washington, D. C., 2020.

Human Development Report 2019 (Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century), United Nations Development Programme (UNDP), New York, 2019.

Ioannides, Isabelle, *The Trade Pillar in the EU-Central America Association Agreement: European Implementation Assessment*, European Parliamentary Research Service (EPRS), Brussels, 2018.

Koch-Weser, Iacob, “Can show go on? China-LAC Relations in the Mining and Energy Sectors”, in: *Made in CHI-LAT: Keys to Renew the Convergence between Latin America and China*, Inter-American Development Bank (IADB) and Institute for the Integration of Latin America and the Caribbean (INTAL), *Integration & Trade*, No. 40, 2016.

“The Keys to Restarting Nicaragua’s Stalled Talks”, *Latin America Report*, No. 74, International Crisis Group, Brussels, 2019.

World Trade Report 2019: The future of services trade, World Trade Organization, Geneva, 2019.

World Trade Statistical Review 2019, World Trade Organization, Geneva, 2019.

Ivan DUJIĆ

THE POLITICAL (IN)STABILITY OF THE CENTRAL AMERICAN COUNTRIES

Abstract: The paper analyses a correlation between the political (in)stability of the Central American countries and the inequality of the countries in relation to the development of capitalism from the aspect of international politics and economics in the case of the Central American countries. Such a status of the Central American countries is opposed to the fact that they have achieved equality in public international law. The Introduction also indicates that political stability depends on functional public authorities, and the success in macroeconomic policy. The main part of the paper deals with the factors which led to political (in)stability during the Cold War and afterwards. The internal factors include lack of communication and trust between government and opposition, weak democracy, serious violations of civil and political rights, dangerous activities of paramilitary forces, economy depending on illicit drug dealers, the underdeveloped legal system as well as the lack of modern, equipped police. The above shortcomings refer especially to Guatemala, Honduras, and Nicaragua. This is verified by their ranking in the Human Development Index. On the other hand, countries like Belize, El Salvador, Costa Rica and Panama are among higher-ranked countries. The most important external factor is the US economic and political impact. In that sense, capitalism can be seen as a recognisable stabilising force due to its ability to adapt itself to occasional economic and political crises. However, China's growing economic, technical and technological influence on the world could determine a different course of capitalism's development, as opposed to the US efforts to maintain a leading position in defining the role of capitalism in international relations. The author concludes that these countries can get free from the US influence and become politically stable, provided that China determines the course of future capitalism's development.

Keywords: political (in)stability, Central America, the US, China, capitalism, the Cold War era, the post-Cold War era.

PRIKAZI KNJIGA

Ratovi Rusije u Putinovoj eri

Vladimir Trapara, *Ratovi Rusije 1999–2019*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, 290 str.

Knjigom dr Vladimira Trapara *Ratovi Rusije 1999–2019* pokriven je dvadesetogodišnji period u kome je Ruska Federacija vodila ratove u Čečeniji, Gruziji, Ukrajini i Siriji. Ratovi Rusije u Putinovoj eri, kako ih autor naziva, sistematično su predstavljani kroz deset poglavlja. Nakon uvodnih razmatranja kojima se aktuelizuje pitanje rata u nauci o međunarodnim odnosima, slede poglavlja posvećena teorijskom okviru u kome je utemeljeno istraživanje, a zatim i pojedinačne studije slučaja. Budući da u pozadini istraživanih ratova zapravo stoji posthladnoratovski politički sukob između Rusije i Sjedinjenih Američkih Država, analiza nije ostala lišena osvrtu na njihove kompleksne odnose. U zaključnim razmatranjima sumirani su rezultati istraživanja i njihove implikacije po savremenu spoljnu politiku Ruske Federacije.

Skiciranje osnovnih postavki koncepta nedvosmislene pobede Džona Dejvida Luisa i ideje velikosilstva (*greatpowerness, державность*), predmet je prva dva poglavlja koja predstavljaju teorijsko-analitički okvir istraživanja. Eklektičkog karaktera, koncept nedvosmislene pobede objedinjuje sve tri velike škole mišljenja u nauci o međunarodnim odnosima (realističku, liberalnu i konstruktivističku) te autor upravo u tim osnovama vidi analitičku moć koncepta. Da su ratovi zapravo sukobi različitih ideja i ciljeva i da „stabilan mir obezbeđuje nedvosmislenu pobedu one strane u sukobu koja se bori za moralno ispravniji cilj“, autor ilustruje primerima šest ratova kojima se Luis bavio u svom delu *Pobeda ili ništa*. Prepoznajući moralno upitan skup ideja aktera koji su ušli u rat sa Rusijom u periodu od 1999. do 2019. godine, Vladimir Trapara postavlja sebi zadatak da u sva četiri slučaja ispita u kojoj meri je Rusija ispunila četiri Luisova kriterijuma nedvosmislene pobede: ubeđenost u ispravnost svojih moralnih ideja, identifikaciju gravitacionog centra protivnika, postavljanje nedvosmislene pobede kao ratnog cilja i realizaciju pobede i transformaciju protivnikove moralne ideje.

Sa koncepta nedvosmislene pobede, istraživački fokus se pomera ka ideji velikosilstva Rusije, gde autor potkrepljuje ovaj stav argumentima zasnovanim na pregledu literature i istraživanjima kojima se tematizuje ova oblast. Velikosilstvo

Ruske Federacije, kao izvor ruske spoljnopolitičke moralne ideje, utemeljeno je najpre na njenoj asimetrično velikoj vojnoj moći u odnosu na druge vidove moći te ona, rečeno Luisovom terminologijom, predstavlja njen gravitacioni centar. Baveći se genezom velikosilstva Rusije i ubeđenošću njene elite i naroda u tu ideju, Trapara je naročitu pažnju posvetio opravdanosti posezanja za silom u cilju potvrđivanja statusa Rusije kao velike sile. Iako u ovom delu monografije autor uglavnom referiše na jednu dominantnu referencu kojom se aktuelizuje ideja ruskog velikosilstva – reč je o disertaciji Hane Smit (Hanna Smith) pod nazivom *Russian Greatpowerness: Foreign policy, the Two Chechen Wars and International Organisations* (2014) – ne nedostaje kritički osvrt potkrepljen značajnim istorijskim izvorima i statističkim podacima, što predstavlja vrlo važnu analitičku osnovu za deo koji će uslediti.

Rusija krajem 20. veka glavni je temat kojim autor započinje naredno poglavlje. Predstavljanjem ključnih karakteristika ruske države u ovom periodu i radikalnih reformi koje su obeležile njenu najpre unutrašnju, a potom i spoljnu politiku, autor skicira povratak Rusije na pijedestal velikih sila. Vladimir Trapara objašnjenje za napredak Rusije na četiri fronta –teritorijalni integritet, ekonomska situacija, politička stabilnost i međunarodni položaj – vidi u dolasku Vladimira Putina na vlast, čime zapravo započinju ruske pobjede u ratovima koje je vodila u predstojećem periodu (posmatrano u strogo vojnom smislu).

Analiza četiri rata koje je Rusija vodila u identifikovanom periodu služi upravo za razmatranje sukoba moralnih ideja – ruskog velikosilstva, s jedne, i ideja protivnika, sa druge strane. Stoga je prva studija slučaja posvećena desetogodišnjem ratu u Čečeniji (1999–2009). Sudar ruskog velikosilstva i čečenske moralne ideje slobode čini okosnicu njihovih cikličnih sukoba. Konstantna borba „vuka i medveda” obeležila je rusko-čečenske odnose krajem 20. i početkom 21. veka, noseći sa sobom najpre Prvi čečenski rat i sticanje čečenske faktičke nezavisnosti, a potom i rusku „protivterorističku operaciju” spram čečenskih militanata (Drugi čečenski rat), dosta agresivniju od prethodnog sukoba. Slamanje preostale čečenske gerile i reakcije na čečenske terorističke akcije postaću uobičajena praksa Putina nakon 2000. godine, da bi 2009. godine, za vreme predsednikovanja Medvedeva, Rusija povratila čečensku oblast pod okrilje sopstvenog teritorijalnog integriteta i time okončala Drugi čečenski rat. Poslednji podnaslov ove celine nudi odgovor na pitanje da li je Rusija nedvosmisleno pobedila u Čečeniji.

U petom poglavlju monografije, dr Trapara se bavi „Putinovom Rusijom”. Konkretnije, autor postavljanje Vladimira Putina za premijera Ruske Federacije vidi kao početak novog doba u savremenoj istoriji Rusije te posebnu pažnju posvećuje preporodu ruske države u prvim decenijama 21. veka. Smeštanjem (kontroverzno)

Putinovog lika i dela u istorijski kontekst koji mu je „išao na ruku“, Trapara ističe njegov značaj za revitalizaciju ruske privrede i, ponajviše, reafirmaciju Rusije kao velike sile na međunarodnom planu.

Naredno poglavlje, posvećeno dešavanjima 2008. godine u Gruziji, druga je studija slučaja u kojoj autor preispituje nedvosmislenu pobjedu Rusije. Rusko velikosilstvo i gruzijska moralna ideja nacionalne veličine čine skup ideja koje su sukobljene u konkretnom slučaju. Rusko-gruzijski odnosi naglo se pogoršavaju nakon 2000. godine usled antigruzijских mera koje je Rusija sprovodila i ruske podrške Južnoj Osetiji te je rat bio neminovna posledica koji čak ni „Revolucija ruža“ i kratko smirivanje tenzija na relaciji Moskva–Tbilisi nisu uspjeli da spreče. Sakašvilijevu naklonost Zapadu i nepremošćenu želju za povratkom otcepljenih gruzijskih republika autor vidi kao ključne pokretače niza recipročnih neprijateljskih mera između Rusije i Gruzije i, naposljetku, tzv. Petodnevni rat koji će 2008. godine uslediti na teritoriji Južne Osetije. Rat, koji je pored konvencionalnog dobio i epitet informacionog i sajber rata, okončan je vojnom pobjedom Ruske Federacije i tzv. strategijom zamrznutog sukoba kojom Rusija prema Luisovim kriterijumima ipak nije ostvarila nedvosmislenu pobjedu u tom trenutku. Ipak, uspevši da zadrži svoj uticaj na ovom postsovjetskom prostoru, autor zaključuje kako je Rusija vremenom uspela suštinski da postigne ciljeve koje bi ostvarila i da nije odustala od nedvosmislene pobjede kao ratnog cilja.

U istraživačkom fokusu sedmog poglavlja nalazi se Rusija u vreme „rokade“. Drugim rečima, ovde je akcenat na promeni šefa države i implikacijama koje je ta „rokada“ imala po Rusiju – umesto Medvedeva, na mesto predsednika (ponovo) dolazi Vladimir Putin. Kako to autor ističe, „rokada“ Putin-Medvedev-Putin biva praćena i „resetovanjem“ rusko-američkih odnosa i sveopštom odbranom statusa Rusije kao velike sile. Međutim, sa izbijanjem Arapskog proleća, period „resetovanja“ biva stavljen pod znak pitanja. Usled nesuglasica oko pristupa (tada) najaktuelnijem međunarodnom pitanju, narušava se saradnja (doduše kratkotrajna) između SAD i Rusije, a 2012. godine Putin ponovo dolazi na mesto predsednika ruske države, te se obnavlja asertivni spoljnopolitički kurs zemlje.

U narednom poglavlju monografije autor pažnju poklanja 2014. i 2015. godini u kontekstu rusko-ukrajinskog rata. Treća studija slučaja kojom se preispituje ruska nedvosmisljena pobjeda za osnovu ima sukob između ideja o ruskom velikosilstvu i monistički shvaćenom „ukrajinstvu“ (Trapara). Ono što autor jasno prepoznaje je status Ukrajine kao „granične zemlje“ – prostirući se između Istoka i Zapada, zemlja, osim što je okarakterisana unutrašnjim identitetskim sukobom među Ukrajinčima, predstavlja izvor viševjekovnog geopolitičkog nadmetanja između Rusije i zapadnih zemalja. Podela među monističkom (zapadnoukrajinskom) i pluralističkom vizijom ukrajinskog identiteta i ukrajinski nacionalizam, očekivano, postaju vidljiviji počev

od 19. veka i vremenom bivaju opipljiviji. Krim postaje najznačajnija tačka sporenja između Rusije i Ukrajine, a ruski uticaj na ukrajinskoj teritoriji koji joj je obezbedila većinska kontrola nad crnomorskom flotom sve više biva doveden u pitanje. Uzdrmani odnosi dodatno su bili poljuljani izbijanjem Narandžaste revolucije, okretanjem Ukrajine zapadnim partnerima i stalnim političkim krizama i energetsom zavisnošću ukrajinske države od ruske i nekolicinom gasnih poremećaja tokom zima 2006. i 2009. godine. Svi ovi događaji idu u prilog tezi dr Trapare da je bilo očekivano da će višegodišnje trzavice na relaciji Moskva-Kijev rezultirati kulminacijom sukoba u formi državnog udara u Kijevu početkom 2014. godine, a potom i vojne intervencije Rusije na Krimu i u Donbasu. Poslednje potpoglavlje ove celine nudi presek stanja ovog „sukoba promenljive temperature“ (Trapara), odnosno, analizu konflikta shodno gorepomenutim kriterijumima koncepta nedvosmislene pobeđe.

Okosnicu devetog poglavlja knjige *Ratovi Rusije 1999–2019*. čini ruska država na samom kraju druge decenije 21. veka. Suočena sa ekonomskim i političkim izazovima, Rusija nastavlja da vodi „novi hladni rat“ sa SAD, posebno sa dolaskom Donalda Trampa na mesto šefa države. Nepotpun učinak u pogledu potvrde velikosilstva Rusije u ukrajinskom slučaju rezultirao je započinjanjem novog rata u Siriji, što predstavlja središte narednog poglavlja knjige. Ovde dr Trapara analizira i poslednji slučaj oličen u ratu koji je Rusija povelu u Siriji tokom 2015. godine, pod formalnim izgovorom borbe protiv Islamske države (a zapravo sa ciljem podrške postojećem režimu). Nakon kratkog istorijskog osvrtu na rusko-sirijske odnose, autor pruža viđenje o logičnom potezu projektovanja ruske moći na oblast Bliskog istoka jednom kada je istu uspostavila u svom neposrednom okruženju. Ono što je na početku predstavljalo građanski rat, ubrzo će prerasti u globalni sukob na sirijskoj teritoriji uključivanjem SAD, Francuske, regionalnih bliskoistočnih zemalja i Rusije. Kompleksnost situacije i umešanost velikog broja aktera sa protivrečnim interesima rezultirali su jednim od najkrvavijih sukoba 21. veka. Stava da je zauzimanjem Istočnog Alepa Rusija sebi osigurala vojnu pobeđu u ratu u Siriji prepoznavši gravitacione centre protivnika i time im uskratila izgleda da vojnim putem kontrolišu Asadov režim, autor dalje preispituje šta takva pobeđa danas znači u jednom ratu bez kraja.

Zaključnim razmatranjima autor potcrtava glavne nalaze sprovedenog istraživanja i daje odgovore na prethodno postavljena istraživačka pitanja. Konciznim tabelarnim sumiranjem ispunjenosti Luisovih kriterijuma nedvosmislene pobeđe dr Trapara uklapa dobijene rezultate u teorijske postavke kojima se rukovodio tokom istraživanja. Na kraju, suprotstavljajući rusko velikosilstvo američkoj izuzetnosti, Trapara ističe status Rusije kao velike sile koja može parirati SAD.

Monografija dr Vladimira Trapare *Ratovi Rusije 1999–2019*. obiluje informativnim podacima i istorijskim izvorima, a gotovo poetski nazivi poglavlja i rukopis neopterećen stručnom terminologijom uspevaju da drže pažnju čitaocu. Nalazeći se na samoj granici dobijanja epiteta pristrasnog, autor ipak zadržava izvesnu dozu kriticizma i perspektive „drugog ugla”, što monografiji daje epitet objektivne. Dr Trapara nijednog trenutka ne odriče autokratski karakter ruske države niti unutrašnje neprilike koje je karakterišu, već istraživački značaj pridaje njenoj spoljnoj politici na uštrb unutrašnje, što je, uostalom, uslovljeno i definisanim predmetom istraživanja. Kao hroničar ruskih ratova u 21. veku, dr Vladimir Trapara je dao drugačiji pogled na legitimnost upotrebe sile od strane Rusije u analiziranim slučajevima i akademskoj javnosti, ali i drugim zainteresovanima, podario jedno zanimljivo i dragoceno štivo.

Nevena ŠEKARIĆ

Korektivna pravda pred Međunarodnim sudom pravde

Mihajlo Vučić, *Korektivna pravda pred međunarodnim sudom*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2019, 198 str.

U domaćoj pravnoj misli primetan je deficit stručnih radova koji obrađuju institut dosuđivanja naknade pred međunarodnim sudovima i tribunalima. Stoga, monografija *Korektivna pravda pred međunarodnim sudom*, dr Mihajla Vučića, naučnog saradnika Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda, posvećena analizi instituta naknade u praksi Međunarodnog suda pravde, predstavlja svojevrsno pravno osveženje i prirodni nastavak dosadašnjeg polja interesovanja autora. Upravo zbog činjenice da je prisutan manjak naučnih radova na ovu temu, autor nam na samom početku razjašnjava određene terminološke nedoumice, uvodeći nas u specifičnosti pravnog jezika pojma naknade. Tako autor ističe:

Pravda pred Sudom nikada nije retributivna, ona nema za cilj da kažnjava krivce i zadovoljava žrtve, već samo da ispravlja poremećaje u pravnim odnosima tako što pravnu situaciju vraća u stanje koje je postojalo pre nastanka poremećaja, bez ikakvih dodatnih tereta na račun država koje su odgovorne za poremećaje. Zato takvu vrstu pravde i nazivamo korektivnom (...) Ispravljanje stanja nastalog sporom možemo zato nazvati jednostavnim izrazom naknada (str. 12).

Dakle, autor koristi generički termin „naknada” za sve načine koji definišu obavezu države da ispravi poremećaj nastao u međunarodnim odnosima, jer smatra da je ovaj izraz najviše u duhu srpskog jezika i da može najbolje da u jednoj reči opiše funkciju korektivne pravde.

Monografija je podeljena na više celina, od kojih svaka razmatra određenu vrstu naknade. Iako se naknade prilikom dosuđivanja često međusobno prepliću, one u monografiji predstavljaju predmet posebne analize autora. Time se doprinosi konciznosti sveukupnog izlaganja, a posebno imajući u vidu da posebnim predstavljanjem zavređuju i samostalne zaključke. Počevši od pojma korektivne pravde, čiji je *raison d'être* rešavanje sporova između država, te ispravljanje poremećaja koji su nastali u međunarodnim odnosima, preko interakcije između stranaka i suda, koja se odvija po maksimi *non ultra petita*, pa sve do nadležnosti Međunarodnog suda pravde da uopšte dosuđuje naknadu i izdaje naređenja suverenim državama, autor na jedan sveobuhvatan način ispituje samu prirodu pojma naknade u međunarodnom pravu.

Paralelno sa analizom pojma naknade, autor kao teorijski okvir koristi Nacrt pravila o odgovornosti država Komisije za međunarodno pravo, ispitujući u kojoj

meri odluke Međunarodnog suda pravde prate teoretske postavke naknade Komisije. Autor zaključuje kako Međunarodni sud pravde generalno prihvata koncepciju korektivne pravde i vrste naknada koje definiše Komisija, no, kako ipak domet svake pojedinačne naknade prilagođava okolnostima konkretnog slučaja, što može u određenoj meri odstupati od postavljenog okvira od strane Komisije. Budući da odgovornost države za povredu primarne obaveze predstavlja svojevrsno pravno ogledalo sudskim odlukama kojima se dosuđuje naknada, klasifikacija odgovornosti države koja je prouzrokovala poremećaj u međunarodnim odnosima reflektuje se i na konkretne modalitete naknade. Stoga, pomenuta metodologija autora se pokazala kao uspešna i inovativna, posebno imajući u vidu da sam Sud u svojim presudama nedovoljno posvećuje pažnju razlozima na osnovu kojih se opredeljuje za dosuđivanje jedne ili druge vrste naknade. U tom svetlu, autor ističe da je proliferacija međunarodnog pravosuđa koja se dogodila u poslednjim decenijama otežala teorijsko uopštavanje zajedničkih načela, te da je razumljiva relativna neodređenost i isuviše opšti princip koji prema naknadi gaje Pravila o odgovornosti države za akte protivne međunarodnom pravu koja su nastala u okviru rada Komisije za međunarodno pravo. Dr Vučić smatra da opšta teorija naknade u međunarodnom pravu tek treba da se popuni sadržajem i da dobije svoj definitivan oblik.

Treba imati u vidu i činjenicu da je generalno ovlašćenje za dosuđivanje naknade predviđeno članom 36 stavom 2 Statuta Međunarodnog suda pravde, ali da u ovoj oblasti ne postoji obavezujući pravni izvor koji se mora slediti. Shodno tome, autor nam ukazuje na različite načine pomoću kojih je Sud, tokom svoje bogate prakse, tumačio i razvijao sopstveno ovlašćenje da dosuđuje naknadu kao svojstveno sudijskoj funkciji, a u svetlosti načela delotvornosti. Autor primećuje da presuda kojom se dosuđuje naknada ima funkciju otklanjanja posledica spora između stranaka, dakle funkciju korektivne pravde, te ističe pravne, ali i faktičke razlike između vrsti naknada koje Sud može dosuditi, kao i njihovih pratećih posledica po državu koja je prouzrokovala poremećaj u međunarodnim odnosima. Počev od deklarativne presude, kao preventivnog pravnog sredstva korektivne pravde, preko izvršenja primarne pravne obaveze, obaveze prestanka i jemstva neponavljanja, sve do uspostavljanja ranijeg stanja, kompenzacije i satisfakcije – autor vešto, autentičnom pravnom terminologijom i inovativnim pristupom, povlači teorijsku i praktičnu distinkciju između različitih vrsta naknade koje mogu biti dosuđene. Takođe, autor istovremeno kritički ispituje domet svake ponaosob, kao i njihov međusobni odnos.

Sveobuhvatna analiza pojma naknade pred Međunarodnim sudom pravde, kao i različiti modaliteti njenog dosuđivanja, a u zavisnosti od konkretnog slučaja, uživaju značaj za koji slobodno možemo reći da prevazilazi okvire doktrinarnog

proučavanja. Takav značaj se ogleda u mogućnosti da države, svesne mogućeg ishoda u postupku, u praksi bolje formulišu svoje zahteve tokom parničenja, te da promišljenije vode sopstvenu spoljnu politiku. Imajući u vidu da Sud zauzima centralni položaj u međunarodnom pravosuđu, autor ističe kako sudski komentari posredno vrše uticaj na stvaranje i primenu opštih pravila međunarodnog prava u ovom polju, te kako se dinamika mehanizama korektivne pravde neretko menja, oblikuje i evoluira pod uticajem komentara Suda.

U monografiji *Korektivna pravda pred međunarodnim sudom* demonstriran je ne samo visok nivo poznavanja i analize važnih sudskih presuda, već je čitaocima pružen i detaljan pregled relevantne pravne literature. Sve navedeno doprinosi nespornom originalnom naučnom kvalitetu predmetne monografije, posebno imajući u vidu da je često teško, kako u teoriji tako i u praksi, razlučiti gde počinje jedna, a gde se završava druga vrsta naknade. Navedenoj teškoći doprinosi nijansirana uzdržanost koja često provejava u pojedinim sudskim presudama. U tom svetlu, autor primećuje da se Međunarodni sud pravde prema svojoj mogućnosti da dosuđuje naknade prinudnog karaktera često odnosi sa izvesnom dozom opreznosti i suzdržanosti, nalazeći opravdanje u sopstvenoj specifičnoj poziciji u sistemu Ujedinjenih nacija, odnosno težnjom za stvaranjem mirnog i bezbednog međunarodnog poretka. Istovremeno, slobodu u izboru naknade donekle ograničava i činjenica da je reč o svetskom sudu koji rešava sporove između suverenih država, za koje prinudne mere u izvršenju naknade nisu pogodne.

Konačno, monografija dr Mihajla Vučića *Korektivna pravda pred međunarodnim sudom* predstavlja odličan spoj domaće pravne teorije i praktičnog priručnika za planiranje strategije parničenja pred Sudom. Ona predstavlja svojevrsni pravni mozaik, sačinjen od instituta naknade, sa jedne strane, i prateće odgovornosti država u međunarodnom pravu, sa druge. Monografija je svakako dobar polazni temelj autorove ambiciozne zamisli da u budućnosti izvede komparativnu analizu pojma naknade pred svim, različitim, međunarodnim sudskim mehanizmima za rešavanje sporova. Nadamo se da će takva sveobuhvatna analiza, zajedno sa ovom monografijom, predstavljati jednu koherentnu, kapitalnu celinu pojma naknade u međunarodnom pravu.

Vanja PAVIĆEVIĆ

Evolucija diplomatskog imuniteta

Diplomatic Immunity – Evolution and Recent Country Developments, Marko Novaković (ed.), Palgrave Macmillan, Singapore, 2020, 146 pp.

Jedna od najvažnijih tekovina međunarodnog prava jeste stalna diplomatija, odnosno postavljanje diplomatskih predstavnika jedne države na stalno obavljanje funkcije u drugoj državi. Diplomatski predstavnici imaju ozbiljan zadatak i odgovornost u predstavljanju matične države i ono nije moguće ostvariti bez instituta diplomatskog imuniteta. Iako je prihvaćen kao deo običajnog prava, i dalje postoje aspekti diplomatskog imuniteta o kojima debatuju istraživači koji se bave međunarodnim javnim pravom i savremenom diplomatskom praksom. To je ono što i izdvaja zbornik *Diplomatic Immunity – Evolution and Recent Country Developments*, koji je uredio dr Marko Novaković, naučni saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu. Zbornik nije samo spoj različitih članaka o diplomatskom imunitetu koji su već više puta diskutovani i donekle rešeni u teoriji međunarodnog prava, već nam autori sa različitih strana sveta u sedam poglavlja daju teorijske i praktične odgovore na pitanja koja do sada nisu bila diskutovana.

Prvo poglavlje bi se moglo preporučiti onima koji se prvi put susreću sa institutom diplomatskog imuniteta, ali i onima koji ne znaju mnogo o njegovom nastanku. Linda S. Frej i Marša L. Frej (Linda S. Frey and Marsha L. Frey) čitaocima pružaju kratak ali zanimljiv put kroz istorijski razvoj. Počev od plemenskih i primitivnih društava, pa preko antičkog sveta, Srednjeg veka, Renesanse, ranog modernog i modernog doba, autori daju jasan pregled nastanka i razvoja diplomatskog imuniteta. Prelaskom na sledeće poglavlje počinje analiza konkretnih teorijskih pitanja. Autor drugog rada i ujedno urednik zbornika, dr Marko Novaković, nastojao je da osvetli proširenje diplomatskog imuniteta na imunitet koji uživa generalni sekretar Ujedinjenih nacija, ali i osoblje Ujedinjenih nacija. Uloga generalnog sekretara je ključna za osoblje Ujedinjenih nacija u smislu da on poseduje i pravo i dužnost da odbaci imunitet svakom članu osoblja u slučaju da je to pravedno, a snosi i odgovornost da omogući gonjenje tih lica. Rad sadrži i analizu slučaja *Dato' Parain Cuinaraswamy* pred Međunarodnim sudom pravde, koji upravo ukazuje kako sud tumači imunitet osoblja Ujedinjenih nacija. Novaković zaključuje da ne bi trebalo lišiti osoblje imuniteta, već da bi generalni sekretar trebalo da preuzme veću odgovornost. Da bi zloupotreba imuniteta mogla da dovede u rizik integritet diplomatskih predstavnika, a samim tim i da naruši odnos između država, ideja je vodilja trećeg poglavlja. Ovaj rad, čiji je autor Kenet K. Mvenda (Kenneth K. Mwenda), ispituje način na koji politička dešavanja utiču na

pravo na primeru država južnoafričkog regiona i njihovog položaja pred Međunarodnim krivičnim sudom. Imunitet šefa države razrađen je na slučaju predsednika Sudana Al-Bašira, odnosno situacija u Darfuru bila je prva koja je dovela do toga da Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija uputi neki slučaj Međunarodnom krivičnom sudu. Univerzalna nadležnost je još jedan značajan institut međunarodnog prava koji prožima ovo poglavlje i to kroz pitanje da li je Južna Afrika trebalo da uhapsi predsednika Al-Bašira i preda ga Međunarodnom krivičnom sudu. Mvenda kritikuje odnos zapadnih zemalja i nerazvijenih zemalja i Međunarodnog krivičnog suda, u smislu da nije dolazilo do gonjenja šefova država razvijenih država pred ovim telom, za razliku od afričkih zemalja.

Sveobuhvatno pristupanje bilo kom problemu podrazumeva analizu i sa teorijskog i sa praktičnog stanovišta. Tako je učinjeno i u ovom zborniku. Nakon nekoliko radova koji pristupaju diplomatskom imunitetu sa teorijskog aspekta, naredni radovi posvećeni su praksi u konkretnim državama. Tako je, na primer, sudska praksa u Ujedinjenom Kraljevstvu na primeru članova stalnih i specijalnih misija i specifičnog načina davanja pristanka za njihov prijem fokus idućeg poglavlja autorke Veriti Robson (Verity Robson). U petom poglavlju autori Filip Janig (Philipp Janig) i August Rajniš (August Reinisch) su približili čitaocima diplomatski imunitet u praksi austrijskih sudova. Značaj je veći tim pre što se u Beču nalazi sedište ne samo brojnih ambasada i konzulata, već i međunarodnih organizacija.

Završna poglavlja zbornika posvećena su Indiji. U literaturi su retki radovi koji imaju za predmet diplomatski imunitet u ovoj zemlji, a ovaj zbornik nam nudi dva različita aspekta. Prvi rad, autora Aruna Krišnana (Arun Krishnan K) i Nitina Ramakrišnana (Nithin Ramakrishnan), živopisno prikazuje istorijski razvoj imuniteta u diplomatskom pravu Indije, a onda obrađuju važan Memorandum koji je Vlada Indije podnela Azijsko-afričkom pravnom savetodavnom komitetu. Autori ukazuju na skorašnje promene paradigme u post-UN svetu, naročito imajući u vidu politiku nesvrstanih koja je dugo postojala u Indiji, ali za koju autori smatraju da nije konzistentna. Poslednje poglavlje ovog zbornika tumači slučaj kada su dva ribara bila ubijena u moru od strane čuvara na italijanskom tankeru i način na koji je primenjen imunitet pred sudovima u Indiji. Autorka ovog rada, Aiša Ahmed Šarfi (Aisha Ahmed Sharfi), zaključuje da je diplomatski imunitet „nužno zlo” savremenog međunarodnog prava i to bi ujedno mogao predstavljati zaključak celokupnog zbornika. Sa jedne strane, države na bazi reciprociteta štite diplomatske i konzularne predstavnike drugih država koji se nalaze na njenoj teritoriji. Sa druge strane, sredstva poput proglašavanje osobe za *persona non grata*, odbacivanje imuniteta ili ograničavanje trajanja misije pokazala su se kao nedovoljno uspešna, te bi trebalo da dođe do ponovnog razmatranja sistema koji je kodifikovan Bečkom konvencijom o diplomatskim odnosima.

Tematski zbornik *Diplomatic Immunity – Evolution and Recent Country Developments* možda nije idealno štivo za one koji žele da u jednom delu saznaju sve o diplomatskom imunitetu. Pre bi se mogao okarakterisati kao pogodan za one koji žele da prošire znanja iz ove oblasti ili da započnu sa istraživanjem. Ono što ga izdvaja od drugih dela jeste teorijski pristup pojedinim intrigantnim pitanjima koja do sada nisu često postavljana, ali i stanju diplomatske prakse pojedinih zemalja. Zbir istorijskog, komparativnog, teoretskog pristupa, kao i sudske prakse pruža čitaocima jasniju sliku o diplomatskom imunitetu. Zbornik podjednako koristi laicima i iskusnim pravnicima. Onima koji ne znaju mnogo o diplomatskom imunitetu daće dovoljno informacija i podstreka za dalje istraživanje, a onima koji su već upućeni u temu će zasigurno pružiti nove podatke i zanimljivosti.

Jovana BLEŠIĆ

Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu ljudskih prava

Bojana Čučković, *Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu ljudskih prava*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd, 2018, 423 str.

Adekvatna životna sredina je vrlo značajna za svakodnevni život čoveka. Ekološko pravo kao oblast koja je doprinela unošenju ekoloških elemenata u zaštitu ljudskih prava, počela je da se razvija relativno kasno i još uvek nije dobila definitivne granice. Pitanje zaštite životne sredine i mesto zaštite čovekove sredine u okviru zaštite ljudskih prava do sada u našoj stručnoj literaturi je nedovoljno obrađivano, iz tog razloga se prof. dr Bojana Čučković u svojoj monografiji *Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu ljudskih prava*, u izdanju Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, na sveobuhvatan način pozabavila ovim pitanjem.

Monografija ima deset poglavlja i zaključak. U prvom poglavlju autorka se bavi pitanjem odnosa ljudskih prava i životne sredine tako što prvo ovaj odnos se sagledava kroz odnos čoveka i prirode, a potom analizira uticaj promena u čovekovom okruženju na uživanje ljudskih prava. Autorka zatim analizira pojam održivog razvoja kao ključnu sponu između ljudskih prava i adekvatne životne sredine i sagledava kroz pozitivne i negativne implikacije na teorijskom nivou odnosa između ljudskih prava i ekološkog prava. Na kraju prvog poglavlja, autorka analizira na koji način se kroz praksu regionalnih sudova za ljudska prava i drugih ugovornih tela vrši povezivanje ljudskih prava i prava na zdravu životnu sredinu.

U drugom poglavlju autorka se bavi univerzalnim instrumentima značajnim za očuvanje sredine i obrazlaže tezu da su instrumenti za zaštitu ljudskih prava regionalnog karaktera daleko efikasniji i značajniji od univerzalnih akata. Svi univerzalni dokumenti analizirani u ovom poglavlju samo na indirektan način regulišu pitanje zaštite životne sredine. Naredno poglavlje autorka je posvetila pitanju na koji način univerzalne međunarodne organizacije kroz svoj rad i praksu doprinose zaštiti životne sredine. Naročita pažnja posvećena je doprinosu Ujedinjenih nacija i njenih organa, a sagledan je i uticaj ugovornih tela koji prate primenu međunarodnih konvencija, poput Komiteta za ljudska prava i Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava na zaštitu životne sredine.

Četvrto poglavlje ispituje sposobnost regionalnih režima da adekvatno odgovore na izazove očuvanja životne sredine. Prvo se u ovom poglavlju detaljno analizira kako je u regionalnim aktima – poput Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Američke konvencije o ljudskim pravima, Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda – regulisan odnos između ljudskih prava i životne

sredine. U ovom delu monografije opisuju se nadležnost i uslovi koji su neophodni da bi se moglo pristupiti regionalnim sudovima za zaštitu ljudskih prava. Takođe autorka ukazuje na činjenicu da je potrebno da zagađenje životne sredine bude ozbiljno, takvo da utiče na dobrobit pojedinca koji se žali regionalnim sudovima, kako bi se pred njima odlučivalo o povredi ljudskih prava sa ekološkom dimenzijom.

Peto poglavlje posvećeno je zaštiti životne sredine u okviru Saveta Evrope, a prof. dr Bojana Čučković naročito obraća pažnju na delatnost Evropskog suda za ljudska prava kao najznačajnijeg organa ove organizacije. Prema oceni autorke, Evropski sud za ljudska prava je zahvaljujući svom evolutivnom tumačenju počeo na indirektnan način da štiti pravo na zdravu životnu sredinu, pošto ovo pravo nije zagantovano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Autorka zapaža i da su u praksi Evropskog suda za ljudska prava daleko razvijenija procesna ekološka prava u odnosu na materijalna ekološka prava. U ovom poglavlju kroz analizu najznačajnijih slučajeva koji su se pojavili pred Evropskim sudom za ljudska prava mogu se uočiti materijalne ekološke obaveze države koje obuhvataju zaštitu životne sredine i obavezu preduzimanja preventivnih mera zaštite. Obrazlažući procesna ekološka prava autorka naglašava da su to u stvari ista procesna prava koja se primenjuju i u slučajevima koji nemaju ekološku dimenziju. U nastavku ovog možda i ključnog poglavlja, profesorka Čučković sagledava standarde zaštite u praksi Evropskog suda za ljudska prava u vezi sa specifičnim oblicima zagađenja poput buke, industrijskog zagađenja, upravljanja otpadom, zagađenje prouzrokovano nuklearnim aktivnostima i zagađenje nastalo prirodnim događajima. Kada je reč o vrlo kontroverznoj i veoma osporavanoj doktrini polja slobodne procene u ekološkom kontekstu, autorka zauzima stav da je Sud za ljudska prava u Strazburu kroz jurisprudenciju u slučajevima sa ekološkom dimenzijom, kao i slučajevima koji nemaju ovu dimenziju, lutao primenjujući ovu doktrinu, nekad dozvoljavajući usko, a nekad široko polje slobodne procene. Na kraju petog poglavlja, autorka poklanja pažnju uslovima koje pojedinac mora da ispuni da bi stekao status žrtve u postupcima kršenja ljudskih prava sa ekološkom dimenzijom i u kojoj meri zaštita životne sredine može predstavljati opravdanje za ograničenje uživanja prava zagantovanih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Profesorka Čučković zaključuje na osnovu dosadašnjih primera u praksi Evropskog suda za ljudska prava da prilikom odlučivanja o opravdanosti ograničenja interesi pojedinca na zdravu životnu sredinu uglavnom odnose prevagu nad ekonomskim interesima države.

Ekološki standardi uspostavljeni u praksi Međuameričkog suda za ljudska prava predmet su šestog poglavlja. Autorka naglašava da je većina slučajeva sa ekološkom dimenzijom razmatranih pred ovim sudom pokrenuta u ime zaštite prava domorodačkih naroda. U ovom delu monografije naročito se obraća pažnja na domašaj člana 11 Protokola iz San Salvadora koji predviđa pravo na zdravu životnu

sredinu. U ovom delu se, između ostalog, razmatra i važno pitanje zaštite životne sredine kroz zaštitu kolektivnih imovinskih prava domorodačkih naroda pred Međameričkim sudom. U narednom poglavlju, profesorka Čučković sagledava na koji način je zaštićena životna sredina u Afričkoj povelji o pravima čoveka i naroda i potom analizira slučajeve *Ogoni* i *Endorois* – dva najznačajnija slučaja zaštite domorodačkih prava na zdravu životnu sredinu i njihovu kolektivnu imovinu u afričkom sistemu zaštite ljudskih prava.

U osmom poglavlju, autorka ispituje u kojoj meri je razvijena međuinstitucionalna saradnja između regionalnih sistema zaštite ljudskih prava po pitanju zaštite čovekove sredine, te utvrđuje da je saradnja nedovoljna, da postoje značajna odstupanja u praksi sudova, te da uniformnost prakse za sada predstavlja nedostižan ideal. Osnovni problem ogleda se u činjenici da regionalni mehanizmi zaštite selektivno primenjuju standarde do kojih su došli drugi mehanizmi, te pozivanje na praksu koja je uspostavljena u nekom od regionalnih mehanizama zaštite više predstavlja izuzetak, nego pravilo. Na kraju poglavlja predlažu se preporuke i ukazuje se koji bi to bili poželjni pravci u međuinstitucionalnom dijalogu kako bi se omogućila delotvorna zaštita ljudskog prava na zdravu životnu sredinu.

Tema devetog poglavlja je zaštita životne sredine kroz konkretna ljudska prava i ovde profesorka Čučković analizira široko tumačenje prava na život, koje po tumačenju Komiteta za ljudska prava obuhvata pravo na dostojanstven ili pristojan život. Pored uslova za primenu prava privatnosti kada je reč o zagađenju životne sredine, autorka ukazuje na ekološki štetne aktivnosti koje je u svojoj dosadašnjoj praksi Evropski sud za ljudska prava smatrao mešanjem u prava privatnosti, kao i na slučajeve kada se to mešanje zbog zagađenja smatra opravdanim. Sadržina prava na životnu sredinu nije u potpunosti uokvirena i zavisiće od formulacije u konkretnom slučaju. Na kraju ovog dela autorka ispituje procesna ekološka prava bitna za zaštitu životne sredine, kao što su pravo na ekološku informaciju i značaj učešća javnosti u donošenju ekoloških odluka.

Poslednje poglavlje je posvećeno izazovima koji proizlaze iz ekoloških problema. Kao osnovni problemi izdvajaju se migracije prouzrokovane ekološkim katastrofama i sve veće zagađenje koje menja životnu sredinu koja postaje nenaseljiva, te se razmatra uticaj koji klimatske promene imaju na pravo na vodu, pravo na odgovarajuću hranu, pravo na najviši dostižni nivo zdravlja. Veza između klimatskih promena i ljudskih prava ogleda se ne samo na normativnom, nego i na planu postizanja konkretnih rešenja, uz zapažanje autorke da je institucionalna zaštita ljudskih prava od klimatskih promena trenutno vrlo ograničena zbog brojnih prepreka. Profesorka Čučković kao poseban problem ističe i činjenicu da zagađenje životne sredine utiče na biološku raznovrsnost, što umanjuje mogućnost ljudskih bića da u potpunosti uživaju u svojim pravima. Pored toga, naglašavaju se prava

čije se vršenje usko povezuje sa biološkom raznovrsnošću prema stavovima izvestioca za pitanje ljudskih prava i životne sredine u okviru Saveta za ljudska prava i postavlja se pitanje korisnosti razmatranja izvestioca naročito za praksu Evropskog suda za ljudska prava.

Na kraju možemo zaključiti da se značaj monografije *Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu ljudskih prava* ogleda u sveobuhvatnoj analizi ove naučne problematike imajući u vidu da će ovo pitanje u budućnosti biti sve aktuelnije. Monografija obiluje vrlo značajnim teorijskim analizama, a naročito je važno to što autorka mnogo pažnje posvećuje praksi koja je nastala pred regionalnim sudovima za zaštitu ljudskih prava prilikom razmatranja slučajeva kršenja prava sa ekološkom dimenzijom. Doprinos ove studije vidljiv je i u ukazivanju na izazove koji se već pojavljuju, a na koje će međunarodno pravo ljudskih prava morati adekvatno i efikasno odgovoriti kada su u pitanju ekološki problemi.

Ljubomir TINTOR

UPUTSTVO ZA AUTORE

Međunarodni problemi objavljuju sledeće kategorije radova:

Originalni naučni rad predstavlja rezultate naučnog istraživanja sa jasnim doprinosom u vidu širenja i/ili produbljanja postojećeg naučnog saznanja o predmetu istraživanja. On mora da bude strukturisan tako da jasno sadrži sledeće elemente:

- opšti kontekst i obrazložen cilj istraživanja;
- teorijski okvir (pregled literature) jasno određen u uvodnom delu članka;
- postavljene hipoteze ili istraživačko pitanje;
- primenjen naučni metod; predstavljanje dobijenih rezultata i njihovo tumačenje;
- zaključak sa odgovorom na postavljene hipoteze ili istraživačko pitanje.

Pregledni rad pruža sveobuhvatan sažetak dosadašnjih naučnih istraživanja na određenu temu i/ili sistematičan uvid u trenutno stanje naučne discipline, tako što ukazuje na otvorena istraživačka pitanja, disciplinarna (ne)slaganja i postojeće kontroverze. Pregledni rad utvrđuje praznine u naučnom znanju u posmatranoj oblasti ili problematici, odnosno koja istraživačka pitanja još uvek nemaju odgovore i pruža naznake mogućih pravaca daljeg razvoja obrađene tematike ili naučne discipline.

Prikaz knjige je sistematičan opis i/ili kritička analiza kvaliteta i značaja monografije, zbornika radova ili udžbenika. Prikaz knjige treba da pruži osnovnu biografsku belešku o autoru, sintetizovanu deskripciju teme ili problema koji obrađuje data naučna publikacija, sažetak iznete naučne argumentacije, uočen doprinos naučnoj disciplini i slabosti, te zaključak koji sažima mišljenje autora prikaza o analiziranoj publikaciji.

Autori su dužni da se u pripremi rukopisa pridržavaju sledećih uputstava:

FORMAT

Sve kategorije članaka treba predati u *Word*-u i sačuvati u *.doc* ili *.docx* formatu.

Koristite latinično pismo, font *Times New Roman* veličine 12, prored *Single*, a pasuse odvajajte jednim redom.

Paginacija treba da bude smeštena u donjem desnom uglu i da počinje na prvoj stranici članka.

OBIM

Rukopisi na srpskom ili engleskom jeziku treba da budu obima 6000–8000 reči (uzeto bez apstrakata i spiska referenci).

Obim prikaza knjiga može da bude do 1500 reči.

NASLOV

Naslov napišite velikim podebljanim slovima veličine 14.

Naslov treba da bude koncizan i da što vernije opiše sadržaj članka, odnosno da odrazi osnovnu ideju predstavljenog istraživanja i naznači važnost dobijenih rezultata.

IME I AFILIJACIJA

Ispod naslova napišite ime i prezime sa pratećom fusnotom u kojoj navodite pun naziv institucije u kojoj ste zaposleni, njeno sedište i svoju elektronsku adresu. Pod afilijacijom podrazumevamo instituciju u kojoj je sprovedeno istraživanje čije rezultate predstavljate u članku.

U fusnoti navodite naziv projekta u okviru kojeg je sačinjeno istraživanje i izvor finansiranja ili drugu vrstu dobijene podrške. Ovde takođe možete da ukažete čitaocima ukoliko pogledi izneti u članku odražavaju vaš lični stav, a ne stav institucije u kojoj ste zaposleni.

APSTRAKTI I KLJUČNE REČI

Ispod vašeg imena i prezimena stavljate apstrakt na srpskom jeziku obima 150–200 reči. Isti apstrakt preveden na engleski stavljate na samom kraju članka.

Kod originalnih naučnih članaka, apstrakt mora da prikaže predmet i cilj istraživanja, teorijski okvir, osnovne hipoteze ili istraživačko pitanje, korišćen metod, jasan opis najvažnijih rezultata istraživanja, te krajnji zaključak u jednoj rečenici.

Kod preglednih članaka, apstrakt mora da sadrži glavni cilj pregleda dosadašnjih naučnih istraživanja na određenu temu i/ili sistematičnog uvida u trenutno stanje naučne discipline, obrazloženje načinjenog izbora, osnovne rezultate pregleda i izvedeni zaključak, u kojem treba opisati implikacije za dalja istraživanja, primenu ili praksu.

Ispod apstrakta prilažete do 10 ključnih reči na srpskom jeziku koje najbolje opisuju sadržaj članka. Podsećamo da je dobar izbor ključnih reči preduslov za ispravno indeksiranje članka u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka. Ključne reči ne smeju da ponavljaju reči sadržane u naslovu članka. Ključne reči dajete i na engleskom jeziku i prilažete ih uz apstrakt na engleskom jeziku.

OSNOVNI TEKST

Poravnajte osnovni tekst u skladu sa opcijom *justify*.

Podnaslovi se pišu podebljanim slovima, dok se pod-podnaslovi pišu u *italic*-u; u oba slučaja veličina slova je 12.

Koristite samo tri nivoa podnaslova (svi treba da budu centrirani):

Prvi nivo: **Podnaslov**

Drugi nivo: ***Podnaslov***

Treći nivo: *Podnaslov*

Nemojte numerisati podnaslove.

U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, a prilikom prvog pominjanja u tekstu navesti u zagradi kako ona glase u originalu. Imena i prezimena koja potiču iz naroda koji ne koriste latinično pismo treba navesti u latinizovanoj transkripciji (npr. kineska, japanska ili arapska imena i prezimena). Isto važi za nazive različitih vrsta organizacija.

Latinske, starogrčke i druge strane reči i izraze navodite u kurzivu (*italic*), npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire* itd.

Ukoliko želite da koristite skraćenicu, onda kod prvog pominjanja punog termina (bilo u apstraktu, bilo u samom tekstu) navedite željenu skraćenicu u zagradi i potom je koristite dosledno u ostatku teksta. Koristite skraćenicu koje su opšteprihvaćene u domaćoj naučnoj i stručnoj literaturi.

Koristite samo sledeći oblik navodnika „ ”, a kada se unutar ovih znakova navoda nalaze i dodatni navodnici onda koristite ’ ’.

Rukopis mora da bude tehnički uredan, a jezički stil mora da bude jasan, čitljiv i usklađen sa pravopisom i gramatikom srpskog ili engleskog jezika. Rukopisi koji ne ispunjavaju ove zahteve neće biti uzeti u postupak recenzije.

NAVOĐENJE IZVORA

Međunarodni problemi koriste navođenje referenci shodno formatu „autor-datum” zasnovanom na Čikaškom stilu – *The Chicago Manual of Style* (16th ed.), delimično dopunjenom shodno potrebama časopisa.

Izvore navodite u samom tekstu, i to tako što u zagradi dajete prezime autora, godinu izdanja i broj stranice (po potrebi). Pun opis izvora dajete u spisku korišćene bibliografije koji stavljate iza osnovnog teksta.

U samom tekstu, izvor uvek treba da stavite neposredno pre znakova interpunkcije. Kada ime autora pominjete u rečenici nije potrebno da ga ponavljate u zagradi, ali onda godinu i broj stranice navodite neposredno nakon pominjanja imena:

Johnson and Axinn (2013, 136) argue that killing with emotions is morally superior to killing without emotions, because military honour demands a clear will to assume a risk of sacrifice of health and life.

Kada je ime autora već u zagradi, koristite uglaste zagrade za navođenje njegovog rada:

(opširnije o ovom konceptu videti kod Jovanovića [2013, 133–136]).

Kada u zagradi navodite više izvora, onda ih razdvojte tačkom i zarezom:

(Jabri 2007; Herman 2004; Rohrbach 2020)

Kada u istoj zagradi navodite dva ili više rada istog autora, onda ne morate da ponavljate njegovo ime:

(Jabri 2007, 2011; Gregory 2014a, 2014b)

Knjiga

Navođenje u Bibliografiji:

Vučić, Mihajlo. 2019. *Korektivna pravda pred Međunarodnim sudom*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Tadjbakhsh, Shahrbanou, and Anuradha Chenoy. 2007. *Human Security: Concepts and Implications*, 2nd ed. Oxon: Routledge.

Vasquez, John A., Sanford Jaffe, James Turner Johnson, and Linda Stamato, eds. 1995. *Beyond Confrontation: Learning Conflict Resolution in the Post-Cold War Era*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Bentham, Jeremy (1907) 2018. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Reprint, London: Clarendon Press. www.econlib.org/library/Bentham/bnthPML.html.

Dal Lago, Alessandro, and Salvatore Palidda, eds. 2010. *Conflict, Security and the Reshaping of Society: The Civilization of War*. Oxon & New York: Routledge.

Hayek, Friedrich A. 2011. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition*. Edited by Ronald Hamowy. Vol. 17 of *The Collected Works of F. A. Hayek*, edited by Bruce Caldwell. Chicago: University of Chicago Press, 1988–.

Navođenje u tekstu:

(Vučić 2019, 59)

(Tadzbakhsh and Chenoy 2007)

(Vasquez et al. 1995)

(Bentham [1907] 2018)

(Dal Lago and Palidda 2010)

(Hayek 2011, 258)

Članak u časopisu

Navođenje u Bibliografiji:

Nordin, Astrid H.M. and Dan Öberg. 2015. "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard". *Millennium: Journal of International Studies* 43 (2): 395–423.

Kostić, Marina T. 2019. „Isključiva priroda evropskih, evroatlantskih i evroazijskih integracija i previranja na evropskom postsovjetskom prostoru“. *Međunarodni problemi* LXXI (4): 498–526.

Adams, Tracy, and Zohar Kampf. 2020. "‘Solemn and just demands’: Seeking apologies in the international arena". *Review of International Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210520000261>.

Navođenje u tekstu:

(Nordin and Öberg 2015, 401)

(Kostić 2019, 500)

(Tracy and Kampf 2020)

Članak u zborniku radova

Navođenje u Bibliografiji:

Herman, Michael. 2004. "Ethics and Intelligence After September 2001". In: *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, edited by Len V. Scott and Peter D. Jackson, 567–581. London and New York: Routledge.

Zakić, Katarina. 2019. „Politika ekonomskih integracija Kine u Evroaziji“. U: *Integracioni procesi u Evroaziji*, uredili dr Dušan Proroković i dr Ana Jović-Lazić, 13–44. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Navođenje u tekstu:

(Herman 2004)

(Zakić 2019)

Rad izložen na konferenciji (ako nije objavljen u zborniku sa konferencije)

Navođenje u Bibliografiji:

Korać, Srđan. 2016. "Human Security and Global Ethics: Can International Organizations be Moral Agents?". Paper presented at the Third International Academic Conference on Human Security, Human Security Research Center (HSRC), Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, November 4–5.

Navođenje u tekstu:

(Korać 2016)

Prikaz knjige

Navođenje u Bibliografiji:

Firchow, Pamina. 2020. "Measuring Peace: Principles, Practices and Politics". Review of *Measuring Peace*, by Richard Caplan. *International Peacekeeping* 27 (2): 337–338.

Stekić, Nenad. 2018. „Tesna povezanost ljudske bezbednosti i međunarodnih odnosa u Arktičkom krugu“, Prikaz knjige *Human and societal security in the circumpolar Arctic – local and indigenous communities* Kamrul Hossain, José Miguel Roncero Martín & Anna Petrétei (eds). *Međunarodni problemi* LXX (4): 455–457.

Navođenje u tekstu:

(Firchow 2020, 337)

(Stekić 2018, 455)

Pravni i zvanični dokumenti

Međunarodni ugovori

Navođenje u Bibliografiji:

[PTBT] Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water. 1963. Signed by US, UK, and USSR, August 5. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf>.

[TFEU] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. *Official Journal of the European Union*, C 326, October 26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

[UN Charter] Charter of the United Nations, October 24, 1945. <https://www.un.org/en/sections/un-charter/introductory-note/index.html>.

Navođenje u tekstu:

(PTBT 1963, Article III, para. 3)

(TFEU 2012, Article 87)

(UN Charter, Chapter X)

Dokumenti Ujedinjenih nacija

Navođenje u Bibliografiji:

[UNSC] UN Security Council. Resolution 2222, Protection of Civilians in Armed Conflict, S/RES/2222. May 27, 2015. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2015.shtml>.

[UNGA] UN General Assembly. Resolution 67/18, Education for Democracy, A/RES/67/18. November 28, 2012. <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/67/18>.

Navođenje u tekstu:

(UNSC Res. 2222)

(UNGA Res. 67/18)

Nacionalno zakonodavstvo

Navođenje u Bibliografiji:

[Constitution RS] Constitution of the Republic of Serbia. 2006. *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 98/2006.

Homeland Security Act. 2002. United States of America, 107th Congress, 2nd Session (November 25). https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/hr_5005_enr.pdf.

Navođenje u tekstu:

(Constitution RS 2006, Article 111)

(Homeland Security Act 2002)

Zvanični izveštaji

Navođenje u Bibliografiji:

[YILC] Yearbook of the International Law Commission. 2014. Vol. 2, Part Two. https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2014_v2_p2.pdf&lang=ES.

[The 9-11 Commission] U.S. National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004. *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. Washington, D.C.: Government Publication Office.

US Congress. 1993. Nomination of R. James Woolsey to be Director of Central Intelligence: Hearing Before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate. 104th Congress, 1st session, February 2–3, 1993. <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/103296.pdf>.

[USAFH] United States Air Force Headquarters. 2014. United States Air Force RPA Vector: Vision and Enabling Concepts: 2013–2038. www.af.mil/Portals/1/documents/news/USAFRPVectorVisionandEnablingConcepts2013-2038.pdf.

Navođenje u tekstu:

(YILC 2014, 321)

(The 9-11 Commission 2004, 437)

(US Congress 1993, 125)

(USAFH 2014)

Zakonodavstvo Evropske unije

Navođenje u Bibliografiji:

Regulation (EU) No. 1052/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 establishing the European Border Surveillance System (Eurosur). *Official Journal of the European Union*, L 295, 6 November 2013. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1052&from=EN>.

[EC] European Commission. 2010. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, COM(2010) 673 final, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, November 22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0673&from=GA>.

Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance), *Official Journal of the European Union*, L 141, 5 June 2015. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0849&from=EN>.

Navođenje u tekstu:

(Regulation [EU] No. 1052/2013, Article 11, para. 4)

(EC COM[2010] 673 final)

(Directive [EU] 2015/849)

Odluke međunarodnih sudova i tribunala

Navođenje u Bibliografiji:

[ICJ] International Court of Justice. Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, 22 July 2010, ICJ Reports. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.

[ICJ Order 1999] *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United Kingdom)*. International Court of Justice, Order ICJ Rep. 1999 (June 2). <https://www.icj-cij.org/files/case-related/113/113-19990602-ORD-01-00-EN.pdf>.

[ICTY Indictment IT-98-32-A] *Prosecutor v. Vasiljevic*, Case No. IT-98-32-A. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Indictment, 30 October 2000. <https://www.icty.org/x/cases/vasiljevic/ind/en/vasonly-ii000125e.pdf>.

Costa v Ente Nazionale per l'Energia Elettrica, Case 6/64, [1964] ECR 585. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>.

[CJEU Judgment T-289/15] *Hamas v Council*, Case T-289/15. Court of Justice of the European Union, Judgment, 6 March 2019, ECLI:EU:T:2019:138. <http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?language=EN&critereEcli=ECLI:EU:T:2019:138>

[Opinion of AG Bobek] *Région de Bruxelles-Capitale v Commission*, Case C-352/19 P. Court of Justice of the European Union. Opinion of Advocate General Bobek delivered on 16 July 2020(1), ECLI:EU:C:2020:588. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=485A5D9AC129179D3D2F2.EC571A384CD?text=&docid=228708&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=5064004>.

Navođenje u tekstu:

(ICJ Advisory Opinion 2010, 411)

(ICJ Order 1999, para. 3)

(ICTY Indictment IT-98-32-A)

(*Costa v ENEL*)

(CJEU Judgment T-289/15, para. 23)

(Opinion of AG Bobek C-352/19 P)

Novine i magazini

Navođenje u Bibliografiji:

Gibbs, Samuel. 2017. "Elon Musk leads 116 experts calling for outright ban of killer robots", *The Guardian*, August 20.

Power, Matthew. 2013. "Confessions of a Drone Warrior", *GQ*, October 22. <https://www.gq.com/story/drone-uav-pilot-assassination>.

Economist. 2015. "Who will fight the next war?" October 24. <https://www.economist.com/united-states/2015/10/24/who-will-fight-the-next-war>.

Navođenje u tekstu:

(Gibbs 2017, A10)

(Power 2013)

(*Economist* 2015)

Audio-vizuelni mediji

Navođenje u Bibliografiji:

Scott, Ridley. [1982] 2007. *Blade Runner: The Final Cut*. Directed by Ridley Scott. Burbank, CA: Warner Bros. Blue-Ray disc, 117 min.

Future Weapons. 2019. Waddell Media. Emitovano od 7. do 16. avgusta na kanalu Discovery Science HD, 3 sezone, 30 epizoda (svaka 43 minuta). <https://go.discovery.com/tv-shows/future-weapons/>.

Tech Legend. 2020. "Best Drones 2020 – Top 8 Best Drone with Cameras to Buy in 2020". Uploaded on February 7, 2020. YouTube video, 27:20 min. https://www.youtube.com/watch?v=Z6_4JU5Mspw.

Navođenje u tekstu:

(Scott [1982] 2007)

(Future Weapons 2019)

(Tech Legend 2020)

Društveni mediji

Navođenje u Bibliografiji:

National Library of Australia. 2020. "National Library of Australia's Facebook Page". Facebook, August 1, 2020. <https://www.facebook.com/National.Library.of.Australia/>.

Kruszelnicki, Karl (@DoctorKarl). 2017. "Dr Karl Twitter post." Twitter, February 19, 2017, 9:34 a.m. <https://twitter.com/DoctorKarl>.

Trapara, Vladimir. 2018. „Pobeda ili ništa”. *Unwrapping the Essence* (blog). 29 maj 2018. <https://unwrappingtheessence.weebly.com/blog/pobeda-ili-nista>.

Navođenje u tekstu:

(National Library of Australia 2020)

(Kruszelnicki 2017)

(Trapara 2018)

Doktorska disertacija

Navođenje u Bibliografiji:

Rohrbach, Livia. 2020. *Beyond intractability? Territorial solutions to self-determination conflicts*. Doctoral dissertation. Department of Political Science, University of Copenhagen.

Navođenje u tekstu:

(Rohrbach 2020)

Izvor sa interneta

U slučaju da navodite nedatirani dokument sa interneta, priložite datum kada ste pristupili tom elektronskom sadržaju i godinu pristupa računajte kao godinu objavljivanja tog izvora.

Navođenje u Bibliografiji:

Oxford Library. 2012. "Library Strategy". Oxford Library. Accessed 3 June 2012. <http://www.ol.org/library/strategy.html>.

Google Maps. 2015. "The British Library, London, UK". *Google*. Accessed February 5, 2015. <https://www.google.com.au/maps/place/The+British+Library/@51.529972,-0.127676,17z/data=!3m1!4b1!4m2!3m1!1s0x48761b3b70171395:0x18905479de0fdb25>.

IMPP [Institut za međunarodnu politiku i privredu]. n.d. „Misija”. Pristupljeno 1. avgusta 2020. <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/misija/>.

Navođenje u tekstu:

(Oxford Library 2012)

(Google Maps 2015)

(IMPP n.d.)

Lična komunikacija

Izvori iz područja lične komunikacije obuhvataju razgovore uživo, intervjuje, materijale sa predavanja, telefonske razgovore, klasičnu i elektronsku prepisku. Izvore ove vrste navedite samo u tekstu, bez stavljanja u Bibliografiju, zato što je najčešće reč o podacima u koje čitalac nema uvid ili se zbog nematerijalnog oblika ne mogu naknadno proveriti:

... kao što je dr Slobodan Janković naveo u mejlu koji mi je poslao 10. decembra 2019. godine ...

Kada su objavljena u zbirkama, pisma se navode prema godini izdanja, s tim što datum kada je poslato pojedinačno pismo navodite u samom tekstu:

U pismu koje je Univerzitet u Beogradu 13. maja 2017. godine uputio Grinovoj (Green 2012, 34) ...

Sekundarni izvor (posredno navođenje izvora)

Kada želite da navedete izvor koji ste pročitali u nekom drugom izvoru, uvek treba da ukažete na oba izvora – originalni i posredni:

Navođenje u tekstu:

U knjizi *Moć*, objavljenoj 1975. godine, Luman shvatanje moći pretežno zasniva na literaturi o društvenoj razmeni i moći zajednice (navedeno prema Guzzini 2013, 79).

Navođenje u Bibliografiji:

Guzzini, Stefano. 2013. *Power, realism, and constructivism*. Abingdon and New York: Routledge.

TABELE, DIJAGRAMI I GEOGRAFSKE KARTE

Grafičke priloge (tabele, dijagrame, geografske karte, grafikone i sl.) numerišete i dajete im pun naslov:

Tabela 1: Indeks ljudskog razvoja u zemljama članicama EU

Dijagram 2: Strane direktne investicije kineskih kompanija u Africi (u milionima dolara)

Karta 1: Nacionalne pomorske jurisdikcije i granice na Arktiku

Ukoliko je grafički prilog preuzet od nekog drugog autora ili iz nekog dokumenta neophodno je ne samo navesti izvor, već i dobiti pisanu saglasnost za objavljivanje priloga pre podnošenja rukopisa na razmatranje Uredništvu časopisa *Međunarodni problemi*. Dobijena saglasnost se dostavlja uz rukopis.

BIBLIOGRAFIJA

Na kraju članka, a pre apstrakta na engleskom jeziku, prilažete spisak korišćenih izvora naslovljen **Bibliografija**, koji sme da sadrži samo reference koje ste koristili u tekstu.

Bibliografske jedinice navodite prema prethodno predstavljenim pravilima za navođenje izvora, a ređate ih prema abecednom redosledu.

Ako imate dva ili više radova istog autora objavljenih iste godine, onda uz godinu dodajte slova a, b, c, itd. i ređajte bibliografske jedinice po abecednom redosledu prvog slova naslova rada:

Gregory, Derek. 2014a. "Drone Geographies". *Radical Philosophy* RP 183: 7–19.

Gregory, Derek. 2014b. "The Everywhere War". *The Geographical Journal* 177 (3): 238–250.

Rukopisi koji nisu usaglašeni sa navedenim smernicama neće biti uzeti u postupak recenziranja.

Uređivački odbor

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodni problemi su najstariji naučni časopis u Srbiji i na Balkanu posvećen međunarodnim odnosima. Prvi broj je objavljen u aprilu 1949. godine, samo godinu dana nakon početka rada njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda.

Međunarodni problemi objavljuju rezultate naučnih istraživanja iz oblasti međunarodnih odnosa, međunarodne bezbednosti, međunarodnog prava i studija globalizacije. *Međunarodni problemi* objavljuju originalne i pregledne naučne radove i prikaze knjiga, na srpskom ili engleskom jeziku, koji prethodno nisu nigde objavljeni niti se nalaze u postupku razmatranja za objavljivanje u nekoj drugoj publikaciji. *Međunarodni problemi* ne objavljuju stručne radove, analitičke komentare niti predloge javnih politika, pa Vas najljubaznije molimo da ne šaljete te vrste članaka.

Uređivački odbor daje prednost analizi kontroverznih pitanja savremene teorije i prakse međunarodnih odnosa uz poštovanje bogatstva disciplinarnih i sazajnih perspektiva. Bez zastupanja konkretnog političkog i teorijsko-metodološkog stanovišta, a sa namerom da podstakne obuhvatniji naučni dijalog o ubrzanim promenama u svetskoj politici u 21. veku, Uređivački odbor smatra da su prioritetne sledeće tematske celine:

- Preobražaj prirode svetske politike u ranom 21. veku;
- Fenomenologija i praksa transnacionalnosti i kosmopolitizma;
- Problemi institucionalizacije međunarodnih odnosa;
- Različita teorijska tumačenja aktuelnih globalnih procesa;
- Kontroverzna pitanja upotrebe spoljnopolitičkih instrumenata vodećih globalnih aktera;
- Uticaj naprednih tehnologija Četvrtе industrijske revolucije na oblikovanje međunarodnih odnosa u 21. veku;
- Civilizacija, religija i identitet u kontekstu svetske politike i globalizacije;
- Konceptualni i metodološki iskoraci izvan tradicionalnog epistemološkog okvira naučne discipline međunarodnih odnosa.
- Časopis izlazi četiri puta godišnje i kategorisan je kod resornog ministarstva kao nacionalni časopis međunarodnog značaja (M24).

ODBEVEZE IZDAVAČKOG SAVETA, UREDNIKA I UREĐIVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Članovi Uređivačkog odbora imaju zadatak da u akademskoj javnosti deluju kao svojevrtni ambasadori časopisa, da pruže doprinos u vidu preporučivanja kvalitetnih autora i rukopisa, podsticanja potencijalnih autora da podnose rukopise za objavljivanje u *Međunarodnim problemima*, te da recenziraju rukopise i pripremaju uvodnike i uredničke komentare.

Glavni i odgovorni urednik odgovara za objavljeni sadržaj i treba da teži stalnom unapređenju časopisa uopšte i procesa osiguranja kvaliteta objavljenog sadržaja, kao i zaštiti slobode izražavanja, integriteta i standarda naučnoistraživačkog rada od upliva političkih, finansijskih i drugih interesa. Glavni i odgovorni urednik treba uvek da objavi ispravku, objašnjenje, obaveštenje o povlačenju članka i izvinjenje.

Glavni i odgovorni urednik donosi konačnu odluku o tome koji će rukopis objaviti na osnovu: 1) ocene njegovog uklapanja u tematski okvir uređivačke politike, 2) ocene naučnog značaja, originalnosti, validnosti i disciplinarnosti istraživanja predstavljenog u rukopisu, 3) ocene njegove usklađenosti sa zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenje autorskih prava i plagiranje. Glavni i odgovorni urednik zadržava diskreciono pravo da primljeni rukopis proceni i odbije bez recenziranja, ukoliko utvrdi da ne odgovara tematskim zahtevima uređivačke politike i opšteprihvaćenim standardima naučnoistraživačkog rada (tj. ako ne sadrži strukturne elemente originalnog ili preglednog naučnog rada). Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, Uređivački odbor obaveštava autora u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa o tome da li se tema rukopisa uklapa u uređivačku politiku i da li je pokrenut postupak recenziranja.

Novi glavni i odgovorni urednik ne sme da preinači odluku svog prethodnika o objavljivanju rukopisa, osim ukoliko nisu utvrđene nove činjenice koje ukazuju na sporan kvalitet tog rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora dužni su da preduzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad i takav rukopis se isključuje iz daljeg razmatranja.

Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodni problemi* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti Instituta za međunarodnu politiku i privredu kao nosioca autorskih prava. Takođe, rad koji je već objavljen u nekom drugom časopisu ne sme biti podnet za objavljivanje u *Međunarodnim problemima*.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu (Nacionalni savet za nauku i tehnološki razvoj, 2018). Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene.

Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu. Prikazi knjiga moraju da budu činjenično tačni i nepristrasni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovala u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da ih dostave uz rukopis, a ne naknadno. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su suštinski doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su suštinski doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore. Navođenje kao jednog od autora rukopisa lica koje nije učestvovalo u izradi istraživanja sadržanog u rukopisu predstavlja kršenje etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Rukopisi sa više od dva autora neće biti uzimani u razmatranje, osim izuzetno ukoliko se proceni da rukopis predstavlja rezultate opsežnog empirijskog istraživanja.

Ako su u suštinskim aspektima naučnog istraživanja predstavljenog u rukopisu i/ili u samoj pripremi rukopisa učestvovala i druge osobe koje nisu autori, njihov doprinos mora da bude naveden u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno navedu izvore koji su bitno uticali na istraživanje sadržano u rukopisu i na sam rukopis. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijave projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Recikliranje teksta

Recikliranje teksta, odnosno situacija u kojoj isti autor upotrebljava istovetne delove svog teksta u dva ili više svojih objavljenih radova, predstavlja kršenje etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad i izdavaštvo.

Glavni i odgovorni urednik procenjuje ukupan obim recikliranih delova teksta, značaj mesta gde se oni pojavljuju u rukopisu (da li su deo uvoda, odeljka o primenjenoj metodologiji, diskusije tj. glavnog dela članka ili zaključka), da li je

naveden prethodni izvor recikliranog teksta i da li postoji povreda autorskih prava.

Ukoliko je utvrđeno postojanje podudaranja teksta manjeg obima, od autora se može zatražiti da ponovo napiše sporan deo teksta i da navede prethodno objavljen izvor iz kojeg je taj deo teksta preuzet – ako to već nije učinio. Autor ne može da opravda recikliranje teksta samo na osnovu činjenice da je naveo izvor iz kojeg je preuzeo taj deo teksta. Podudaranje delova teksta u značajnom obimu predstavlja osnov za odbijanje rukopisa.

Prilikom postupanja u slučajevima recikliranja teksta glavni i odgovorni urednik i Uređivački odbor rukovode se smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics* – COPE, https://publicationethics.org/files/Web_A29298_COPE_Text_Recycling.pdf).

Plagijarizam

Plagiranje – odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao vlastitih, bez navođenja autora ili izvora – predstavlja grubo kršenje etičkih standarda u izdavaštvu i propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo.

Plagiranje obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili prepričavanje ili sažimanje tuđeg teksta, u celini ili delovima, bez jasnog ukazivanja na njegovog autora i izvor ili bez jasnog obeležavanja preuzetog dela teksta (npr. korišćenjem navodnika);
- Predstavljanje tuđih ideja kao vlastitih, bez navođenja autora tih ideja i izvora u kojem su te ideje prvobitno predstavljene;
- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Postupanje u slučajevima kada postoje jasne indicije da primljeni rukopis ili rad objavljen u časopisu predstavljaju plagijat opisano je u odeljcima *Postupanje u slučajevima neetičnog ponašanja* i *Povlačenje već objavljenih radova*.

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodnih problema* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zadatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti ocenjuju usklađenost teme rukopisa sa tematskim okvirom časopisa, naučnu relevantnost istraživane teme i primenjenih metoda, originalnost i naučni značaj rezultata predstavljenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnom aparaturom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu od strane autora dužan je da o tome obavesti glavnog i odgovornog urednika. Recenzent treba da prepozna važne objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori glavnog i odgovornog urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti glavnog i odgovornog urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti glavnog i odgovornog urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti glavnog i odgovornog urednika. Glavni i odgovorni urednik uvažiće zahtev autora da određeni pojedinac ne bude recenzent njihovog rukopisa ako proceni da je taj zahtev valjano obrazložen i praktičan.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima. Uputstvo za recenzente detaljnije propisuje merila i smernice za ocenu rukopisa.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u

predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJJE

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa. U normalnim okolnostima, rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma prijema rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Glavni i odgovorni urednik garantuje da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (prvenstveno ime i afilijacija) i da će preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, glavni i odgovorni urednik može da traži mišljenje drugih recenzenata.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika. Recenzenti moraju da raspoložu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi; oni ne smeju da budu iz iste institucije kao autori rukopisa niti smeju da sa njima imaju nedavno objavljene zajedničke radove.

Glavni i odgovorni urednik šalje podneti rukopis zajedno sa obrascem recenzije dvojici recenzenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojoj pripada tema rukopisa. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Glavni i odgovorni urednik može da tokom postupka recenzije zahteva od autora da dostavi dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za ocenu naučnog doprinosa rukopisa. Glavni i odgovorni urednik i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autor ima ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, glavni i odgovorni urednik će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava naučne standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, glavni i odgovorni urednik će tražiti mišljenje dodatnog recenzenta.

POSTUPANJE U SLUČAJEVIMA NEETIČNOG PONAŠANJA

Glavni i odgovorni urednik je dužan da pokrene odgovarajući postupak ukoliko razumno sumnja ili utvrdi da je došlo do povrede etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu – bilo u objavljenim člancima ili u još neobjavljenim rukopisima. Svako može da u bilo kom trenutku prijavi glavnom i odgovornom uredniku sumnju o postojanju povrede etičkih standarda uz dostavljanje valjanih dokaza.

Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza. Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predloženi samo osobama koje su neposredno uključene u postupak. Autorima za koje postoji razumna sumnja da su prekršili etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na predložene dokaze i iznesu sopstvenu argumentaciju.

Glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom – i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka – okončava postupak tako što donosi odluku o tome da li je došlo do povrede etičkih standarda. U slučaju da je postupkom utvrđena povreda, ona se istom odlukom klasifikuje kao lakša ili teža. U teže povrede etičkih standarda ubrajaju se plagijat, lažno autorstvo, izmišljanje i krivotvorenje podataka i/ili naučnih rezultata i ekstenzivno autoplagiranje (preko 50% od ukupnog teksta rukopisa ili objavljenog članka).

Pored odbijanja predatog rukopisa ili povlačenja već objavljenog rada (u skladu sa procedurom opisanom u odeljku *Povlačenje već objavljenih radova*) predviđene su i sledeće mere, koje se mogu primenjivati zasebno ili kumulativno:

- U slučaju lakše povrede etičkih standarda, autorima se izriče zabrana objavljivanja u trajanju od dve godine;
- U slučaju teže povrede etičkih standarda ili dva ili više puta ponovljene lakše povrede, autorima se izriče zabrana objavljivanja u trajanju od pet do deset godina;
- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kojem se opisuje utvrđen slučaj povrede etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja neposrednom rukovodiocu i/ili poslodavcu prekršioca;
- Upoznavanje relevantnih naučnih i stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preduzmu odgovarajuće mere.

Prilikom postupanja u slučajevima neetičnog ponašanja glavni i odgovorni urednik i Uređivački odbor se rukovode smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (<http://publicationethics.org/resources/>).

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima težih povreda etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

U pogledu povlačenja rada, glavni i odgovorni urednik i Uređivački odbor rukovode se odgovarajućim smernicama Odbora za etiku u izdavaštvu (<https://publicationethics.org/files/retraction-guidelines.pdf>).

AUTORSKA PRAVA

Autori prenose sva autorska prava na Institut za međunarodnu politiku i privredu kao izdavača časopisa *Međunarodni problemi*.

Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača.

U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava.

Spisak prava koje autori prenose na izdavača detaljno je uređen Ugovorom o prenosu autorskih prava, koji autori potpisuju nakon što je članak prihvaćen za objavljivanje.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove glavnog odgovornog urednika i Uređivačkog odbora.

Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

MANUSCRIPT SUBMISSION GUIDELINES

***International Problems* publishes the following types of articles:**

Original research article presents the results of research with clear contribution with a view of expanding and/or deepening of existing knowledge. It should be structured to include the following elements: general context and aim of research; theoretical background (review literature) clearly stated in the introduction; departing hypothesis or research question; applied methods; presentation and explanation of the results; conclusion discussing the main research findings departing hypothesis or research question.

Review article provides a comprehensive summary of research on a certain topic or a perspective on the state of the field by describing current areas of agreement as well as controversies and debates. Review article identifies gaps in knowledge and the most important but still unanswered research questions and suggest directions for future research.

Book review is a systematic description and/or critical analysis of the quality and significance of a book, edited volume, and textbook. Book review should include a general description of the topic and/or problem addressed by the work in question, summary of the book's main argument, basic biographical information about the author, summary of contents, strengths and weaknesses, as well as a concluding statement summarizing reviewer's opinion of the book.

In preparing manuscripts authors are kindly requested to comply with the following rules:

FORMAT

All types of manuscripts should be submitted in Word and saved in .doc or .docx format.

Use Times New Roman font in size 12, with single-lined spacing, and with an empty line between paragraphs.

Use continuous line numbers starting on the first page, with page numbers on the right side of the bottom of the page.

LENGTH

Articles range from 6000–8000 words (excluding abstracts and bibliography).

The length of book review essays is up to 1500 words.

TITLE

Use bold for the article title (size 14).

The title should not only accurately describe the content of manuscript (i.e. convey the main topics of the study and highlight the importance of the research) but it should be concise.

NAME AND AFFILIATION

Below the title is given the author's full name, with a footnote that refers to her/his institutional affiliation (the name of the institution and its seat), and her e-mail address. Author's affiliation is the affiliation where the research was conducted.

In the footnote, the author also provides all details regarding the project under which the research presented in her article is conducted and/or sources of financial and other support. The author also may point to readers that some of the views presented in the article express her own opinion and not the one of the institution she works for.

ABSTRACT AND KEY WORDS

Below the author's name include abstract of 150–200 words that describes the material presented in the manuscript.

For original research article, the abstract must summarise the entire article, including theoretical background, the departing hypothesis or research question, the aim, a concise account of the methods, a clear description of the most important findings, and a brief presentation of the conclusions.

For review article, the abstract should include the primary objective of the review, the reasoning behind choice, the main outcomes and results of the review, and the conclusions that might be drawn, including their implications for further research, application, or practice.

The author provides up to 10 key words for the main idea of the article which can be used for indexing purposes. Key words should not repeat the title.

MAIN TEXT

The basic text should be justified.

Use no more than three levels of headings (all should be centred):

First-level headings – **Heading**

Second-level headings – *Heading*

Third-level headings – *Heading*

Do not number headings.

Define all abbreviations at first mention in the abstract and in the main text by giving the full term, then the abbreviation in parentheses, and use them consistently thereafter.

Only the following form of quotation marks should be put in the text: “ ”. In case the additional quotation marks are to be put within these ones it should be done in the following way: ‘ ‘.

The text should be clear, readable, and concise. Manuscripts should be well presented, with correct grammar, spelling and punctuation. If the English is unsatisfactory, we will return the manuscript for correction without review.

Please use British (-ise) spelling style consistently throughout your manuscript.

Latin, Old Greek and other non-English words and terms in the text should be italicised (e.g. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*).

CITATION STYLE

International Problems uses the author-date reference style based on *The Chicago Manual of Style* (16th ed). Sources are cited in the text, usually in parentheses, by the author’s surname, the publication date of the work cited, and a page number if necessary. Full details are given in the reference list (use the heading References).

In the text, the reference should be placed just before punctuation. If the author’s name appears in the text, it is not necessary to repeat it, but the date should follow immediately:

Johnson and Axinn (2013, 136) argue that killing with emotions is morally superior to killing without emotions, because military honour demands a clear will to assume a risk of sacrifice of health and life.

If the reference is in parentheses, use square brackets for additional parentheses: (see, e.g., Johnson and Axinn [2013, 133–136] on this important subject).

In text, separate the references with semicolons:

(Jabri 2007; Herman 2004; Rohrbach 2020)

If citing more than one work by an author, do not repeat the name:

(Jabri 2007, 2011; Gregory 2014a, 2014b)

Book

Reference list entry:

Jabri, Vivienne. 2007. *War and the Transformation of Global Politics*. Basingstoke and New York: Palgrave MacMillan.

Tadjbakhsh, Shahrbanou, and Anuradha Chenoy. 2007. *Human Security: Concepts and Implications*, 2nd ed. Oxon: Routledge.

Vasquez, John A., Sanford Jaffe, James Turner Johnson, and Linda Stamato, eds. 1995. *Beyond Confrontation: Learning Conflict Resolution in the Post-Cold War Era*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Bentham, Jeremy (1907) 2018. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Reprint, London: Clarendon Press. www.econlib.org/library/Bentham/bnthPML.html.

Dal Lago, Alessandro, and Salvatore Palidda, eds. 2010. *Conflict, Security and the Reshaping of Society: The Civilization of War*. Oxon & New York: Routledge.

Hayek, Friedrich A. 2011. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition*. Edited by Ronald Hamowy. Vol. 17 of *The Collected Works of F. A. Hayek*, edited by Bruce Caldwell. Chicago: University of Chicago Press, 1988–.

In-text citation:

(Jabri 2007, 59)

(Tadjbakhsh and Chenoy 2007)

(Vasquez et al. 1995)

(Bentham [1907] 2018)

(Dal Lago and Palidda 2010)

(Hayek 2011, 258)

Journal article

Reference list entry:

Nordin, Astrid H.M. and Dan Öberg. 2015. "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard". *Millennium: Journal of International Studies* 43 (2): 395–423.

Adams, Tracy, and Zohar Kampf. 2020. "'Solemn and just demands': Seeking apologies in the international arena". *Review of International Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210520000261>.

In-text citation:

(Nordin and Öberg 2015, 401)

(Tracy and Kampf 2020)

Article in edited volume

Reference list entry:

Herman, Michael. 2004. "Ethics and Intelligence After September 2001". In: *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, edited by Len V. Scott and Peter D. Jackson, 567–581. London and New York: Routledge.

Reference list entry:

(Herman 2004)

Conference paper (if not published in conference proceedings)

Reference list entry:

Korać, Srđan. 2016. "Human Security and Global Ethics: Can International Organizations be Moral Agents?". Paper presented at the Third International Academic Conference on Human Security, Human Security Research Center (HSRC), Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, November 4–5.

Reference list entry:

(Korać 2016)

Book review

Reference list entry:

Firchow, Pamina. 2020. "Measuring Peace: Principles, Practices and Politics", Review of *Measuring Peace*, by Richard Caplan. *International Peacekeeping* 27 (2): 337–338.

Reference list entry:

(Firchow 2020, 337)

Legal and official documents

International treaties

Reference list entry:

[PTBT] Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water. 1963. Signed by US, UK, and USSR, August 5. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf>.

[TFEU] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. *Official Journal of the European Union*, C 326, October 26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

[UN Charter] Charter of the United Nations, October 24, 1945. <https://www.un.org/en/sections/un-charter/introductory-note/index.html>.

In-text citation:

(PTBT 1963, Article III, para. 3)

(TFEU 2012, Article 87)

(UN Charter, Chapter X)

UN documents

Reference list entry:

[UNSC] UN Security Council. Resolution 2222, Protection of Civilians in Armed Conflict, S/RES/2222. May 27, 2015. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2015.shtml>.

[UNGA] UN General Assembly. Resolution 67/18, Education for Democracy, A/RES/67/18. November 28, 2012. <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/67/18>.

In-text citation:

(UNSC Res. 2222)

(UNGA Res. 67/18)

National legislation

Reference list entry:

[Constitution RS] Constitution of the Republic of Serbia. 2006. *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 98/2006.

Homeland Security Act. 2002. United States of America, 107th Congress, 2nd Session (November 25). https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/hr_5005_enr.pdf.

In-text citation:

(Constitution RS 2006, Article 111)

(Homeland Security Act 2002)

Official reports

Reference list entry:

[YILC] Yearbook of the International Law Commission. 2014. Vol. 2, Part Two. https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2014_v2_p2.pdf&lang=ES.

[The 9-11 Commission] U.S. National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004. *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. Washington, D.C.: Government Publication Office.

US Congress. 1993. Nomination of R. James Woolsey to be Director of Central Intelligence: Hearing Before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate. 104th Congress, 1st session, February 2–3, 1993. <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/103296.pdf>.

[USAFH] United States Air Force Headquarters. 2014. United States Air Force RPA Vector: Vision and Enabling Concepts: 2013–2038. www.af.mil/Portals/1/documents/news/USAFRPVectorVisionandEnablingConcepts2013-2038.pdf.

In-text citation:

(YILC 2014, 321)

(The 9-11 Commission 2004, 437)

(US Congress 1993, 125)

(USAFH 2014)

EU legislation

Reference list entry:

Regulation (EU) No. 1052/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 establishing the European Border Surveillance System (Eurosur). *Official Journal of the European Union*, L 295, 6 November 2013. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1052&from=EN>.

[EC] European Commission. 2010. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, COM(2010) 673 final, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, November 22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0673&from=GA>.

Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance), *Official Journal of the European Union*, L 141, 5 June 2015. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0849&from=EN>.

In-text citation:

(Regulation [EU] No. 1052/2013, Article 11, para. 4)

(EC COM[2010] 673 final)

(Directive [EU] 2015/849)

Decisions of international courts and tribunals

Reference list entry:

[ICJ] International Court of Justice. Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, 22 July 2010, ICJ Reports. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.

[ICJ Order 1999] *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United Kingdom)*. International Court of Justice, Order ICJ Rep. 1999 (June 2). <https://www.icj-cij.org/files/case-related/113/113-19990602-ORD-01-00-EN.pdf>.

[ICTY Indictment IT-98-32-A] *Prosecutor v. Vasiljevic*, Case No. IT-98-32-A. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Indictment, 30 October 2000. <https://www.icty.org/x/cases/vasiljevic/ind/en/vasonly-ii000125e.pdf>.

Costa v Ente Nazionale per l'Energia Elettrica, Case 6/64, [1964] ECR 585. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>.

[CJEU Judgment T-289/15] *Hamas v Council*, Case T-289/15. Court of Justice of the European Union, Judgment, 6 March 2019, ECLI:EU:T:2019:138. <http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?language=EN&critereEcli=ECLI:EU:T:2019:138>

[Opinion of AG Bobek] *Région de Bruxelles-Capitale v Commission*, Case C-352/19 P. Court of Justice of the European Union. Opinion of Advocate General Bobek delivered on 16 July 2020(1), ECLI:EU:C:2020:588. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=485A5D9AC129179D3D2F2.EC571A384CD?text=&docid=228708&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=5064004>.

In-text citation:

(ICJ Advisory Opinion 2010, 411)

(ICJ Order 1999, para. 3)

(ICTY Indictment IT-98-32-A)

(*Costa v ENEL*)

(CJEU Judgment T-289/15, para. 23)

(Opinion of AG Bobek C-352/19 P)

Newspapers and magazines

Reference list entry:

Gibbs, Samuel. 2017. "Elon Musk leads 116 experts calling for outright ban of killer robots", *The Guardian*, August 20.

Power, Matthew. 2013. "Confessions of a Drone Warrior", *GQ*, October 22. <https://www.gq.com/story/drone-uav-pilot-assassination>.

Economist. 2015. "Who will fight the next war?" October 24. <https://www.economist.com/united-states/2015/10/24/who-will-fight-the-next-war>.

In-text citation:

(Gibbs 2017, A10)

(Power 2013)

(*Economist* 2015)

Audio and visual media

Reference list entry:

Scott, Ridley. [1982] 2007. *Blade Runner: The Final Cut*. Directed by Ridley Scott. Burbank, CA: Warner Bros. Blue-Ray disc, 117 min.

Future Weapons. 2019. Waddell Media. Aired on August 7–16 on Discovery Science HD, 3 seasons, 30 episodes (43 min. each). <https://go.discovery.com/tv-shows/future-weapons/>.

Tech Legend. 2020. “Best Drones 2020 – Top 8 Best Drone with Cameras to Buy in 2020”. Uploaded on February 7, 2020. YouTube video, 27:20 min. https://www.youtube.com/watch?v=Z6_4JU5Mspw.

In-text citation:

(Scott [1982] 2007)

(Future Weapons 2019)

(Tech Legend 2020)

Social media

Reference list entry:

National Library of Australia. 2020. “National Library of Australia’s Facebook Page”. Facebook, August 1, 2020. <https://www.facebook.com/National.Library.of.Australia/>.

Kruszelnicki, Karl (@*DoctorKarl*). 2017. “Dr Karl Twitter post.” Twitter, February 19, 2017, 9:34 a.m. <https://twitter.com/DoctorKarl>.

Trapara, Vladimir. 2018. “Victory or nil”. *Unwrapping the Essence* (blog). May 29, 2018. <https://unwrappingtheessence.weebly.com/blog/pobeda-ili-nista>.

In-text citation:

(National Library of Australia 2020)

(Kruszelnicki 2017)

(Trapara 2018)

Doctoral dissertation

Reference list entry:

Rohrbach, Livia. 2020. *Beyond intractability? Territorial solutions to self-determination conflicts*. Doctoral dissertation. Department of Political Science, University of Copenhagen.

In-text citation:

(Rohrbach 2020)

Internet source

If citing an undated online document, give an access date and use the year of access as year of publication.

Reference list entry:

Oxford Library. 2012. "Library Strategy". Oxford Library. Accessed 3 June 2012. <http://www.ol.org/library/strategy.html>.

Google Maps. 2015. "The British Library, London, UK". *Google*. Accessed February 5, 2015. <https://www.google.com.au/maps/place/The+British+Library/@51.529972,-0.127676,17z/data=!3m1!4b1!4m2!3m1!1s0x48761b3b70171395:0x18905479de0fdb25>.

IIPE [Institute of International Politics and Economics]. n.d. "Mission". Accessed August 1, 2020. <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/en/mission/>.

In-text citation:

(Oxford Library 2012)

(Google Maps 2015)

(IIPE n.d.)

Personal communication (letter, emails, telephone conversation)

Personal communications include conversations, interviews, lecture material, telephone conversations, letters and e-mail messages. Place references to personal communications such as letters and conversations within the running text and not as formal end references, because they do not contain recoverable data:

... as mentioned in an e-mail to me from Dr Slobodan Jankovic, December 10, 2019 ...

When in published collections, letters are cited by date of the collection, with individual correspondence dates given in the text:

In a letter to Mary Louise Green from University of Belgrade, May 13, 2017 (Green 2012, 34), ...

Secondary source

If you read an article or book which cites or quotes some information that you want to use, always refer to both the original source and the source where you found the information:

In-text citation:

In his 1975 book *Power* [Macht], Luhmann bases his understanding of power mainly on the social exchange and community power literature (cited in Guzzini 2013, 79).

Reference list entry:

Guzzini, Stefano. 2013. *Power, realism, and constructivism*. Abingdon and New York: Routledge.

TABLES, FIGURES AND GEOGRAPHICAL MAPS

It is necessary to give their number and full title – e.g. *Table 1: Human Development Index among EU members* or *Figure 2: State-Building or Sovereignty Strategy* or *Map 1: Maritime jurisdiction and boundaries in the Arctic region*.

It is particularly important that you have been given written permission to use any tables, figures, and geographical maps you are reproducing from another source before you submit manuscript.

REFERENCE LIST

The list of references should only include works that are cited in the text, tables, figure legend, and footnotes, and that have been published or accepted for publication.

Personal communications and unpublished works should only be mentioned in the text. Do not use footnotes or endnotes as a substitute for a reference list.

Reference list entries should be alphabetised by the last name of author or editor. If no author/editor, order by title.

If the reference list contains two or more items by the same author in the same year, add a, b, etc. and list them alphabetically by title of the work:

Gregory, Derek. 2014a. "Drone Geographies". *Radical Philosophy* RP 183: 7–19.

Gregory, Derek. 2014b. "The Everywhere War". *The Geographical Journal* 177 (3): 238–250.

Manuscripts that do not comply with the above-mentioned guidelines will not be taken into consideration for reviewing process.

Editorial Board

EDITORIAL POLICY

International Problems is the oldest peer-reviewed journal in Serbia and the Balkans publishing original research focused on international affairs. Its first issue was published in April 1949. *International Problems* is quarterly journal brought out by the Institute of International Politics and Economics, Belgrade.

International Problems welcomes the submission of scholarly articles on matters of international relations, international security, international law, and globalisation studies. *International Problems* publishes original and review research articles and book reviews, in Serbian or English, that have not been published before and that are not under consideration for publication anywhere else. *International Problems* does not publish foreign policy commentary or policy proposals.

The Editorial Board favours manuscripts that present the research addressing contemporary controversial issues in international relations from various disciplinary and methodological perspectives. Espousing no specific political or methodological stance and willing to advance our understanding of and provoke deeper dialogue on rapidly changing world politics in the 21st century, the Editorial Board prioritizes the following themes:

- Transformation of world politics in the early 21st century.
- Phenomenology and practice of transnationalism and cosmopolitanism.
- Institutionalisation of international relations and its challenges.
- Various theoretical standpoints on current global processes.
- Controversial use of foreign policy instruments by major global actors (old and emerging).
- The impact of the Fourth Industrial Revolution and its advanced technologies on international relations in the 21st century.
- Civilisations, religion, and identities in the context of world politics and globalisation.
- Conceptual and methodological innovations in epistemology of International Relations.

RESPONSIBILITIES OF EDITORIAL COUNCIL, EDITORIAL BOARD, AND EDITORS

Editorial Council is an advisory body that actively contributes to the development of the journal. The tasks and duties of the Editorial Council include: the support to the development of the journal, its promotion, encouraging scholars and academicians in the area of political, security, and legal aspects of international relations to get involved as journal's authors and/or reviewers, writing editorials, reviews and commentaries.

Members of Editorial Board have tasks to act as the journal's ambassadors in the academic community, to contribute with a view to identifying key topics, suggesting quality manuscripts on these topics, and encouraging potential authors to submit to *International Problems*, as well as to review submitted manuscripts and prepare editorials and comments.

Editor-in-Chief is accountable for published content and should strive to constantly improve the journal and the processes for assuring the quality of published material, as well as the protection of freedom of expression, integrity and standards of the research from the influence of political, financial and other interests. Editor-in-Chief should always be willing to publish corrections, clarifications, retractions, and apologies.

Editor-in-Chief is responsible for the final decision to accept or reject a manuscript, and the decision should be based on: 1) evaluation of the manuscript relevance to thematic scope of the journal defined by the editorial policy, 2) assessment of importance, originality, validity and disciplinary relevance of the study presented in the manuscript, 3) assessment of manuscript's compliance with legal requirements regarding libel, copyright infringement and plagiarism. Editor-in-Chief has the discretionary power to reject a submitted manuscript without peer review process if it does not meet the requirements regarding thematic scope of the journal and universal standards of the research (i.e. if it does not have structural elements either of original or review article). Submitted manuscripts that do not meet technical standards defined in Instructions for authors will be sent back to the authors for correction. In normal circumstances, Editorial Board informs the author within seven days from the date of the manuscript submission whether the topic of the manuscript complies with thematic scope of the journal and if peer review process starts.

New Editor-in-Chief must not overturn decision to publish a manuscript made by the previous editor-in-chief unless new facts are established referring to serious problems in quality of the manuscript.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board must not have a conflict of interest with regard to the manuscript they consider for publication. Members of Editorial Board who have conflict of interest will be excluded from the decision making on the submitted manuscript. If a conflict of interests is identified or declared, Editor-in-Chief selects reviewers and handles the manuscript. Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board are obliged to disclose a conflict of interests timely.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board decisions' to accept or reject manuscript should be free from any racial, gender, sexual, religious, ethnic, or political bias.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board must not use unpublished material from submitted manuscripts in their research without written consent of the authors. The information and ideas presented in submitted manuscripts must be kept confidential and must not be used for personal gain.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board shall take all reasonable measures to ensure that the reviewers remain anonymous to the authors before, during and after the evaluation process and the authors remain anonymous to reviewers until the end of the review procedure.

RESPONSIBILITIES OF AUTHOR(S)

By submitting the manuscript, the authors warrant that the entire manuscript is their original work, that it has not been published before and are not under consideration for publication elsewhere. Multiple submission of the same manuscript constitutes ethical misconduct and eliminates the manuscript from consideration by *International Problems*.

Authors warrant that the manuscript, once published in *International Problems*, will not be published elsewhere in any language without the consent of Institute of International Politics and Economics as the copyright holder. In addition, an article published in any other publication must not be submitted to *International Problems* for consideration.

In the case a submitted manuscript is the result of a research project, or its previous version has been presented at a conference (under the same or similar title), detailed information about the project, the conference, etc. shall be provided in a footnote attached to the manuscript title.

It is the responsibility of authors to ensure that manuscripts submitted to *International Problems* comply with ethical standards in scientific research. Authors

warrant that the manuscript contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of third parties. The Publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

Content of manuscript

Submitted manuscript should contain sufficient detail and references to allow reviewers and, subsequently, readers to verify the claims presented by authors. The deliberate presentation of false claims is a violation of ethical standards. Book reviews should be accurate and unbiased.

Authors are exclusively responsible for the contents of their submissions and must make sure that, if necessary, they have permission from all parties involved in the presented research to make the data public.

Authors wishing to include figures, tables or other materials that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s), and provide it with the submission, not later. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authorship

Authors must make sure that only contributors who have contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have contributed to the submission are listed as authors. A manuscript with more than two authors shall not be considered for publishing unless it undoubtedly presents the results of a large-scale empirical study.

If persons other than authors were involved in important aspects of the presented research study and the preparation of the manuscript, their contribution should be acknowledged in a footnote.

Acknowledgment of sources

Authors are required to properly acknowledge all sources that have significantly influenced their research and their manuscript. Information received in a private conversation or correspondence with third parties, in reviewing project applications, manuscripts and similar materials must not be used without the written consent of the information source.

Text recycling

Text recycling occurs when an author uses the identical sections of her/his text in two or more published articles, and it is considered a scientific misconduct and breach of publishing ethics.

Editor-in-Chief considers how much of text is recycled in a submitted manuscript, the significance of places in which the text recycling occurs in the manuscript (e.g. whether are they part of the introduction, section on applied methodology, discussion or conclusion), whether the source of the recycled text has been acknowledged, and whether there is a breach of copyright.

If detected overlap is considered minor, action may not be necessary or the authors may be asked to re-write overlapping sections and cite their previous article(s), if they have not done so. The authors cannot justify the text recycling only on the ground that she/he cited the source. More significant overlap constitutes a basis for rejection of the manuscript.

When handling the cases of text recycling, the Editorial Board will follow guidelines and recommendations issued by the Committee on Publication Ethics – COPE (available at https://publicationethics.org/files/Web_A29298_COPE_Text_Recycling.pdf).

Plagiarism

Plagiarism – that is when someone assumes another’s ideas, words, or other creative expression as one’s own without referring to original authors and source – is a clear scientific misconduct and breach of publishing ethics. Plagiarism may also involve a violation of copyright law, punishable by legal action.

Plagiarism includes the following:

Word for word, or almost word for word copying, or purposely paraphrasing portions of another author’s work without clearly indicating the source or marking the copied fragment (for example, using quotation marks).

Assuming other people’s ideas without stating the authorship and sources in which those ideas are originally presented.

Copying equations, figures, or tables from someone else’s paper without properly citing the source and/or without permission from the original author or the copyright holder.

The procedure in cases where there are clear indications that a submitted manuscript or published article fall under the definition of plagiarism is described in the sections *Dealing with unethical behaviour* and *Retraction policy*.

Conflict of interests

Authors should disclose in their manuscript any financial or other substantive conflict of interest that might have influenced the presented results or their interpretation.

Fundamental errors in published works

When authors discover a significant error or inaccuracy in their own published work, it is their obligation to promptly notify Editor-in-Chief or the publisher and cooperate to retract or correct the paper.

By submitting a manuscript, the authors agree to abide by *International Problems'* editorial policies.

RESPONSIBILITIES OF REVIEWERS

Reviewers are required to provide competent, explained, and unbiased feedback in a timely manner on the scholarly merits and the scientific value of the manuscript.

The reviewers assess manuscripts for the compliance with the thematic profile of the journal, the relevance of the investigated topic and applied methods, the originality and scientific relevance of results presented in the manuscript, the presentation style and scholarly apparatus.

Reviewer should alert the Editor-in-Chief to any reasonable doubt or knowledge of possible violations of ethical standards by the authors. Reviewer should recognise relevant published works that have not been cited by the authors. Reviewer should alert the Editor-in-Chief to substantial similarities between a reviewed manuscript and any manuscript published or under consideration for publication elsewhere, in the event they are aware of such. Reviewers should also alert the Editor-in-Chief to a parallel submission of the same paper to another journal, in the event they are aware of such.

Reviewer must be free from disqualifying competing interests with respect to the authors and/or the funding sources for the research. If such conflict of interest exists, the reviewers must report them to the Editor without delay.

Reviewer who feels unqualified to review the research topic presented in manuscript – or is not familiar with the research area in which it falls – should notify the Editor-in-Chief. Editor-in-Chief will respect requests from authors that an individual should not review their submission if these are well-reasoned and practicable.

Review must be conducted objectively. Reviewer`s judgement should be stated in a clear manner and supported with arguments. Instructions for reviewers provide detailed guidelines and criteria for the assessment of manuscripts.

Any manuscripts received for review must be treated as confidential documents. Reviewers must not use unpublished materials disclosed in submitted manuscripts without the express written consent of the authors. The information and ideas presented in submitted manuscripts shall be kept confidential and must not be used for personal gain.

PEER REVIEW

The submitted manuscripts are subject to a peer review process. The purpose of peer review is to assist the Editor-in-Chief in making decisions whether to accept or reject manuscript as well as the author in improving the paper. In normal circumstances, the journal strives to provide authors with the decision within 30 days of submission.

Peer review is double-blinded – both authors and reviewers are unknown to each other before, during and after the reviewing process. Editor-in-Chief is obliged to exclude all personal data on authors (name and affiliation) before sending manuscript to reviewers and to act in all reasonable ways to prevent the disclosure of authors` identity to reviewers. Reviewers of a manuscript act independently from each other during the reviewing process. Reviewers are not aware of each other`s identities. If judgements of reviewers differ, Editor-in-Chief may ask for additional assessment.

The choice of reviewers is at the Editor-in-Chief`s discretion. The reviewers must be knowledgeable about the subject area of the manuscript; they must not be from the authors` own institution and they should not have recent joint publications with any of the authors.

Editor-in-Chief sends a submitted manuscript along with the Review Form to two reviewers with the expertise in the field in which the manuscript`s topic falls. The Review Form includes a series of questions to help reviewers to cover all aspects that can decide the fate of a submission. In the final section of the Review Form, the reviewers must include observations and suggestions aimed at improving the submitted manuscript.

During the reviewing process, Editor-in-Chief may require authors to provide additional information (including raw data) if they are necessary for the evaluation of the scientific contribution of the manuscript. These materials shall be kept confidential and must not be used for personal gain.

With respect to reviewers whose reviews are seriously and convincingly questioned by authors, Editor-in-Chief will examine whether the reviews are objective and high in academic standard. If there is any doubt regarding the objectivity of the reviewers or quality of the reviews, Editor-in-Chief will assign additional reviewers.

DEALING WITH UNETHICAL BEHAVIOUR

Editor-in-Chief has a duty to initiate adequate procedure when she/he has a reasonable doubt or determines that a breach of ethical standards has occurred – in published articles or submitted manuscripts. Anyone may inform the Editor-in-Chief at any time of suspected unethical behaviour by giving the necessary evidence.

Editor-in-Chief in cooperation with the Editorial Board will decide on starting an investigation aimed at examining the reported information and evidences. During an investigation, any evidence should be treated as strictly confidential and only made available to those strictly involved in investigating procedure. The authors suspected of misconduct will always be given the chance to respond to any evidences brought up against them and to present their arguments.

Editor-in-Chief in cooperation with the Editorial Board – and, if necessary, with a group of experts – concludes the investigation by making decision whether a breach of ethical standards has occurred or has not. In the case of determined breach of ethical standards, it will be classified as either minor or serious. Serious breaches of ethical standards are plagiarism, false authorship, misreported or falsified data or fabricated or falsified research results, and substantial text recycling (over 50% of a manuscript/article body text).

Along with the rejection of manuscript or retraction of published article from the journal (in accordance with the *Retraction Policy*), the following actions can be pursued, either individually or cumulatively:

A ban on submissions for a two-year period in the case of a minor breach of ethical standards.

A ban on submissions for a period 5–10 years in the case of a serious breach of ethical standards or repetitive minor breaches.

Publication of a formal announcement or editorial describing the case of breach of ethical standards.

Informing the wrongdoer's head of department and/or employer of the breach of ethical standards by means of a formal letter.

Referring a case to a professional organisation or legal authority for further investigation and action.

When dealing with unethical behaviour, the Editor-in-Chief and the Editorial Board will rely on the guidelines and recommendations provided by the Committee on Publication Ethics – COPE (available at <http://publicationethics.org/resources/>).

RETRACTION POLICY

Legal limitations of the publisher, copyright holder or author(s), infringements of professional ethical codes, such as multiple submissions, bogus claims of authorship, plagiarism, fraudulent use of data or any major misconduct require retraction of an article. Occasionally a retraction can be used to correct errors in submission or publication.

In dealing with retractions, Editorial Board complies with guidelines developed by Committee on Publication Ethics (available at <https://publicationethics.org/files/retraction-guidelines.pdf>).

COPYRIGHT

Authors transfer the copyright to the Institute of International Politics and Economics, Belgrade, as the publisher of journal *International Problems*.

Once the manuscript is accepted for publication, authors shall transfer the copyright to the Publisher.

If the submitted manuscript is not accepted for publication by the journal, all rights shall be retained by the author(s).

The rights related to the manuscript that authors grant to the publisher, including any supplemental material, and any parts, extracts or elements, are detailed by the Copyright Transfer Agreement, which authors sign once the manuscript is accepted for publication.

DISCLAIMER

The views expressed in the published articles and other materials do not express the views of Editor-in-Chief and Editorial Board.

The authors take legal and moral responsibility for the ideas expressed in the articles. Publisher shall have no liability in the event of issuance of any claims for damages. The Publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

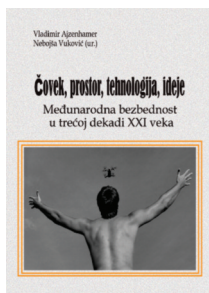
327

MEĐUNARODNI problemi = International problems :
časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu /
glavni i odgovorni urednik Srđan Korać. - Latinično izd. -
God. 1, br. 1 (apr. 1949)- . - Beograd : Institut za
međunarodnu politiku i privredu, 1949- (Beograd :
Donat graf). - 24 cm

Tromesečno. - Drugo izdanje na drugom medijumu
: Međunarodni problemi (Online) = ISSN 2406-0690
ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi
COBISS.SR-ID 6012674

**NOVIJA IZDANJA
INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU**

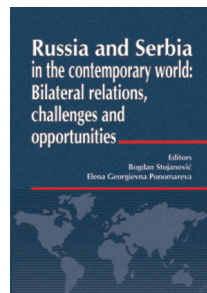
- KONTROVERZE SPOLJNE POLITIKE SAD I MEĐUNARODNIH ODNOSA U TRAMPOVOJ ERI,
Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (ur.), broširano, 2019, 216 str.
- Miloš M. Petrović, NASTANAK UKRAJINSKE KRIZE: OD POLITIČKE ILUZIJE EVROPSKE UNIJE
DO BITKE ZA POSTSOVJETSKU EVROPU, broširano, 2019, 120 str.
- BALKAN U DOBA GLOBALNOG PREUREĐIVANJA, Slobodan Janković, Marina Kostić (ur.),
broširano, 2019, 204 str.
- Miloš V. Jončić, MEĐUNARODNOPRAVNI POLOŽAJ CIVILNOG STANOVNIŠTVA U ORUŽANIM
SUKOBIMA, broširano, 2019, 366 str.
- Dragan Petrović, KRALJEVINA JUGOSLAVIJA I SSSR 1929–1935., broširano, 2019, 290 str.
- DAVID vs. GOLIATH: NATO WAR AGAINST YUGOSLAVIA AND ITS IMPLICATIONS,
Nebojša Vuković (ur.), tvrd povež, 2019, 482 str.
- ENERGETSKA DIPLOMATIJA REPUBLIKE SRBIJE U SAVREMENIM MEĐUNARODNIM
ODNOSIMA, Dušan Proroković (ur.), broširano, 2019, 274 str.
- Mihajlo Vučić, MEHANIZMI OSTVARIVANJA NAČELA NEUZROKOVANJA ŠTETE
U PRAKSI UPRAVLJANJA MEĐUNARODNIM VODOTOKOVIMA, broširano, 2019, 276 str.
- Srđan T. Korać, DISCIPLINSKO RATOVANJE U DOBA DRONOVA I ROBOTA,
broširano, 2019, 212 str.
- Sanja Jelisavac Trošić, Dragoljub Todić, Milorad Stamenović, SVETSKA TRGOVINSKA
ORGANIZACIJA, ŽIVOTNA SREDINA I SISTEM ZDRAVSTVENE ZAŠTITE,
tvrd povež, 2018, 309 str.
- UPOTREBA SILE U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA, Žaklina Novičić (ur.),
broširano, 2018, 286 str.
- Dragoljub Todić, UJEDINJENE NACIJE, MEĐUNARODNI UGOVORI I ŽIVOTNA SREDINA,
broširano, 2018, 372 str.
- Dobrica D. Vesić, KONSTRUKTIVNA I KREATIVNA DESTRUKCIJA – U EKONOMIJI
I MENADŽMENTU, broširano, 2018, 222 str.
- BUDUĆNOST SARADNJE KINE I SRBIJE, Ivona Lađevac (ur.), broširano, 2018, 150 str.
- Dragan Petrović, KRALJEVINA SHS I SOVJETSKA RUSIJA (SSSR) 1918–1929,
tvrd povež, 2018, 402 str.
- SRBIJA I SVET U 2017. GODINI, Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.),
broširano, 2018, 244 str.
- Ivana Božić Miljković, EKONOMIJE BALKANSKIH ZEMALJA NA POČETKU XXI VEKA,
broširano, 2018, 204 str.
- KOSOVO: *SUI GENERIS* OR A PRECEDENT IN INTERNATIONAL RELATIONS,
Dušan Proroković (ur.), tvrd povež, 2018, 344 str.
- INITIATIVES OF THE 'NEW SILK ROAD' – ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES,
Duško Dimitrijević, Huang Ping (ur.), broširano, 2017, 530 str.
- SPAJAJUĆI ISTOK I ZAPAD – SPOMENICA PROFESORA PREDRAGA SIMIĆA,
Jasminka Simić (prir.), tvrd povež, 2017, 624 str.
- MEĐUNARODNO JAVNO PRAVO I MEĐUNARODNI ODNOSI – BIBLIOGRAFIJA 1834–2016.,
Đorđe Lopičić, Jelena Lopičić Jančić (prir.), tvrd povež, 2017, 912 str.

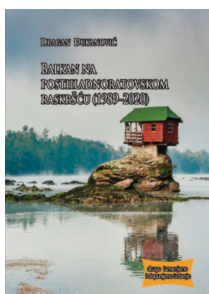
Čovek, prostor, tehnologija, ideje, Vladimir Ajzenhamer, Nebojša Vuković (ur.), 2020.

Nedržavni akteri u međunarodnom pravu, Mihajlo Vučić (ur.), 2020.

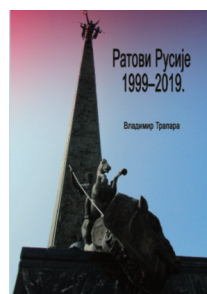
Russia and Serbia in the contemporary world: Bilateral relations, challenges and opportunities, Bogdan Stojanović, Elena Ponomareva (eds.), 2020.

Dragan Đukanović, **Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989-2020)**, drugo dopunjeno izdanje, 2020.

Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World, Ana Jović-Lazić and Alexis Troude (eds.), 2020

Vladimir Trapara, **Ratovi Rusije 1999-2019.** 2020.

Integracioni procesi u Evroaziji, Dušan Proroković, Ana Jović-Lazić (ur.), 2019.

Mihajlo Vučić, **Korektivna pravda pred Međunarodnim sudom**, 2019.

Strane investicije u Srbiji – novi pogledi, Sanja Jelisavac Trošić (ur.), 2019.

Nova izdanja Instituta